

R 496

3-й кт

Guliston

2013/5

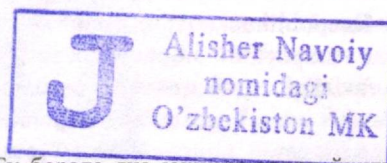

Ўзбек тили ниҳоятда бой. Бизда биргина “она” сўзини ойти, эна, буви, опа ва ҳоказо тарзда бир неча шаклда ифодалаш имкони бор. Маълумки, миллатнинг тил бойлиги бевосита ундаги шевага боғлиқ. Тилимизнинг кўпшевали экани миллат таркибидаги элатларнинг ўзига хослиги, азалий қадрият ва анъаналаридан узоқлашмагани, асл заминдан узилмаганидан дарак. Ўзбек тили табиатидаги бу ички этник ўзига хослик унинг ўз умуммиллий миссиясини бажаришига асло тўсқинлик қилмайди. Бир ҳодиса таркибидаги бундай икки жихатнинг ўзаро уйғунлиги адабий тилнинг умумийлиги туфайли таъмин этилади. Негаки, адабий тил миллат таркибидаги барча шева вакилларига тушунарли бўлиши кўзда тутилган ўрта тилдир. Ҳозирги глобаллашув шароитида фақат тилнинг бирлигигина миллатнинг бирлигини таъмин этади. Тил бирлигига эга бўлмаган, яъни ё адабий тили шакланмаган, ёхуд муомала-муносабатнинг адабий тилда йўлга қўйилишига эриша олмаган этноснода миллий бирлик қарор топмаган бўлади. Шукурки, бизда оммавий ахборот воситалари ва бадиий адабиёт воситасида қарор топиб, қатъий шаклга кирган адабий тил бор. Ҳамма гап ундан тўғри ва самарали фойдаланишда.

Афсуски, ҳеч кимдан ижозат сўрамай, ўз тилимизда дилимизни изҳор этиш ва иш юритиш имкони шунчаки табиий ҳолатдек қабул қилинаётган бугунга келиб, адабий тилнинг мақоми бир оз пасайгандек туюлади. Бу кўнгилсиз ҳолат, айниқса, кино ва театр санъати, телекўрсатув ҳамда радиоэшиттиришлар, кўшиқчилик каби фаолият соҳаларида кўпроқ кўзга ташланмоқда. Яхшидир-ёмондир тинимсиз изланишлар бораётган ўзбек киносининг тили образларга овоз берувчи мутахассислар сабаблидир балки борган сари Тошкент шеvasига мослашиб боряпти. Сурхондарё ёки Андижон кишлоқларида яшайдиган киноқахрамонлар ҳам нуқул Тошкент шеvasида сўзлашишади ёхуд улар тилида айни ареал жихатлар барқ уриб туради. Дубляж қилинаётган чет эл киноларидаги образларнинг ҳам шу шевада сўзлашишларини эса мантиқсизлик ва кулгиликнинг чўккиси дейиш мумкин. Буни айрим ижодкорлар кино тилининг ҳаётийлигини таъминлашга уриниш билан изохламоқчи бўлишади. Ахир тилнинг ҳаётийлиги бир шева унсурлари устуворлиги билан эмас, ифодаларнинг тўғри, ҳаётий ходисаларни аниқ бера олишида намоён бўлиши ҳаммага аён ҳақиқат-ку?!

TIL - MAS'ULIYAT

Радиожурналистлар, айникса, хусусий каналларнинг бошловчилари “русийзабон тилда” “замонавий ажойиб бўлган” “мусликий кетма-кетлик” сингари тилга доир “кашфиётлар”ни “тақдим этиш” билан банд. Уларнинг ўз сўзларимиз, айрим фонемаларимизни эркаланиб (эркак радиожурналистлар ҳам бундан мустасно эмас), тилдан гўёки баланд туриб талаффуз қилишлари тилни тилнинг ўзидан ҳам, одамлардан ҳам бегоналаштиришга хизмат қилади, холос. Ўзбек тилининг кўрки кимнингдир ҳеч бир қондага тўғри келмайдиган тарздаги “чиройли” талаффузига қараб қолмаган. Нутқ ороли бўлиши учун журналист нима демокчилигини яхши билиши, жумлани ўзбекча тузиши, ижодий мақсаддан узоқлашиб кетмай, товушининг яхшироқ эшитилишини эмас, эшиттириш яхшироқ чиқишини кўзласа, бас! Адабий тилнинг қондаларига амал қилиш, унда талаб этилганидек, “мен” дейишдан уялмаслик лозим. Зеро, она тилимиз бировдан уяладиган ҳолатда ҳам, кимнингдир бурама талаффузи орқали чиройли кўринишга мухтож даражада ҳам эмас.

Телеканалларда айрим бошловчилар “эфр” (эфир) га чикиб “грп” (групп) ҳақида сўзлашадилар. Афсуски, адабий тилнинг софлигини сақлаш учун кураш уни Тошкент шеvasидан холи қилишдангина иборат эмас. Бу талаб барча шевалар ва шева унсурларига бирдек тегишли. Кейинги вақтда бошловчилар ўз ҳолатларидан келиб чиқиб бўлса керак, теле ёки радиомулоқот иштирокчиларига ҳам шевада сўзлашнинг “кенг имкониятлари”ни яратиб беришяпти. Уларнинг мушугини “пишт” дейдиган азамат ҳозирча топилмай турибди. Омма тинглаши мумкин бўлган ҳар қандай мулоқот (телерадио эфиридаги чиқишлар, йиғилишлар, қўшиқлар, дарслар ва б.к.) расмий адабий тилда амалга оширилиши лозимлиги унутилмаслиги керак. Адабий тилга амал қилмаслик, аслида давлат тили ҳақидаги қонунга риоя этмасликнинг ўзгинасидир. Негаки, давлат тилига амал қилиш дейилганда, қандайдир бир шева эмас, балки ўзбек адабий тилида алоқа қилиш кераклиги кўзда тутилган. Маълумки, давлат тили ҳақидаги қонун амал қилмаса ҳам бўлаверадиган юридик ҳужжат эмас.

Кўпчилик эшитадиган минбардан айтиладиган ҳар қандай фикр давлат тилида ифодаланиши шарт. Бунинг ҳеч қандай қийин томони ҳам йўқ ва бунга барча аслида тайёр ҳам. Негаки, таълим тизимида барча амалиёт давлат тили меъёри бўлмиш адабий тилда олиб борилади ёки шундай бўлиши шарт. Дарсликларнинг фақат адабий тилда ёзилганлиги айни талабнинг бевосита амалий ифодасидир. Демак, юртимизда адабий тилда сўзлашишнинг ҳуқуқий асоси ҳам, ижро тажрибаси ҳам бор. Фақат ҳар бир киши қонунга бўйсунувчи онгли фуқаро, миллат бирлигини истайдиган ойдин сифатида бунга интилиши керак, холос.

Бу борада яна юқнинг оғири ўқитувчилар зиммасига тушади. Ҳамонки, давлат муассасасида давлат томонидан тасдиқланган режа, дастур ва дарсликлар асосида ишланар экан, унинг барча талаблари оғишмай бажарилиши шарт. Ўқитувчининг ўзи адабий тилда сўзлаб, мактаб ҳудудидаги мулоқотнинг шу асосига қурилишига эришса, олам гулистон. Ўқувчилар ўз-ўзидан фикрларини адабий тилда ифода қила оладиган, унинг жозибасию нозикликларини англайдиган шахслар сифатида шакллантирилади.

Ўзбек тилининг шеваларида фақат шу шевада сўзлашувчиларгагина таниш бўлган сўз ва ифодалар бор. Буни бошқа шева вакиллари англамаслиги мумкин. Бундан ташқари, адабий талаффуз нормалари ҳам борки, ҳеч кимга буни бузиш ҳуқуқи берилмаган. Яна сўзлаш маданияти деган тушунчалар ҳам бор. Демак, фикрни ифодалашда адабий тилга амал қилиш қатор кераксиз муаммоларнинг олдини олади. Бир миллат вакилларининг ўз тилида бир-бирини тушунмаслигидан ортик муаммо бўлмаса керак оламда?!

Маълумки, шева сўзлари – адабий тилни бойитувчи, унинг таъсирчанлиги ва жозоба кучини оширувчи асосий омил. Афсуски, ўзбек тилини бойитиш амалиётида янги тушунчаларни ифодалаш учун, албатта, бегона тилдан сўз излаш тажрибаси кенг ёйилган. Ахир, кўп тушунчаларни ўзбек тилининг қайсидир шевасидаги сўзлар орқали қоят гўзал ифодалаш мумкин. Бундай сўзларни матбуот воситалари, ноширлик маҳсулотлари ёрдамида ўзбек адабий тили таркибига тортинмай киритавериш керак. Ўзаро мулоқотларда, айникса, матбуот воситалари, турлитуман йиғинлар, китоб саноати маҳсулотларида эса айнан шу тинимсиз бойитиб борилаётган, замон ўзгаришларини бетўхтов акс эттираётган адабий тилдан фойдаланилиши шарт. Зеро, она тилимизни хурматлаб, ундан ўринли фойдаланиб, доимий ва асосий мулоқот воситаси мақомига олиб чиқиш ўз қўлимизда. Биз истиклол берган ана шу неъмат, имконият шукронасини қилиб, айни йўлда фидойилик кўрсатишимиз лозим. Зеро, биз хурматламаган тилни бошқалар хурмат қилмаслиги табиий ҳол. Бу борада ўқитувчилардан толмаслик, ота-оналардан хушёрлик ва жиддият, матбуот ходимларидан қатъий ҳаракат талаб этилади.

Тилнинг бирлиги миллат дилининг бирлигини ифода қилади. Бизнинг бир миллат сифатида буюк келажак аталмиш манзилга биргаликда интилишимиз ва етиб боришимиз кўп жиҳатдан тилимизнинг бирлигига ҳам боғлиқ. Тилнинг бирлиги ва тўғрилиги эса барчамиздан масъул ўй ва ўйчил масъулият талаб этади.

Жалолбек ЙЎЛДОШБЕКОВ

Jurnal 1925- yildan chiqa boshlagan

**O'zbekiston Respublikasi
Madaniyat va sport
ishlari vazirligi**

Tahririyat:

Bosh muharrir

vazifasini bajaruvchi:

Jalolbek YO'LDOSHBKOV

Bosh muharrir o'rinbosari:

Manzura SHAMS

mas'ul kotib:

Komil JONTOYEV

fotomuxbir:

Mashrab NURINBOYEV

sahifalash va dizayn:

Azamat FAYZULLAYEV

Nigina QODIROVA

navbatchi muharrir:

Nilufar HAYITOVA

Jamoatchilik kengashi:

Muhammad ALI

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi raisi

Fotih JALOLOV

O'zbekiston Respublikasi Madaniyat va sport ishlari vazirining birinchi o'rinbosari

Mahmud ISMOILOV

O'zbek milliy akademik drama teatri direktori

Suvon Najbiddinov

"Matbuot tarqatuvchi"
AK Bosh direktori

Abdulahob NURMATOV

Andijon viloyati hokimligi mas'ul xodimi

Murod RAJABOV

Muqimiy nomidagi O'zbek Davlat musiqiy teatri direktori

Baxtiyor Sayfullayev

O'zbekiston Davlat san'at va madaniyat instituti rektori

Norbek TOYLOQOV

Pedagogika fanlari doktori, professor

Azamat HAYDAROV

"O'zbeknavo" estrada birlashmasi
Bosh direktori

E-mail: gulistonjurnali@mail.ru

Ushbu sonda:

Dilfuza KENJAYEVA

Sharafli mashaqqat

Erkin RO`ZMATOV

Hofizlik san'ati

Marimbay OTAMURODOV

Tasvirlarda Vatan timsoli

Abduqayum YO'LDOSHEV

Mubtalo

Farmon TOSHEV

Jamolidan nur olar quyosh

Malohat ABDUQODIROVA

Sehri qarsaklar

G'ayrat DONIYOROV

Otalar izidan

Jurnal O'zbekiston Matbuot va axborot agentligi tomonidan 0517 raqamli guvohnoma bilan 18.03.2008- yilda ro'yxatga olingan. Jurnal ikki oyda bir marta (bir yilda oltita) chop etiladi. Mualliflar va tahririyat fikrlari farqli bo'lishi mumkin. "Guliston" jurnalidan olingan materiallarda manba ko'rsatilishi shart. Tahririyat barcha ijodiy ishlarni tahrir etishga haqli.

Bichimi 60x84_{1/8}. Buyurtma №125. Adadi: 2130 nusxa. Hajmi 6 b.t. Bosmaxonaga 20.09.2013- yilda topshirildi. Bosishga 20.09.2013- yilda ruxsat etildi. Tahririyat manzili: Toshkent – 100000, Buyuk Turon ko'chasi, 41-uy. Tel.: 233-25-66, 233-27-94.

**Jurnal «Muharrir» nashriyoti matbaa bo'limida chop etiladi.
Bo'lim manzili: 100060, Toshkent shahri, Elbek ko'chasi, 8-uy.**

Bolalarga bog‘langan taqdir

Кўкча – Тошкентнинг қадим мавзеларидан. Бу жойнинг оилаларида қадим ўзбекона қадриятлар сақланиб қолган. Буни Кўкчадаги Исломобод маҳалласига келган одам дарров ҳис қилади. Маҳалладаги Абдулла Авлоний асос солган 40-мактаб халқимизга олимлар, ёзувчилар, кўплаб фан ва маърифат фидоийларини етиштириб берган. Ёзувчи Ўлмас Умарбеков, академиклар Тўрабек Долимов, Турсун Азларов, Шавкат Аюпов, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Тоҳир Малик, Ўзбекистон халқ артисти Ғуломжон Ёқубов, санъат арбоби Абдуқаҳҳор Иброҳимов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Дилором Қаюмова, футболчи ва мураббий Мурод Алиев, журналист Усмон Юсупов, Рихситилла Умаров сингари инсонлар илк сабоқни шу мактабда чиқаришган.

Кўкчадаги 40-мактаб мустақиллигимизнинг 22 йиллиги арафасида яна бир бор машҳур бўлди. Бу машҳурликка мактабнинг олий тоифали информатика ва математика ўқитувчиси Турғун Раҳматович Азларовга Ўзбекистон Қаҳрамони унвони берилиши сабаб бўлди.

У кичкина эди, жудаям кичкина. Отаси мактабдан олиб келган бир тахлам дафтарларни текшириб ўтирганлари, онаси оёқ учида келиб, отасининг ёнига чой қўйиб, Турғунжонга қараб, бармоғини лабига босиб, “жим” ишорасини қилиб чиқиб кетганлари эсида. Отаси дафтарлар қатлами тугаб, энгил тин олгандагина ёнида ўтирган ўғлини пайқаб қолар, унинг кўчада болалар билан ўйнашдан кўра билим олишга иштиёқи баландлигини сезиб, ёнига олиб, ўқиш, ёзиш, ҳисоблашни ўргатарди. Шу боис тенгқурларидан олдинроқ саводи чиқди...

– Турғун Раҳматович! Сизни мустақиллигимизнинг 22 йиллиги билан, ҳукуратимизнинг юксак унвонига сазовор бўлганингиз билан, қолаверса, устоз ва мураббийлар куни билан табриклаймиз. Аини дамда дилингиздан кечаётган ўйларингиз билан ўртоқлашсангиз!

– Кувончимнинг чеки йўк. Таниш-нотаниш, қариндош-уруғ, устозлар, шогирдларнинг қутловларига кўмилиб кетдим. Республикамизда 410654 нафар мактаб ўқитувчиси бор. Бу юксак эътиборни халқ таълими соҳасига, устоз-мураббийларнинг заҳматига эътибор деб биламан. Авваллари устозлик масъулияти боис, дўконга, гузарга чиксам ҳам ораста чиқишга ҳаракат қилардим. Ҳозир уйда ҳам тез-тез йўқлашганлари, қутлагани келувчилар боис, Ўзбекистон қаҳрамонига мос бўлиб, намунали юришга одатландим. Мана, олтмиш ёшимда ўзимни куч-ғайратга тўлган йигит давримдагидай ҳис қилаяпман.

Аслида... Ўша куни – 22 августда кенжа келинларининг тугилган куни эди. Турғун ака турмуш ўртоғи билан бозорга тушиб, катта торт, яна ул-бул харид қилишди. Уйда тўкин дастурхон устида келинни табриклаб туришган эди. Торт кесаётган келин “Адажон, сизнинг расмингизни кўрсатишяпти”, деб телевизорга ишора қилди. Ҳамма телевизорга қаради. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Қаҳрамони” унвонини бериш тўғрисида”ги Фармони ўқилаётган, бу жараёнда Турғун Азларовнинг катта сурати экранда намоён бўлган эди. Қапалак қанот қоққани эшитиладиган жимликда фармонни охиригача тинглашди. Оиладагиларнинг ҳаммаси йиғлар, кўнгироқлар, қутловлар бошланиб кетган эди. 97 ёшли она – Каромат Азларова ўғлининг бахт-иқболидан,

бу юртда оддий ўқитувчи ҳам Қаҳрамон бўлиши мумкинлигидан масрур бўлиб, бир йиғлар, бир узундан-узоқ дуо қилар эди.

– Муаллимлик касбини танлашингизнинг сабаби нимада?

– Бу тақдир мен дунёга келишимдан олдин аниқ бўлган бўлса керак. Отам Раҳмат Азларов 42 йил математика ўқитувчиси бўлиб ишлаганлар. Шаҳардаги турли мактабларда дарс берган. 1953 йилда уйимиз яқинидаги 40-мактабга ишга келган. Ўша йили мен туғилган эканман. Отам билан эргашиб мактабга келиб, ўқитувчилар суҳбатларини тинглаб катта бўлганман. 1960 йилда шу мактабнинг биринчи синфига чикқанман.

Фарзандга исм қўйиш катта масъулият. Айниқса, ўзбеклар исмини ўйлай-ўйлай танлашади. Қаҳрамонимизнинг исми касбига ўхшаб тугилмасидан танланди. Иккита қизалоги бор Раҳмат ака билан Каромат опа узоқ вақт ўғил фарзанд куттишди. Кетма-кет дунёга келган икки ўғил кетма-кет оламдан ўтди. Энди ўғил кўрсак, Турғунжон деб исм қўямиз, деб умид билан фарзанд кутаётган хонадонда қутилганидай ўғил дунёга келди. Бироқ куни етмасдан тугилган чақалоқ бирам нимжон, бирам чиллашир эдики, ҳатто овоз чиқариб йиғламасди ҳам. Пеишонада борини кўрамиз, деб уни тузруқхонадан яшириб олиб келишади ва Турғунжон атаб, эртаю кеч шу фарзандига худодан умр сўрашади. Ота-онанинг дуоси ижобат бўлди. Турғунжон қирқ кун деганда овоз чиқаради.

Хуллас, қониди бор деган гап бежиз эмас экан. Ўқитувчи Азларовлар сулоласига яна бир вакил қўшилди. Ота-онанинг дуоси, устозларнинг оқ фотиҳаси, Ўзбекистонга яна бир фидоий ўқитувчини берди.

- Устозларингиз ҳақида ҳам сўзлаб беринг.

- Айнан устозларим ҳақида гапирмоқчи эдим. Уларнинг ҳар бирини номма-ном ёзсангиз айтиб бераман.

- Бажонидил.

- Менинг камолотим йўлида уларнинг ҳар бирининг заҳмати, меҳнати бор. Мактабдаги устозларим Ҳайитбой Тоғаев, Усмон Орифжонов, Умри Абдумажидова, Саъдулла Исмаилов, Ҳаким Мавлонов, Наби Расулов, Абдужалил Фаёзов, Тамара Ўроқова, Файзулла Зикриллаев, Мусо Сахаев, Пўлатой Хўжаева, Карим Солихов, Хожар Ҳасанова, Жалолиддин Шаҳобиддинов, Оламгир Орифхўжаев, Дилором Шамсуддинова... Афсус, уларнинг аксарияти ҳозир орамизда йўқ. Шулар ичида математика ўқитувчим Файзулла Зикриллаевдан жуда кўп нарса ўрганганман.

Математиканинг сирли олами оилавий суҳбатлардан Файзулла аканинг дарсларига кўчарди. Мактабни битирув арафасидаги имтиҳонларга тайёрланиш жараёнида устоз ўқувчиларига сизларни имтиҳонга Турғун Азларов тайёрлайди, деб ишонч билдирди. Бутун синф Турғуннинг ёрдами, маслаҳати билан имтиҳонларга тайёрланди.

- Мактабни тугатиб, ТошДУ(ҳозирги Ўзбекистон Миллий университети)нинг Амалий математика ва механика факултетига ўқишга кирдим. Бу масканда академиклар Саъди Сирожиiddинов, Тошмуҳаммад Саримсоқов, Восил Қобулов, Маҳмуд Салоҳиддинов, Тўхтамурод Жўраев, Нўъмон Сатимов, профессорлар Мардон Собиров, Мирсаид Орипов, Абдулла Аъзамов, Гаффор Насриддинов, Хожиакбар Мансуровлардан нафакат математикани, ҳаёт сабоқларини ҳам олганман.

Педагогика фанлари доктори, профессор Жўра Икромов назарий фанларни рус тилида ўтар, баъзи сўзларнинг, фанга оид ибораларнинг ўзбекча талқинини талабаси Турғун Азларовдан сўраб оларди. Йиллар ўтиб, домла талабасининг ўша дарслардаги дафтарини сўраб олиб, шундаги математик терминлардан фойдаланиб, ўзбек тилида рисола ёзди.

- Болалигингизда қанақа бўлгансиз, шўхми, ўйинқароқми?

- Ҳамма томондан бор эди. Танаффусда устозларга тақлид қилиб, синфдошларни кулдираддим. Пародиячи

эдим. Бўш қолсақ, болаларни футболга олиб кетардим. Устозлар бу шўхлик кимдан чиққанини дарров сезишарди...

Отаси Раҳмат ака уни биринчи бор 4 ёшида футболга олиб тушади. Шу-шу унинг бу ўйинга ишқи тушиди. Дарсдан кейин футболга кетиб қолишлар, маҳорат билан копток ўйнаши Раҳмат акани қизиқтириб қўйди. Фарзандини Киев шаҳридаги спорт мактабига ўқишга қўймоқчи бўлди. Рафиқасига ниятини айтган эди. Жавобига кўз ёши олди. Ёлғиз ўғилни узоқ шаҳарга жўнатиш она учун даҳшатнинг ўзи эди. Хуллас, футбол кичкина Турғун учун иккинчи даражали машғулотга айланди...

- Қизиқ, ёрқин хотираларингизни сўзлаб беринг.

- Эҳ-хе, бунинг учун ҳар бир кунимни эслашим керак. Келинг, яхшиси устозим Жалолиддин Шаҳобиддинов билан боғлиқ хотиралардан айтиб берай. Домла кесатикни ўрнига қўярдилар. Бир куни устоз масала ишлашни топшириб, доскага бир қизни чиқардилар. У анча пайт уриниб, масалани нотўғри ишлади. Сезиб турибман, домла узоқ тикилиб қолдим, бир гап чиқиши тайин. Секин доскадан синфга бурилдиларда “Одамлар кашфиёт яратаман, деб юртма-юрт юришади, трамвайга уч тийин бериб Кўкчага келишса-ку, энг яхши янгилик бизда яратилишини кўриб қўйишарди”, - дедилар. Яна бир ўртоғимизга ҳеч гап таъсир қилмасди. Урушганда ҳам, дарсни сўрашганда ҳам бир хил алпозда ўтираверарди. Устоз шу болага қараб “Сен юзингга солидол суриб келасанми? Гаплар бориб, юзинга тегиб, думалаб тушиб кетаяпти”, деганларида устознинг топқирликларига, сўз билан таъсир қилишларига қойил қолганман. Аслида уришишлари, қайта-қайта тушинтиришлари мумкин эди. Бироқ, мана шу сўзлар йиллар давомида ёдимизда сақланиб қолди. Демакки, устознинг ҳар бир дарси бир воқеа эди. Ундаги ҳар бир жараён ёдимизда қолган.

- Олимлар фақат олийгоҳларда дарс беришади, ишлашади, деб ўйлардим. Сиз Республикада биринчи бўлиб мактабларда “Информатика ва ҳисоблаш техникаси асослари” фанини ўқитиш методикаси бўйича фан номзоди бўлгансиз. Ишлаш учун айнан мактабни танлашингизнинг сабаби нимада?

– Катта иморат курмоқчи бўлсангиз, пойдеворни мустаҳкам қилиш керак. Мактаб дегани беғубор, хаёллари орзуларидай тоза бўлган болалар билан ишлаш дегани. Уларни тўғри йўлга сола билдингизми, келажакда қайси касб эгаси бўлмасин, қутилган натижага эришасиз. Мактабда ҳам кимдир ишлаши керак-ку. Тўғри, университетда, малака ошириш институтида ҳам ишлаганман. Мен болалардаги самимийликни, беғуборликни яхши кўраман. Дарсим йўқ кунлари ҳам мактабга келиб, болаларимни кўриб кетмасам бўлмайди. Бу жунун дейсизми, қандай тушунсангиз ҳам, болаларнинг беғубор олами – менинг ҳаётим мазмуни. Болажонлик, одамохунлик отамдан ўтган бўлса керак. Отам мактабда дарс беришни, ҳар бир дарсни воқеага айлантиришни яхши кўрадилар. 43 йил Исломобод маҳалласига раислик қилганлар. Одамларни ўрганиш, маслаҳат бериш, ёрдам бериш отамнинг фазилати эди.

– Мана, сиз дарсга кирдингиз. Олдинда 45 минутлик вақт бор. Дарс жараёнини ўқувчилар учун мўъжизага айлантириш, ҳаммани бирдай жалб қилиш учун ўз услубингиз борми?

– Технология, усул, шакл бир синф ўқувчининг кучи, интеллектига яраша шаклланади. Дарс жараёни жонли жараён. Вазиятга қараб мақсадга эришиш керак. Айтايлик, бирор ўқувчи қайфиятсиз дарсга келган. Бу бутун синфга таъсир қилади. Бунинг учун устоз ва ўқувчи ўртасидаги чегарани олиб ташлаб, болаларнинг қайфиятини кўтариб олиш керак. Иккита синфга бир хил дарс ўтиб бўлмайди. Синфнинг характеридан, тайёргарлигидан келиб чиқиб, дарс ўз-ўзидан содир бўладиган ходиса. Фаол мулоқот, инновацион технологиялардан унумли фойдаланиш ўқувчи онгини ўстиради. Энг муҳими, болага ва дарсга меҳр бўлиши керак. Янгиликка интилувчан одамгина ўз касбига янгилик олиб кира олади.

– Шогирдларингизнинг келажagini қандай тасаввур қиласиз?

– Мен балиндарвоз гаплардан йироқман. Бирок бизнинг эртанги кундан умидимиз катта. Шу мақсад йўлида ишлаяпмиз. Эртанги кунимиз бугунгидан чиройли ва яхши бўлиши учун бугун жон куйдиришимиз керак. Мен умид қиламан, ишонаман, бизнинг мактабда, республикамизнинг бошқа мактабларида бугун дарсда устозини ҳайрат билан тинглаётган қиз-ўғлонлар эртага шу юртнинг шонини кўтарадиган инсонлар бўлиб етишади.

– Ниятларингиз ижобат бўлсин. Сўхбатингиз учун раҳмат.

Қаҳрамон билан сўхбатимиз узоқ давом этди. Жараёнда мактаб маъмурияти тақдим этган Турғун Азларовнинг фаолиятига доир ҳужжатлар билан танишамиз. Уларда устознинг қатор унвонлари, шогирдларининг бир қанча республика ва халқаро олимпиадалардаги галабалари, ёзган дарслик ва рисолалари, умуман, педагогик фаолиятида эришган ютуқлари акс этган. Шунингдек, шогирдларининг эътирофлари, фахрий ёрлиқлар, нуфузли анжуман ва танловлар ҳакамлигига таклифномалар ҳам бор. Буларнинг барчаси бир инсоннинг умр йўли. Шараф ва масъулият билан эришган галабалари. Энг юксак унвони катта масъулият ва бурч бўлиб, Турғун Азларовни яна мактабига, севимли даргоҳига бошлайди. Мактаб жамоаси, устозлар, ўқувчилар билан хайрлашиб, ҳовлига

чиқар эканмиз, янги дарсга кўнгироқ чалинди...

Ворисова Назокат. Турғун Азларовнинг кизи, шогирди: Дадамнинг қаттиққўлликлари ва ўта тартибликларини яхши кўраман. Ўқувчилар ҳам ўз-ўзидан шу тартибга ўрганиб кетишган. Дадам ҳеч қачон ўқувчилардан кейин синфга кирмаган. Доимо синфда ўқувчиларни кутиб олган. Синфга олдин қизлар, кейин ўғил болалар кириб келишади. Мен ўн йил олдин мактабга ишга келган куним болаларни бошқара олмасанг, ўқитувчи эмассан, деб қатъий талаб қўйган. Оилада ҳам шундай талабчан. Иккала ақам ва менинг оилада ўрнимиз, ҳуқуқимиз қандай бўлса, иккала келинлари ва куёвининг ўрни ҳам шундай. Дадам учун ҳар биримиз фарзандмиз. Катта ақам 33 ёшга кирдилар. Ҳамон дадамнинг маслаҳатлари, кўрсатмалари билан иш бошлайдилар. Дадамнинг қаттиққўлликлари остида катта меҳр ва ишонч бор.

Ахророва Мохина. Турғун Азларовнинг шогирди: Мен Миллий Университетга қайта тайёрлашга борганимда домла дарс ўтганлар. Кейин шу мактабда шогирд бўлиб қолдим. Домла ҳар қандай вазиятда рост гапирадилар. Ҳақиқатпарвар инсон. Ўз ўрнида жуда меҳрибон. Эътиборлилар, ҳеч биримизнинг ютуқларимиз, шодликларимиз эсларидан чиқмайди. Табриклар, йўқлаб юрадилар. Қайғули кунларимизда, касал бўлганимизда кўнгили сўрайдилар, кимга бўлмасин, беғараз, бетаъма ёрдам бериб юрадилар. Бунақа интизом, бунақа тартибни мен фақат устозим Турғун Азларовда кўрганман. Кучли билими, етиштирган шогирдлари, инсонийлик фазилатлари ҳақида алоҳида-алоҳида мақола ёзиш мумкин. Ўз ўрнида, жуда маданиятли ва жуда камтарин инсон. Мен устозимнинг ҳуқуқимизнинг юксак унвонига сазовор бўлганларини эшитганимда кечкурун бўлишига қарамай, мактабга келгим, нимагадир устозни шу ерда кўргим келиб кетди...

*Манзура ШАМС,
ҚИЗЛАРГУЛ*

Турсун АЛИ

1

Турсун Али Муҳаммад полвон ҳақида
шеър ёзмоқчи бўлдим.
Ўйландим узоқ,
Рости,
неча ойларки, туйғуларим,
Ҳаяжоним тинган эди қадим булоқдай.
Ўйлар тўлқинида чайқалдим қайиқдай.
Шеър ёзсам,
мадҳия
ёхуд
баён бўлишидан қўрқдим гуноҳкор боладай.

2

Беихтиёр,
хотирамнинг эскирган,
букчайган уйида
мунгли болалигим кезинди жимжит.
Теграсида тенгқур жўралар,
гурас-гурас,
“қизбола”, “қизбола”, дея,
болалигим кокилига чанг солар бургутдай.
Оҳ, алам-ла,
«Мана, мана, ўгил боламан», дея болаларга кўрсатар
«борин».
О, болалигим,
асовланар дарёдай.
Бармоқлари ила кокилин тортар телба мисоли.
Унда дарахтлардай синади тоқат.
Адо бўлар болалик.
... Бир саҳар,
ота-она етовида
кетди узоқ-узоқларга.
Дарахтлар,
уйлар,
борлиқ ортда қолди югура-югура.
Лаҳзаларни ютган вақт
уни етаклади оқ салла ўраган тоғлар қўйнига.
Харсангларни оқизгудек
Шоҳимардонсой бўйларида

POLVON

Doston

тошлардай сакради ҳайрат-ла болакай.
Ажаб,
бир хонадонда,
сочлари момиқдай момо,
пичирлаб неларнидир — қийди бола кокилин.
Шодликдан болакай
тойчоқдай иргишлади ўмбалоқ оша:
энди кокил йўқ,
энди кокил йўқ.
Тенгқурлари кокил устидан кулмас,
уни ҳеч ким “қизбола” демас.
Тоғлардан таралар садо — ҳайқириқ,
бола шодон кезар Шоҳмардон бўйлаб.
О, уни сеҳрлади
отнинг калласидай тошларни
боши узра,
елка узра даст отаётган,
қоядек тошларни тўптошдай ўйнаётган
Лочин полвон қудрати,
Лочин полвон шиддати.
Ўша кездан бола хаёли полвонда қолди,
полвон бўлиш орзу-қанотида кезинар кунлар,
Орзу дунёсида кечар тунлар...

3

Қишлоқ,
Дарахтлари солланган ҳовли.
Сарпойчан,
ялангоч болакай.
Атрофин турнадай қуршаган укалари,
тенгқур жўралари.
Энди болакай тош кўтарар,
калладай-калладай тошларни отар боши узра,
тишларида кўтарар,
тишларида отар тошларни.
Бола тақлид айлар,
Хув, ўша Лочин полвонга.
У хаёл-ла кезинар
полвонлар оламида,
тушда ҳам тош кўтарар,

тош ўйнатар.
Унга тин бермас ҳеч
полвон бўлиш орзуси.

4

Вақт сойлари шарқираб, тошиб
тошлар ила оқизди болакайни,
харсангларга урила-урила,
қиргоқларга сурила-сурила,
оқди тошлар қуршовида болакай.
Неча бор қонади бурни,
лат еди оёқ,
мажолсиз қолди қўл.
Ўртанди бағир,
болалиги оқди сағир.
Охир,
сўзларни қофиялаб,
пичирлади олов каби ёниб -
қуйиб неларнидир айтди.
Шеърият сари ҳайқира-ҳайқира
сўз тўлқинларида оқди болакай.
Уни кимдир тинглайди,
уни кимдир тингламас.
О, шеърият тошлари,
полвон тошларидан оғирдир беҳад.
Энди,
юралка урилар оғир тошлар.
Балки,
синар бардошлар,,
Бағрини тилкалар Сўз тошлари,
Қонларин симирар Сўз тошлари,
кўз нурларин толиқтирар Сўз тошлари,
оромларин зирқиратар Сўз тошлари.

5

Тошкент.
Эски Жўва майдони.
Тош ўйнатар Турсун Али Мухаммад.
Аждарҳодай отар тишлари ила
шода мисол тизилган сонсиз тошларни.
Кўкраги,
елкаси,
патдек учирар
тогдай зил-зил тошларни.
Бармоқлари,
оёқлари коптокдай ўйнатар ҳайрон тошларни.
Халойиқ юрагига урилар ҳайрат,
селдай ёғилар қарсақлар.
Момақалдиқодай ўқирар олқиш.
Ларзага тушади не-не юраклар.
Гар тошлардан нафас ростласа полвон,
қалбидан отилар Рауф Парфи сўзлари,
Мухаммад Юсуф шеърияти руҳ бағишлар унга.
Таскин берар Фулом Фатҳиддин,
Яҳё Тога,
Чоршамъ,

Хумий...
Ногоҳ полвон кўзлари нур сепар менга,
сўзи ташириф буюрар менга.
Шеър ўқийман қисиниб,
қимтиниб,
ўзни йўқотиб,
топиб ўзни.
Ўша-ўша полвон ила елкада қўллар,
Ўша-ўша полвон ила туташдир йўллар.

6

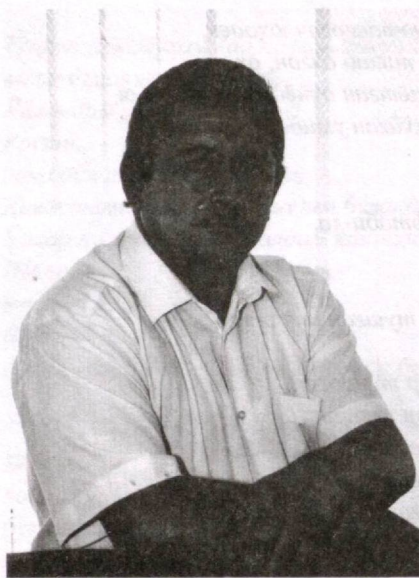
Ўйлар гирдобига чўкдим,
қалқдим.
Турсун Али Мухаммад онасин ёлғизи.
Менинг онамдек,
Унинг онасин ҳам
фарзандларин Ер ютавергач юҳодек,
Ёлғизин Оллоҳдан тилаб олган, оҳ.
Бул шуғлалар ўйнаётган дунёда турсин, дея,
исмин Турсунали қўйган умид-ла.
Ёлғизин авайлаб,
дуо айлаб,
Ўстирган меҳр офтоби-ла.
Полвон ҳам,
мен каби,
Авлиёлар этагига тушган ният-ла.
Тавоф ила,
кўзга суртган Хизр тупрогин,
дилга суртган Хизр изларин.
Лочин полвон этагида,
Лочин полвон етагида,
майдонларга тушган дуолар қанотида.
Ўша-ўша эл полвони,
ўша-ўша юрт шони.
ўша-ўша...

7

Ҳайрат-ла бу ёруғ дунёга боқдим,
нафрат-ла бу бўғиқ дунёга боқдим.
Кўзларимга тўқинди
оқ яқтак,
хиром этик кийган,
бошида қалампир нусха дўпти,
Ёнида кийик шохидан ясанган пичоқ,
адл қомат,
мағрур боқаёттир дунёга Турсун Али Мухаммад полвон.
У майдонда тош кўтарар,
боши узра
елкаси узра,
зил-замбил тошларни уқпардай отар осмон-фалакка.
Ўзбек кўнглидай кенг майдонда тош кўтарар
кафтларида кўтаргудек ул қадим Фаргонани.

Sharaflı mashaaqat

Ҳар бир соҳа тараққиётида касб сирларини ўргатиб, илм-фан зиёсини таратувчи мўътабар зот, азиз устозларимизнинг ўрни катта. Уларнинг ўғит-сабоғидан инсоннинг фикри теранлашиб, юксала боради. Устозлардан олган амалий ва назарий билимларимиз, илм-фан йўналишида бўладими ёки ҳунар эгаллаш борасида бизга таянч бўлиб хизмат қилади. Устозлик – улуғ мартаба. Шогирдлик – катта масъулият. Кўпинча, бирор масалада ёши улуғ инсонларга мурожаат қилсак, устозинг ким, деб сўрашади. Демак, биз ҳақимизда муайян фикрга келишлари учун устозимизнинг кимлиги муҳим экан. Демак, устозимиз номи билан кириб борган жойимизда шу устоз номига лойиқ бўлишимиз лозим экан, деб ўйлаб қоламиз. Устозлар анъанасига содиқлик, ҳар бир ишни устозлар оқ фотиҳаси билан бошлаш каби қадриятларимиз ҳам бўлгуси касб усталарининг саодатига хизмат қилади. Айни анъаналарнинг бугунги кундаги кўринишлари хусусида тасаввур ҳосил этиш учун турли соҳа вакилларида саволларимизга жавоб олдик.

Ориф ҲОЖИ, шоир,
Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси
Самарқанд вилоят
бўлими бошлиғи

– Устоз-шогирд анъаналари
ҳақида фикрингиз.

Устоз-шогирдлик диёримизда минг йиллар олдин шаклланган муқаддас анъаналардан ҳисобланади. Хусусан, Ҳазрат Навоий устозларининг фарзандини отдан тушиб қаршилаганлари, тавозеъ билан кўришганлари ҳақида аниқ маълумотлар бор. Нўъмон ибн Собит ўз шогирдлари билан кетаётганларида искирт кийинган итбокар ибронийга дуч келадилар. Унинг етиб келишини кутиб, ҳурмат билан кўришганларидан сўнг, аввал уни ўтказиб кейин йўлларида давом этадилар. Шогирдлари бу ҳолатдан таажжубга тушиб, сабабини сўраг

анларида:

– Бу одам менинг устозим бўлади, – деб жавоб берадилар. Шогирдларининг ҳайратланганини кўриб, шундай изоҳ берадилар:

– Бир масалада вояга етган итнинг нафаси ҳаром эканлигини ўқигач, унинг вояга етганини қандай аниқлашни билмадим ва шу итбоқарга мурожаат қилдим. У менга вояга етган ит қандай бўлишини ўргатди. Шу туфайли у менга устоз ҳисобланади, унга кўрсатилган ҳурматнинг сабаби шундадир, – дея мулоҳаза билдирдилар.

Ҳозирда ҳам элимизнинг бу муқаддас анъаналари барҳаёт. Масалан, Самарқанд вилояти Ёзувчилар уюшмаси биносида устоз-шогирдлар хонаси мавжуд. Бу ерда вилоятнинг таниқли шоир, ёзувчилари ўз шогирдлари билан учрашиб, тавсия берадилар, асарлари ҳақида фикр билдирдилар. Мазкур даргоҳда ҳафтанинг душанбаси махсус устоз-шогирдлик куни деб белгиланган. Бу кунда устоз-шогирдлар ўзаро фикр-мулоҳаза алмашиш баробарида, мушоиралар ҳам ўтказишади.

– Устозларингиз ва шогирдларингиз ҳақида...

– Устоз отангдек улуғ, деган накл бежизга келтирилмайди. Бизнинг камолотга етишишимизда бу азиз инсонларнинг ўрни бекиёс. Мен биринчи устозим деб отамни биламан. У киши бизнинг ўқиш-ёзишимизни қаттиқ назорат остига олганлар. Ҳатто сўзларни тўғри талаффуз қилишимиз учун товушларни қайта-қайта соатлаб машқ қилдирганлари кечагидай

эсимда. Хатни аниқ ёзишимизни талаб қилардилар. Биров ўқишга қийналадиган хатнинг кимга кераги бор, деб такрорлар эдилар. Гапираётган чайналиш, қулиш каби иллатларни қатъий таъқиқларди. Мактабда, университетда ўқиётган кезларим, бу кўникма ва билимларнинг жуда кўп фойдаси тегди.

Ўзим ҳам фарзандларимга устозлик қилишга ҳаракат қиламан, аммо бу жуда оғир юмуш эканлигини энди англаб етаяпман. Устозлик жуда катта завқ ва сабр-тоқат талаб этади.

Адабиёт йўлига қадам қўйган ёшларга ҳам талабни қатъий қўяман, чидамагани кетиб қолади. Адабиётни худнамолик деб ўйлаган ёшлар, баъзан каттароқлар ҳам келиб қолади. Уларга адабиёт тарбия иши, кишиларнинг ҳислари, туйғуларига таъсир этишдан мақсад, уларни тўғри йўлга йўналтиришди, деган тушунчаларни сингдирмоқчи бўласан. Эшикдан ийманибгина кириб келган, бир-икки йил меҳнатинг сингиб, калами сал-пал келишиб қолган йигитчани бир-иккита шеърига таҳсин эшитгач, ёқавайрон ҳолатда майхонада кўрасан. Кўзи шираланиб, улуғ-улуғ одамларнинг исмини ҳам тилга олиб, мақтаниб ётган бўлади.

Тўғри, барча шогирдлар хусусида кескин гапириш ноўрин. Самарқандлик устоз шоирларнинг сабоқларидан баҳраманд бўлиб, пойтахтда ўз ўрни ва овозига эга шогирдлар анчайин.

– Устоз шогирддан ўрганса бўладими?

– Зехни ўтқир, ўз касбининг етук

мутахассислари бўлган устозлар, ёш кадрларга билим, тажрибаларини сингдириш баробарида улардан ҳам илм-фан, касб-хунар янгиликлари борасидаги фикр мулоҳазаларини оладилар. Мен ҳар бир шогирдимдан нимадир оламан. Ҳар бир одам бир мўъжиза-ку, шу мўъжизадан ибрат ола билмаган устоз қандай устозлик қилиши мумкин. Бугунги ёшлар-ку донишманд. Масалан, замонавий техникалардан фойдаланиш имкониятлари уларда жуда катта. Уларнинг баъзиларини устоз деб қақираман. Аввалига ғалати эшитилгандай бўлади, аммо кейин кўникиб кетишади.

Зулхумор ХОЛМОНОВА,
ЎзМУ Тил назарияси ва амалиёти
кафедраси профессори

Устозларимни кадрлайман

Ўтган бир онингни қайтара олмас,
На афсус, на кўз ёш ва на баҳона...
Дарҳақиқат, йўқотилган вақтни қайтаришнинг имкони йўқ. Шиддаткор замон сарҳадларида ҳар бир одамнинг ўз умр йўли бор. Бу йўллар бирда туташади, бирда йўқ. Муҳими, инсоннинг ўзлигини, бошқаларнинг тақдир йўлига қай даражада алоқадор эканлигини белгилайди бу йўллар. Унда дадил одимлаб бораётган шундай зотлар борки, улар инсоннинг табиат гултожи сифатида эътироф этилишига замин яратадилар. Бундай инсонлар дунёқараш, ахлоқ-одоби, маънавияти, бой тафаккур олами билан ажралиб турадилар. Уларни “устоз” деймиз меҳр билан...

Ҳаётнинг ҳамма соҳасида, хоҳ илм-фан, илму хунарда, хоҳ ҳарбий соҳада, хоҳ спортда – ҳуллас, барча жабҳада устозларга муҳтожлик сезамиз. Инсон дастлабки қадамидан тортиб, қўлига илк бор қалам ушлаган чоғлари-ю етуқлик даврида ҳам устозларга эҳтиёж сезади. Устоз гоҳ мактаб ўқитувчиси, гоҳ олий ўқув юрти профессори, маҳаллада гулдай хунарини ёшларга ўргатаётган нуроний отахон қиёфасида гавдаланади. Устоз номига лойиқ бўлган барча улуғ инсонларни “ибрат тимсоллари” дегим келади. Илм-фан ўргатаётган, зиё тарқатаётган устозларнинг ҳаётдаги ўрни, айниқса, бекиёс.

Умр оқар сувга ўхшайди, тиним билмай оқиб кетаверади. Вақт – юғурик, бир лаҳза, оний воқелик. Ана шундай шошқин умр лаҳзаларида бу ҳаётни безаб турувчи инсонларнигина илғай оласан. Инсон номини баланд тутувчи, шу номга муносиб, сурати ва сийрати олим бўлганлар, юз-кўзларидан-да илм зиёси, маърифат нури ёғиладиғанлар кўп дунёда. Улар ютуқлари билан керилмайдилар: эришганлари осмон қадар юксак бўлса-да, ўзлари замин қадар вазмин бўладилар. Касблари, фаолиятлари билан ўзларини эмас, ўзлари орқали билимни, аждодлар тафаккурини кўрсатишга интилиб яшайдилар.

Фан – заҳмат, илм – машаққат демакдир. Фан сарҳадлари устозларнинг, заҳматқаш олимларнинг салмоқли ҳиссалари боис такомиллашиб бораверади. Тинимсиз изланиш, кўп йиллик илмий тадқиқотлар олимларнинг ҳаётини эҳтиёжга айлангандагина фаннинг ҳақиқий ривожини таъминланади. Олимлар фан раванкига ҳам, ёш авлоднинг маърифий камолотига ҳам ҳисса қўшувчи, ёшларни маънавият чўкқилари томон етакловчи, уларга ҳаётдан сабоқ берувчи буюк инсонлардир. Шоирнинг “Мўмин ҳаёт дарсин ўқир кўзингиздан устозлар”, деган сатрлари ҳар бир юракка жо бўлгани шундан эҳтимол.

Мен учун кадрдон бўлиб қолган, ҳам таҳсил олганим, ҳам дарс бериб келаётганим – жонажон маскан – Миллий университетдаги устозларимга ҳамиша таъзимдаман. Улардан илм-фан сирларини ўрганиш билан бирга ҳаёт сабоқларини ҳам

олдим. Меҳрибокий устозларим Шавкат Раҳматуллаевдан ҳақиқатга тик боқишни, Ҳамидулла Дадабоевдан самимийликни, Бегали Қосимовдан қатъиятти, Муҳаммаджон Қодировдан жонқуярликни, Омонилла Мадаевдан нутқ маданиятини ўргандим. Ҳозирда азиз устозларимдан олган билим ва ҳаёт сабоқларини талабаларга улашиб келмоқдаман.

Таълим бериш жараёни ҳам машаққатли, ҳам масъулиятли. Аммо талабангнинг юксак натижаларга эришганини билганингда, битириб кетган шогирднинг талабалик давридаги дарсларни соғингани ҳақидаги самимий эътирофини тинглаганингда машаққатлар мутлақо унутилади.

Ҳозирги устоз-шогирд тизимида ҳар икки томоннинг ҳам масъулиги талаб қилинади. Тезкор давр ёшлари атрофлича билим, теран тафаккурга эга бўлган, тез суръатлар билан ривожланаётган жамиятнинг дадил қадам ташлаб бораётган тийрак фарзандларидир. Баъзи ўринларда, ёшларнинг устоздан ўзиб кетган томонлари ҳам бор. Жумладан, компьютер тизими, электроника, техник воситалар борасида ёшларнинг аксарияти чуқур билимга эга. Бу давр эҳтиёжи ва талабидир.

Юртбошимиз таъкидлаганларидек, мустақил Ўзбекистон равнақи учун учун ҳар биримиз масъулмиз. Устозлар қўлларида илм-маърифат машъаллари билан олға ундасалар, шогирдлар устозлар даъватига мос равишда аждодлар тафаккур зиёсидан баҳраманд бўлиб, ёрқин келажак сари илдам бормоқлари жоиздир.

Ҳаёт давом этар экан, устоз-шогирдлик анъанаси ҳам давом этаверади. Гарчи, бугунги кунда мени кимлардир устоз ўрнида эътироф этаётган бўлсалар, бунинг учун, аввало, ўз устозларимдан миннатдорман. Эришган ютуқларим, олган билимларим – ибрат сабоқлари учун устозларим олдида қарздорман. Мана шу қарздорлик бурчи мени олға интилишга ундайди.

Устоз ва мураббийлар куни муносабати билан республикамиздаги барча маърифат фидойиларини муборакбод этаман. Келажак авлодни ҳар томонлама баркамол қилиб тарбиялашдек эзгу ишларида муваффақиятлар тилаб қоламан.

Гули ШАЙХОВА,
тиббиёт фанлари доктори,
профессор

**– Устоз-шогирд анъаналари
ҳақида фикрингиз.**

– Устозлар ҳақида сўз бошлаганимизда жонкуяр, заҳматқаш, сабр-тоқатли, каттиққўл, шунинг баробарида меҳридарё инсонлар кўз ўнгимизда гавдаланади. Уларнинг ўқувчиларга бераётган илми, ўргатаётган ҳар бир амалий тажриба-қўникмаси, машаққатли меҳнатлари эвазига шаклланади. Бу ўқувчи-шогирдларнинг ҳар томонлама мукамал: юксак савияли, дунёқараши кенг, соғлом, кучли ирода соҳиблари бўлиб етишишларига замин яратади.

Устозларнинг асосий вазифаси – шогирдларни тарбия қилиш, ҳар томонлама зукко, ўзидан ҳам билимдон, маданиятли, зеҳнли, катталарга ҳурмат, кичикларга иззат билан қарайдиган, камтарин етуқ этиб тайёрлаш деб тушунаман. Шогирдларимга ўз фарзандларимдек муружаат қиламан.

Ҳозирги кунда шогирдларим билан 2 та ўқув дарслиги, 3 та монография, ўқув қўлланмалари ишлаб чиқардим. Ҳар бир қилинадиган ўқув, илмий ва маънавий ишларда доим улар билан маслаҳатлашаман, керакли маълумотлар ва фикрларни беришга ва муаммолар бўлса уларнинг фикрлари билан кизиқаман. Биргаликда, ҳамжихат бўлиб, муаммоларни ҳал этишга ҳаракат қиламиз. Уларда қандайдир камчилик бўлса, донмо тўғри тушунтириб, ёрдам беришга ҳаракат қиламан. Мен эришмаган ютуқларга сизлар эришинг, бу мен учун катта шараф деган сўзларни тақрорлаб тураман. Саккиз нафар

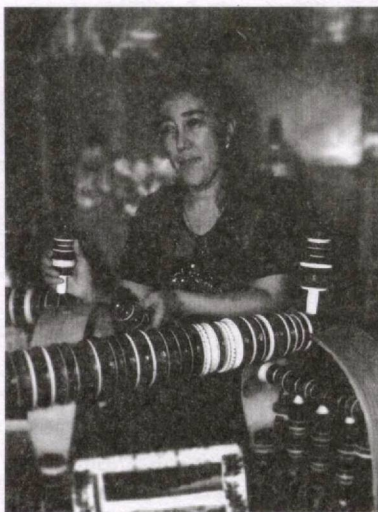
шогирдим номзодлик, икки нафари докторлик диссертациясини химоя қилган.

**– Устозларингиз ва
шогирдларингиз ҳақида...**

– 1975 йилда Тиббиёт институтини тугатганман. Ҳозирги барча муваффақиятларим устозларимнинг заҳматлари эвазига деб биламан. Бирор кун келиб, бирор шогирдим мен ҳақимда менинг устозларимга эҳтиромимчалик завқ билан сўзласа, бу менинг умрим бекор ўтмаётганидан, шогирдларим учун қилган меҳнатларим самара берганидан деб биламан.

**– Устоз шогирддан ўрганса
бўладими?**

– Инсон умри давомида изланади, ўрганади. Шогирдларимнинг изланишларини кузатиб, уларнинг тиббиёт фанига олиб кираётган янгиликларини ўрганиб бораман. Бир сўз билан айтганда, мен ҳам ўз шогирдларимнинг шогирдиман.

Муяссар ИСМАТОВА,
ҳунарманд

**– Устоз-шогирд анъаналари
ҳақида фикрингиз.**

– Ҳунарли киши кам бўлмайти. Ҳунарманд меҳнати орқасидан оиласи фаровонлигини ошириш баробарида, маҳалла-қўйнинг меҳрига, ҳурматига ҳам эришади. Биз оиламиз билан 1998 йилдан буён ҳунармандчилик ишлари билан шугулланамиз. Оилада эркаклар бешик ясаш ишларини олиб борса, уни бўйаш, безатиш ишлари биз аёлларнинг зиммасида. Ясаган бешикларимиз билан болажон халқимизнинг

қувончли кунларига шерик бўлаемиз. Бешикчилик халқимизга бобомерос хунар. Бу борада устозлар тажрибаси ва малакаси бизга жуда асқотади.

**– Устозларингиз ҳамда
шогирдларингиз ҳақида.**

– Албатта, бешикчи уста Ҳамидулла акани устоз деб биламан. Улардан олган сабоқларимиз, ўргатган илм-тажрибалари бизнинг шу даражага етишишимизда замин бўлди. Мустақил иш бошлаб, анча тажриба орттирганимиздан сўнг, шогирдлар тайёрлашга ҳам эришдик. Шогирдларимиз Равшанжон, Ҳасан, Носир, Баҳромжонлар бугун ўзлари бешиксоз уста бўлиб кетганлар. Ҳозирда улар ҳам ўз маҳсулотларини ишлаб чиқаришмоқда. Дизайн борасида ҳам жуда гўзал ижод намуналарини яратишмоқда. Ўқувчиларимиз билан ўртамизда устоз-шогирдлик анъаналари йўлга қўйилган. Шогирдларимиз билан ўзаро тажриба алмашиш жараёни сара маҳсулотлар ишлаб чиқаришимизга замин яратаяпти. Келгусида ҳам шогирдларимиз билан ҳамкорликда иш олиб бориб, халқимиз учун янгиликларга бой, кўркам, сифатли бешик тўпламларини яратиш ниятидамиз.

**– Устоз шогирддан ўрганса
бўладими?**

– Шогирддан нега ўрганиб бўлмас экан. Ёшлар ҳамма соҳада фаол, интилувчан. Улардан тадбиркорликни, сўзамолликни ўрганаман.

Дилнавоз ЮСУПОВА,
филология фанлари номзоди

**– Устозга қандай таъриф бериш
мумкин? Устоз ким? Унинг сийрати
ва суврати қандай бўлиши лозим?**

– Ҳаёт аслида бир мактаб кабидир. Инсон ҳаётда ўзи учун чарогон йўл истайди. Бу йўлда бахту саодат, руҳи ва қалби учун нурли ҳаловат топишни орзу қилади. Лекин умр сўқмоқларида синов кўп, тўсик кўп. Уларни қандай қилиб енгмоқ мумкин? Такдир имтиҳонларидан қандай қилиб ёруғ юз ила ўтиш мумкин? Одам энг қийин лаҳзаларда, муаммоларига ечим топишга қийналган онларида ўзига мадад ва суянч бўладиган, маънавий олами юксак устозга эҳтиёж сезади. Айтмоқчимизки, ҳақиқий устоз ўз шогирдига фан илмидан ҳам аввал ҳаёт илмини, яшаш илмини, виждон ва инсоф, сабру қаноат, шукру матонат илмини ўргатади. Устозларимиз аслида, бизлар учун фақатгина илм берганлари сабаб эмас, қандай яшашни ўргатганлари туфайли ҳам кадрлидирлар.

Устоз бўлиш ўта масъулиятли. Илм зиёси ила қалбларни мунаввар этиш шараф, аммо унинг машаққатлари ҳам бисёр. Устоз бўлиш шунчаки аудиторияга кириб, режадаги мавзунни тушунтириб бериш билангина чек-ланмайди. Аслида мана шу вазифа ҳам муаллимдан катта фидойилик ва муҳаббатни талаб қилади. Ўтилажақ мавзуга кунт билан тайёрланиш, иложи борича муҳим ва керакли маълумотларни тўплаш, уларни талаба ёки ўқувчи тушунадиган услубда етказишнинг ўзи катта маҳоратдир. Ҳар бир ўқитувчи, назаримда, шогирдлари олдидаги масъулиятини ҳис этган ҳолда ўзи учун муайян категорияларни белгилаб олиши зарур. Масалан, аввало, устоз ўқувчини ўз фарзанди каби яхши кўриши, шогирдни инсон сифатида ҳурмат қилиши зарур, деб ўйлайман. Шогирд билан мулоқотга киришган муаллим унинг ҳар бир фикрини диққат билан эшитиши ва ўзининг муносабатини талабанинг иззатини сақлаган ҳолда билдириши керак. Талаба устози уни ҳурмат қилаётганлигини ҳис этади ва шунга лойиқ бўлиш учун ҳам ҳаракат қилади. Қолаверса, муаллимнинг нутқи аҳамият берилиши шарт бўлган нуқталардан бири, деб

ҳисоблайман. Агар устознинг нутқи тиник ва жозиб бўлса, ўқувчи ҳам, талаба ҳам унга интилади. Кишилар олдидаги маданият, муносабат билдиришдаги мулоимлик ва қатъият ҳам ўқитувчида мужассам бўлиши лозим бўлган фазилатлардандир. Саналганлар муаллимнинг ташқи дунёси билан боғлиқ нуқталар эди. Инсон устозлик мақомига кўтарилдими, демак, у ўз ички дунёсини ҳам поклашга интилиши заруриятга айланади. Чунки покиза қалби бўлмаган одам бошқалар қалбида эзгулик уйғота олмайди. Муаллим ҳамиша ўзини тафтиш қилиши, талаба ёки ўқувчиси олдида ўзининг гоҳо ноҳақ бўлиб қолиши мумкинлигини унутмаслиги, жоиз ўринларда йўл кўйган камчиликлари учун ўз шогирдидан узр сўрашдан ҳам тортинмаслиги керак, назаримда. Шунингдек, устоз ўзи ҳаётда ибрат тарзида кўрсатишга кодир бўлган эзгуликлар, хайрли ишлар ҳақида сўзлаши шарт. Чунки амал қилинмайдиган сўз айтишнинг ҳосиласи йўқ. Умуман олганда, устознинг ўз касби ва шогирдлари олдидаги мажбуриятлари, бурчларидан энг муҳимлари сифатида шуларни кўрсатиш мумкин, деб ўйлайман.

– *Шу ўринда шогирдлик бурчи ҳақида нима дейиш мумкин?*

– Ҳазрат Навоий “Маҳбуб ул-қуллуб” асаридида шундай ёзади: “Шогирд агар шайхулислом, агар қозидур, агар устод андин розидур — тенгри розидур”. Кўриниб турибдики, Алишер Навоий устознинг розилиги тангри розилигига етаклайди, деган фикрни илгари сурмоқда. Шогирд, аввало, устозни ўз ота-онаси каби эъзозлаши лозим. Муаллимнинг ҳар бир сабоғини кунт билан ўзлаштириш, дарсларига безътибор бўлмаслик, топшириқларни сидқидилдан адо этиш, устозга ҳамиша ҳурмат сақлаш шогирднинг вазифаси ҳисобланади.

Мумтоз адабиётимизда ҳам устоз-шогирдлик масаласига кенг эътибор қаратилган. Масалан, ҳазрат Навоийнинг “Фарҳод ва Ширин” достонида Фарҳод дунёвий

билимларни Боний, Моний, Қорандан, руҳоний илмларни Хизр, Суҳайло ва Сукротдан олганлигини биламиз. Яъни бу ўринда шогирд устоз шогирднинг руҳий камолоти учун ҳам жавобгар эканлигига алоҳида тўхталган. Қолаверса, “Қутадғу билиг,” “Қобуснома” каби барча дидактик асарларда устоз ва шогирднинг вазифалари, бурчлари ҳақида боблар мавжуд. Буларнинг барчаси шунини кўрсатмоқдаки, устоз ва шогирдлик қутлуғ анъана. У муқаддас тушунча. Унинг шартларига амал қилиш шараф ва бахтдир.

– *Бугуннинг муаллими... Уни қандай қиёфада кўришни хоҳлардингиз?*

– Бугунги кунда ҳам муаллимларимиз илм сирларини шогирдларига очиш йўлида машаққат чекмоқдалар. Уларнинг шарафли меҳнатларини кадрлаш ва рағбатлантириш керак. Илм олишни қудуқ билан игна қазिशга менгзайдилар. Мен айтган бўлардимки, бу айтишнинг аслида олиш осон эмас ва унга барча ҳам мушарраф бўлавермайди. Илм бериш эса, игна билан қудуқ қазидан-да машаққатлироқ. Мактаб, коллеж, академик лицей ва олий ўқув юртларида минглаб зиёли инсонлар фарзандларимизга илм эшикларини очяптилар. Бугунги ўзгаришлар замонавий ўқитувчи олдида катта талабларни кўймоқда. Ўқитувчи шогирди олдида идеал қиёфада намоён бўлиши учун дунёдаги ҳар бир янгиликдан хабардор бўлиши ва унга тўғри муносабат билдира олиши, ўзининг ҳаракатлари билан ўрнак бўла олиши, энг муҳими, интернет, мобил телефон ва турли фильмлардан ғолиб келиши ва ўқувчи қалбини китоб каби ўқий билиши лозим. Ўқувчи устозини дўст сифатида тасаввур қилиши керак. Зотан, муаллимлик шараф, шунинг учун ҳам унга ҳамма лойиқ бўлавермайди.

*Дилфуза КЕНЖАЕВА
тайёрлади*

O'zbekning "birinchi skripka"si

Ўтаётган ҳар бир лаҳза тарихга айланар экан, уни кимдир ўзининг шарафли фаолияти билан, кимдир савобли ишлари билан безаб боради. Табиийки, ҳар бир халқ юртга хизмат қилган, нафи теккан шахсларни ардоқлайди, доим ёдида тутади. Ўзбекистон халқ артисти Фанижон Тошматов ҳам шундайлардан биридир.

Фанижон Тошматов ҳақида гапириш мен учун завқли. Мен бу инсоннинг нафақат ижоди, балки ҳаётини ҳам яхши биламан. Чунки Фанижон Тошматов менинг ҳам устозим, ҳам бобом эдилар.

Фанижон Тошматовнинг инсоний фазилатлари, болажонликлари, доимо қўллари кўксига юришлари алоҳида мақолаларга мавзу. Бу мақола, асосан, кўпқиррали санъаткор сифатида халқимизга қилган хизматлари билан боғлиқ.

Ҳақиқатан, Фанижон Тошматов зўр созанда, бастакор, мусикий ансамбллар ташкилотчиси ва раҳбари, аскиячи, ниҳоят, катта бир оиланинг отаси эдилар. Ўзлари доимо қўлларида ғижжак бўлгани боис, таниш-билишлар ҳам бу инсонни мохир ғижжакчи-созанда деб билардилар.

Кези келганда таъкидлаш жоизки, ғижжак ва скрипка ниҳоятда нозик чолғулардан. Камонни созга сал ботиқроқ ушлаш ёки тегиб-тегмай кетиши, созанданинг меҳри ва қалб кўри ижро давомида сезилиб туради. Ушбу соз шуниси билан ҳам фарқ қиладики, унинг дастасида, худди пианино, рубоб, танбур ва бошқа чолғуларда бўлгани каби мусикий парданинг жойланиши аниқ белгилаб қўйилган эмас. Шу сабабли бармоқлар ғижжак дастасида сирпаниб, нафақат ярим, ҳатто чорак ва нимчорак пардаларни ҳис этиши керак. Мухими, уларни аниқ топа билишда, акс ҳолда куй сомеъларга ғализ эшитилади. Ижодкор асарни ўз юраги, қалбидан ўтказиб, ўзиники қилиб, ўз ҳарорати, ҳис-туйғуларини қўшиб чалганидагина эшитувчини мамнун этиши мумкин. Чунки фақат шунда эшитувчи ижрочининг туйғулари билан биргаликда унинг ҳароратини, юрак уриш маромини ҳам сезади. Шунинг учун концертни тўғридан-тўғри рўпарама-рўпара эшитган маъқул.

Созанданинг меҳри ва истеъдоди туфайли чолғу ижодкор танасининг муҳим бир қисмига айланиб қолади

ва созанда асарни ижро этаётганида созга қарамаса ҳам, бармоқларнинг ўзлари керакли пардаларни топа олади. Шу сабабли ҳам ҳар бир созанда асарни фақат ўзининг чолғусида ижро этишни яхши кўради. Бобом ҳам худди шундай қилар эдилар. Уларнинг иккита ғижжаклари ва иккита скрипкалари бор эди. Уларни шунчалар авайлаб ардоқлар эдики, ҳатто созни ғилофига солишларидан олдин, уни чиройли кўк рангдаги бахмал мато билан ўрар эдилар. Агар ғижжакларининг товушида ўзгариш сезса, янги балиқ терисини бироз ивитиб, уни эхтиёткорлик билан ғижжак косасига қоплар эканлар.

Фанижон Тошматов ёшлигидан таниқли хофизлар Мулла Тўйчи Тошмуҳаммедов, Беркинбой Файзиев, Жўраҳон Султоновлар билан жўрнавозликда қўшиқлар куйлаган. Таниқли бастакор ва созанда – Дони Зокиров раҳбарлигидаги ўзбек халқ чолғулари оркестрида етакчи созанда концертмейстер эдилар. Асар ижро этилишидан олдин чолғулари соз эканини текшириб олиб, ижро давомида оркестрни ўз ордидан эргаштириб кетардилар. Оркестр учун ёзилган асарлардаги ғижжакнинг якканавоз ижроси бобомга топширилди.

Европада етакчи, иқтидорли скрипка ижрочисини "биринчи скрипка" дейишади. Фанижон Тошматовни ҳам ғижжак ижрочилиги бўйича "биринчи скрипка"си деса бўлади.

Яхшидан ном қолади, деганларидек, бобом оламдан ўтган бўлсалар-да, уларнинг тасмаларда қолган ижролари, шогирдларининг ёдномалари, устоз ҳақида яхши хотиралар қолган.

Бир куни мактаб ўқувчиси давримда бобомнинг ўз ижроларини эшитганим хануз ёдимда. Ҳовлиларидаги катта гилос дарахти тагида жойлашган сўрида ўтириб, қўлларига ғижжак олиб "Насри сеғоҳ"ни чалганларида ҳамма жим бўлиб, ҳатто кўшни ховлилардан келаётган овозлар ҳам эшитилмай қолди. Юзлари ниҳоятда жиддийлашиб куйни чалар, кўзлари ҳам куйнинг

кайфиятини етказиб берарди. Куй баъзида бир текис, узилмай чўзилиб келар, баъзида узилиб-узилиб, баъзида баланд, баъзан паст овозда чалинарди. Камон ғижжак симлари устида текис, тез, баъзан эса оҳиста юрарди.

Ғанижон Тошматов ижодий меросини ўрганиш, устознинг инсон сифатидаги портрети билан танишиш етишиб келаётган созандалар учун катта мактаб вазифасини ўтайди. Зеро, устозларнинг нафақат қилган ижодий ишлари, босиб ўтган йўллари ҳам ўрнақдир.

Лола ҒАНИЕВА,
санъатшунос

Seriillarda umumiylik va o'ziga xoslik

Телевизор оиламиз аъзосига айланганига, сериаллар ҳаётимизга кириб келганига анча бўлди. Бошқа қатор техник имкониятлар телевизорни кундалик ҳаётимиздан чиқариб ташлай олмади. Ҳар қайси телеканалнинг кундалик дастурида бир-иккита сериал учун жой бор. Бадиийлик даражаси, мавзу ва ғояси жиҳатидан хилма-хил эканлигини ҳисобга олган ҳолда, сериални экран санъати тури сифатида мунтазам ривожлантириб бориш яхши, албатта. Миллионлаб томошабин эҳтиёжига ҳамоҳангликни ҳисобга олиш, телеканал йўналиши ва қонун-қоидаларини назардан қочирмаслик, энг муҳими, эътиборига ҳавола этилаётган ҳар бир намоёншга томошабиннинг муносабатини олдиндан тўғри тахмин қила билиш ҳар бир канал олдидаги муҳим ва мураккаб вазифа.

Сериалларни кўпчилик бир кўришли асар деб баҳоласа-да, уларни қайта-қайта кўрадиган, буни талаб қиладиган томошабинлар ҳам бор. Сериаллардан аксарият томошабин маънавий озуқа олмоқда, ҳаёти, турмуш тарзидан хулоса чиқармоқда. Мавзу қанчалик кенг, мазмунга бой, инсон дилидаги гапларни айта олса, ўша филмни кўпчилик, баъзан бутун оила томоша қилади. Эфир сериаллари ва филмлар, асосан, кечки дастурда, кенг аудитория учун мўлжалланаётгани, жанрлар, мавзуларнинг хилма-хиллиги (тарихий, замонавий, ижтимо-

ий, афсона ва драматик, фантастик, комедия) томошабин сафини қатъий сақлаб, бадиий телевидениенинг салмоқли турига айланди.

Филмларнинг яратилиш жараёни бир неча босқичдан иборат. Баъзан асардаги давр ва мазмун кўп қисмли филмга сиғмасдан, телевизион филмни юзага келтиради. Кўп қисмли телевизион филм сериалдан воқеаларнинг давомийлиги билан фарқланади. Кўп қисмли филмнинг давоми яратилса, бу янги асар бўлади, сериалнинг давоми эса янги мавсум деб юритилади. Шунингдек, сериалда яқун назарда тутилмайди. Қолаверса, у пишиқ адабий асосга эғалигидан мавзуси нисбатан ёпиқ бўлади. Бошқача айтганда, адабий асар кўп қисмли телефилмда бирламчи масаладир ва юксак бадиий савияга эга бўлиб, ўз даврининг маданий бойлигига айланади.

Сериаллар шартли равишда иккига бўлинади:

– ҳар бир серияси алоҳида, деярли тугалланган ҳикояга эга классик сериаллар. Одатда, ҳар бир серия ўзининг тугуни, кульминацияси ва ечимига эга бўлади. Сериаллар бир-бири билан деярли боғланмаган, бироқ секин ривожланадиган ва умумлаштирилган сюжетнинг кичик бир қисми тарзида давом этади. Камдан-кам ҳолларда бир ҳикоя бир серия эмас, икки-уч серия қилиб тасвирга туширилади.

– битта қисса узлуксиз, давом эттириладиган сериал. Бунда сюжет-

нинг деярли боши ҳам, охири ҳам бўлмайди. Воқеа бирор-бир серияда бошлангани билан у ҳеч қачон айнан шу сериянинг ўзида тугамайди. Яна бирданига, параллел тарзда бир неча воқеа линиялари ривожланиб боради. Параллел сюжетдаги ҳар бир драматик вазият бирданига эмас, бирин-кетин пайдо бўлади. Томошабинни кейинги серияга кизиқтириш мақсадида ҳар бир қисмнинг охири драматик вазият билан яқунланади.

Телесериалнинг яна бир жиҳати, унда бош қаҳрамонлар ва воқеа жойи деярли ўзгармайди. Ситкомлар, титрлар ва рекламалар билан қўшиб ҳисоблаганда одатда 20-30 дақиқа давом этади.

Бугунги кунда кўп серияли телевизион филмларни яратиш, ўзбек адабиётидаги дурдона асарларни экранлаштириш, шу билан бирга ёшларни миллий маънавиятимизнинг жавоҳирлари билан кино воситасида таништириш долзарб масалалардан ҳисобланади. Бунинг натижасида телеэкрандан энгил-елпи хорижий телесериалларни сиқиб чиқариш имконияти юзага келади. Теледаъват орқали ёшлар онгига безарар, миллий рух уйғотувчи, эзгу мақсад, улкан кашфиётлар сари ундайдиган ғояларни илғари суриш, уларнинг “баркамол авлод” бўлиб вояга етишида муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Музаффар ҚОРАБОЕВ,
тадқиқотчи

HOFIGIZLIK SAN'ATI

Элда ардокли хофиз бўлиш, устозлик жуда улуғ мартабадир. Эл меҳрининг масъулияти катта. Ана шундай меҳр қозонган, она халқи санъатига ўз муносиб ҳиссасини қўшган истеъодларни хофиз дейиш, ниҳоятда тўғри. Ўзбекистон халқ хофизи Орифхон Ҳотамов ҳақида сўзлаганда хофиз, устоз деган эътирофлар ўрнили ишлатилган бўлади, назаримда. Устознинг қўшиқларини тинглаб, инсонийлик фазилатларини кузата туриб, ёшлигимдан уларга ўхшашни орзу қилиб, вояга етдим. Эзгу орзунинг ижобати бўйи кўрсатар экан. Ўзбекистон давлат консерваториясини тугаллаб, Юнус Ражабий номидаги мақом ансамблига борган кунимдан, кўплаб етук устозлар билан бирга Орифхон Ҳотамов билан ҳам ишлаш бахтига муяссар бўлдим.

Устоз Орифхон Ҳотамов ҳам ижрочи, ҳам созанда, ҳам бастакор сифатида етук ижодкор эдилар. Ўзи учун кўшиқ яратишдан ташқари, бошқа ижрочилар учун ҳам бир қанча ашулалар ижод этиб берганлар. Бугун ҳам қўлига соз олиб, устоз басталаган ашулаларни ижро этаётганларнинг борлиги кишини қувонтиради. Навоий ғазали билан “Қоши ёсинму дейин”, “Бўлибдур”, “Бўлмиш”, Фурқат ғазали билан “Етиб васлин”, “Айладинг-қўйдинг”, Мунис ғазали билан “Сенсиз”, Фузулий ғазалига Амирий мухаммаси билан “Ўландан сўр”, Нокис ва Махмур ғазаллари билан “Ҳасратда доғман”, Хувайдо ғазали билан “Бўла қолдим”,

Аваз Ўтар қаламига мансуб “Бу оқшом”, “Ахлоки одоби билан”, Саида Зуннунованинг “Ўтдим” ғазали, Чустий, Туроб Тўла, Акмал Пўлат, Пўлат Мўмин сингари кўплаб забардаст шоирлар қаламига мансуб шеърларга басталанган ашулалар устоз ижодига мансуб.

Айниқса, Навоий ғазали билан айтилаётган “Қоши ёсинму дейин” ашуласи ҳозирги кунда ҳам кўплаб ёшларимизни халққа танитган, меҳрини уйғотган қўшиқдир. Ушбу ашула мусиқашунос олимлар ва устозлар томонидан ушшоқ ладида яралганлиги учун “Орифхон Ушшоғи” тарзида эътироф этилади.

Устоз шогирдларининг истеъдодини тўғри илғаб, муносиб баҳо беришни билардилар. Шогирдларидан бири Расулқори Мамадалиевга “Бугун бир ашула айтсам, қори эртасигаёқ ўрганиб, қойил қилиб, ўзимдан ҳам ўтказиб айтарди”, деб таъриф берганлар.

Устоз санъат софлиги учун мудом жон қойитиб: “Жон болаларим, ашуламни айтинглари, фақат ўз йўлларингга солиб, ҳар хил нолалар қўшиб, бузиб айтманглари. Чунки, Худога шуқур, ҳамма ашулаларим шинавандаларга аслича сингиган. Мухлисларни ранжитиб қўясизлар. Бошқалар бузиб айтганини эшитсангиз ҳам менинг номимдан айтинглари, бузмай айтишсин”, дердилар. Устознинг яна бир яхши насихатлари бор эди: “Болаларим, устозлар басталаб айтган ашулаларни айтинглари, майли, бироқ кўпроқ ўзларинг басталаб айтишга ҳаракат қилинглари. Чалаётган соз ўзингизники, айтаётган ашула ўзингизники, бунинг бахтига ҳеч нарса етмайди. Бировдан фалон жойини бузиб айтди, деган норозиликни эшитмайсиз”.

Бир издиҳомда у кишига: “Устоз, Фузулийнинг “Ўландан сўр” радиодиффузия ғазалига Чустий домла мухаммас боғлаган эканлар. Шу мухаммасни қўлимдан келганича сизларнинг йўлларингизга ёндашиб, бир нарса яратгандай бўлдим”, дедим тортиниб. Қаттиқ хаяжон билан ашулани бошлаб, яхшилаб айтишга ҳаракат қилдим. Айтиб бўлганимдан кейин устоз “Барақалла болам, давомчиларимиз бор экан. Энди хотиржам бўлсак бўлар экан”, деганлар. Бу гап менга бир умрлик муқофот деб биламан.

Шуқур қиламизки, ҳозирги кунда санъат олий ўқув юр்தларида, мусиқа мактаблари, коллеж, лицейларда дейсизми, ҳаммасида анъанавий ижрочилик бўлимлари мавжуд. Уларда ҳақиқий устоз кўрганлар дарс бериб, ёшларимизга мақом, мумтоз ва бастакорлар асарларини мукамал ўргатиб келмоқдалар. Айтмоқчиманки, ҳар бир талаба дастуридан, албатта, устоз Орифхон Ҳотамовнинг яратган асарлари жой олган. Айниқса, Ўзбекистон давлат консерваториясининг бу борадаги хизматини алоҳида таъкидлаб ўтиш жоиз. Ҳар ойда ўтказилаётган “Назм ва наво” кечаси, ҳозирги кунда жуда яхши йўлга қўйилган. Ана ўша концертларда ҳам хоҳ ўқитувчи устозлар томонидан бўлсин, хоҳ талабалар томонидан бўлсин, албатта, устоз басталаган икки ёки уч ашула ижро қилинади. Бу ҳам, албатта, ижодкорнинг бир умр ўзбек халқи учун, ўзбек санъати учун хизмат қилиб, ўз мактабини ярата олганининг маҳсули бўлса керак.

Эркин РЎЗМАТОВ,
Ўзбекистон Республикаси халқ хофизи

Til — millat qalbi

Тил аждодлардан мерос буюк хазина, авлодларни боғловчи маънавий кўприк ҳисобланади. Ҳар қандай тилда у мансуб бўлган халқнинг маънавияти, руҳий олами, ақлидроки, орзу-умидлари, юксак инсоний фазилатлари ўз ифодасини топади. Дунёда уч мингдан ортик тил бор, уларнинг ҳаммасини ўзлаштириш қийин. Аммо тилнинг мўъжизавий қудрати шундаки, киши ўзи учун мутлақо бегона тилдаги сўзлашув ёхуд кўшиқни тинглаганда, шу миллат ҳақида маълум тасаввурга эга бўлади.

Ҳар икки йилда Самарқандда ўтказиладиган “Шарк тароналари” халқаро мусика фестивалида дунёнинг эллиқдан ортик мамлакатларидан келган санъаткорлар ўз маҳоратларини намойиш этадилар, уларни тинглар экансиз, дунёнинг бошқа бир бурчида яшаётган халқнинг қалбини тушунгандай бўласиз.

Равон ва ифодали нутқ, мантикий мушоҳада, сўз ва ибораларни тўғри ёзиш ва қўллаш ҳамма замонларда ҳам муҳим фазилат ҳисобланган. Чунки ёзув ва талаффузда кишининг билими, тафаккури билан бирга, унинг ички инсоний маданияти ҳам тўла намоеън бўлади. Сўз ва иборалар, Эркин Воҳидов эътирофи эътиборидек, тирик организм, биз билан бирга яшайди, бирга нафас олади, ўсиб-улғаяди, янги маъно-мазмун касб этади.

Биргина мисол. Ўзбекистон халқ артисти Муножот Йўлчиевнинг мумтоз кўшиқларини хорижликлар эътибор билан, таъбир жоиз бўлса — кўнгиллари билан тинглашади. Улар, табиийки, ўзбек тилини билишмайди, аммо бизнинг асрлар ва минг йилликлар синовиға дош бериб келаётган, ўтмиш тарихимизга гувоҳ ва сирдош оҳангларимиздан, пурмаъно сўзларимиз ифодасидан жуда кўп ахборот олишади. Мумтоз кўшиқларимизда халқимиз босиб ўтган тарихий йўл, жангу жадаллар, қонли босқинлар, зулм ва истибдод азоби, ёруғ ва адолатли кўнларга умид, келажакка ишонч бор. Давлатимиз раҳбари таъкидлаб ўтганидек, “Ўзликни англаш, миллий онг ва тафаккурнинг ифодаси, авлодлар ўртасидаги руҳий-маънавий боғлиқлик тил орқали намоеън бўлади. Жамики эзгу фазилатлар инсон қалбига, аввало, она алласи, она тилининг бетакрор жозибаси билан сингади. Она тили — бу миллатнинг руҳидир”.

Улуғ мутафаккир, давлат арбоби, ғазал мулкининг султони Алишер Навоий замонидан бошлаб тилимиз тараккиётга юз тутди. Неча асрлар давомида буюк юксалиш йўлини босиб ўтди. Илму идрокда, фалсафа ва мантиқда, ҳаётнинг бошқа барча соҳаларида бекиёс нуфузга эга бўлди. Шу давр ичида она тилимизда жаҳон тамаддуни ривожига муносиб ҳисса бўлиб қўшилган кўплаб буюк асарлар яратилди, оламшумул ихтиролар қилинди. Аммо, таассуфлар бўлсинки, шўролар замониға келиб, тилимиз

қизил мафкура исканжасига тушиб қолди, нуфузига путур етди, она тилини мукамал ўрганишға эътибор сусайди. Абдулла Авлонийнинг “Ҳар бир миллатнинг дунёда борлигини кўрсатадурган оинаи ҳаёти унинг тили ва адабиётидур. Миллий тилни йўқотмак миллатнинг руҳини йўқотмақдур”, деган огоҳлик сўзлари ҳам тил сиёсатини юргизаётган мафкурачиларға таъсир қилмади.

1989 йилнинг 19 октябрь куни бу масала Олий Кенгаш сессияси муҳокамасига қўйилди ва ўзбек тили мамлакатимизда давлат тили деб эълон қилинди. 1992 йил 7 декабрда қабул қилинган Конституциямизда давлат тилининг юксак мақоми ҳуқуқий жиҳатдан аниқ белгилаб қўйилди.

Орадан ўтган йиллар ичида тилимизнинг бўй-басти тикланди, байроқ, герб, мадҳия, Конституция қаби давлатимизнинг муқаддас тимсолларидан бириға айланди. Истиклол йилларида тилимизни янада ривожлантириш, унинг қўлланиш доирасини кенгайтириш, халқаро миқёсда фаол ижтимоий-сиёсий, ижодий ва иқтисодий мулоқот воситасига айлантириш борасида жуда кўп ибратли ва самарали ишлар қилинди, бу борада кўплаб илмий тадқиқотлар олиб борилди.

Бундай ютуқларни яна кўплаб келтириш мумкин. Бирок эътироф этиш керакки, давлат тилини қўллаш, уни ўрганиш ва ривожлантириш борасида ҳали талай муаммолар ҳам бор. Имло қоидаларига тўла амал қилмаслик, оммавий ахборот воситаларида, хусусан, газета-журналларда, телевидение ва радиода, босма нашрларда сўз ва ибораларни нотўғри ёки ўринсиз қўллаш, маъносини яхши англамаслик, кўча ёзувларидаги чалқашлик ҳолларидан кўз юмиб бўлмади. Бундай нуқсонлар аста-секин ёш авлод нутқи ва ёзувиға кўчади ва кейинчалик, уларни тузатиш мураккаблашади.

Ҳар йилнинг октябрь ойида мамлакатимизда тил байрами маънавий ҳаётимиздаги ёруғ байрамлардан бири сифатида нишонланади. Меҳнат жамоаларида, олий ва ўрта махсус ўқув юрғларида, маҳалларда мустақиллик шарофати билан ўз мавқеиға қайтган бу муқаддас неъматға бағишланган кўплаб тадбирлар бўлиб ўтади. Байрам шуқуҳи ҳар биримизда ўзликни англаш ва бундан фахр-ифтиҳор туйиш туйғусини янада кучайтиради. Тилға эътибор — элга эътибор экан, тилимизнинг юксак мақоми ва гўзаллигини, мукамал ва таъсирчанлигини сақлаб қолиш, уни келажак авлодларға бус-бутун, бор куч-қудрати ва жозибаси билан етказиш ҳар биримизнинг кундалик бурчимиз бўлиб қолиши керак.

Қизлархон САИДОВА

Ўзбекистон Республикаси Мустақиллигининг 22 йиллиги арафасида бир гуруҳ юртдошларимиз Президентимизнинг фармониغا асосан, юксак мукофот ва унвонлар билан тақдирландилар. Сухбатдошимиз Муқимий номидаги ўзбек давлат мусиқали драма театри актрисаси Одинахон Нарзуллаева (Ғозиева) Ўзбекистон халқ артисти унвонига сазовор бўлди.

Унинг ижросидаги меҳрибон ва куюнчак она тимсоли, севгисига вафодор аёл, қайнона, буви, жайдари, самимий аёллар қиёфаси... Уларнинг барчаси ҳаққонийлиги, жонлилиги, жозибадорлиги, кишини ўй-мулоҳазага чорлаши билан мухлислар кўнглидан жой олган. Актриса ҳар бир ролига киришар экан, чин маънода ўша яратаётган образи ичида яшайди. Қаҳрамонининг ҳар бир ҳаракати, мимикаси, ўй-кечинмаларини ҳис этган ҳолда, тўлалигича, жонли тарзда томошабинларга етказиб бера олади. Бу, албатта, актрисанинг юксак маҳорати, тажрибаси, ўз устида олиб борган тинимсиз изланишлари самараси.

San'atdan yaralgan saodat

– Одина опа, Ўзбекистон Халқ артисти унвонига сазовор бўлганингиз билан чин дилдан табриклаймиз. Бу кувончли хабар барча мухлисларингизни хурсанд қилди.

– Раҳмат. Камтарона меҳнатларимизни кадрлаб, юксак унвонга лойиқ кўрганларидан бошим осмонга етди. Табриклардан, самимий кутловлардан бўшамаяпман. Бу бизнинг меҳнатларимизга, санъатимизга бўлган катта эътибор деб биламан. Айтганингиздек, мухлисларим кўп экан. Тинимсиз кўнғироклар бўляпти, театрга йўқлаб келишяпти. Эътибор кўнгилни яшнатар экан. Айни шу эътибор санъат йўлидаги барча машаққатларимни саодатга айлантирди.

– Санъат оламига кириб келишингиз тўғрисида сўзлаб берсангиз.

– Инсон тақдирни танламас экан, яшаш давомида пешонага ёзилганини кўриб бораверар экансиз. Санъаткорлар оиласида дунёга келганим боис, санъат олами менга бегона эмас эди. Дадам моҳир созанда Муҳаммаджон Юсупов Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, онам Ширмонхон Ғозиева Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими эдилар. Акаларим Аскаржон журналист, Мансуржон педагог бўлсалар-да, санъатнинг баъзи турларини мукамал эгаллашган. Дадам чолғуларни маромига етказиб чалардилар. Шогирдлари Маъмуржон Узоқов, Фаттоххон Мамадалиев каби машҳур санъаткорлар билан кизгин ижодий ҳамкорлик олиб боришган. Онам... Кунларнинг бирида устоз санъаткорлар Мукаррама Турғунбоева, Лутфихоним Саримсоқова, Тамарахоним, Ҳалима Носирова каби санъаткорлар Асака

шаҳрида концерт беришади. Шунда онам кизиқиб кетиб, сахнада рақсга тушганлар. Ўша даврнинг машҳур санъат дарғаси Уста Олим Комилов онамнинг рақсини кўриб, ўз гуруҳига таклиф қилган эканлар. Онам оиласидагиларнинг қаршилигига қарамай санъат соҳасида қолганлар. Онам 16 ёшлигидан театрда роллар ижро эта бошлаган. “Нурхон” спектаклида Нурхон, “Гулсара”да Гулсара “Аршин мол-олан”да Гулчехра каби кўплаб ролларини томошабинлар мириқиб томоша қилишган. Ота-онам ҳаётлари давомида жуда гўзал ижод намуналарини яратишган. Эсимда, уйимизга жуда кўплаб устоз санъаткорлар ташриф буюришарди. Уларнинг ижро этаётган ҳар битта куй-қўшиқлари мени ўзига оҳанрабодек тортарди. Улар даврасига қандай бориб қолганимни сезмай қолардим. Атрофимдаги муҳит, кизиқиш, иштиёқ сабаб бўлиб, беш ёшдалигимдан санъатга бўлган меҳрим уйғона бошлаган. Ота-онам ҳаракатларимни кузагиб туриб “Одинахонда ҳам яхшигина овоз бор, Худо хоҳласа, ундан яхши санъаткор чиқади”, деб қўйишарди. Ёшлигимда кўплаб санъаткорлар уйимизга ташриф буюриб, дадамга мусиқа ёздиришар, баҳс-мунозара олиб боришар, бу борада кизгин суҳбат қураб эдилар. Оиламизда ижод жараёни қайнар эди.

Онам 1961 йил Шаҳрихонда истеъдодли ёшларни йиғиб “Ашула ва рақс халқ ансамбли”ни ташкил этди. Онам чин дилдан ёшларга санъат сирларини ўргатишдан толмасдилар. Яъни санъат учун қалбларини фидо қилган инсон эдилар. Бу гуруҳ ўз даврида жуда кизгин ижодий фаолият олиб борди. Улар Германия, Польша, Франция, Покистон каби кўплаб хорижий давлатларда бўлиб ўтган

танловларда ўзбек халқининг нодир куй-қўшиқлари билан иштирок этишиб, концертлар беришган. Кейинчалик мен ансамблда ҳам қўшиқчи, ҳам раққоса сифатида фаолият олиб бордим. Ансамблимиз вилоятлараро ўтказилган танловда биринчи ўринни эгаллаган. Кейинчалик, қўшиқчилик ва рақс бўйича бир қанча фестивалларда лауреат бўлдим. Булар институтга киргунимга қадар бўлган жараёнлар эди.

Институтга киришим воқеаси қизиқ бўлган. Ўша пайтдаги санъат институти ректори Камолиддин Сирождидинов бошчилигида устоз ўқитувчилар мендан имтиҳон олишди. “Қани, қанака қўшиқ ёки рақсни ижро қилиб берасиз”, деб сўрашди. Уларга “Ёр келмади” қўшиғини бармоқларим билан столни чертиб, қуйлаб бердим. Қўшиқ тугагач, барча домлалар қарсақ чалиб юборди. Шунда ректор “Бу кизимизнинг ижросига нима дейсизлар? Телеэкранларда ҳам кузатганмиз, санъати жуда чиройли, сизлар ҳам фикрларингизни билдиришлар”, деб савол назари билан атрофдагиларга қаради. Ниҳоят, талаба бўлдим. Шу тарика бутунлай ижод оламига шўнғиб кетдим.

– Ҳар бир касбнинг оғир-енгил тарафлари бор. Актрисаликнинг машаққати ва завқи нимада?

– Айниқса, аёл киши учун актрисалик жуда мушкул вазифа. Бу машаққатни ота-онамда ҳам кўрдим. Улар қанча қийинчилик билан ансамбллар туздилар. Шогидлар тайёрлаб, сахнага олиб чиққанларидоғи машаққатларини ўзим ёнларидо кўриб гувоҳи бўлганман. Менинг ҳаётимда ҳам ўзига яраша қийинчиликлар бўлган. Онам вафот этганларидо ҳали бўйқиз эдим. Санъатнинг ҳар қанча қийинчилиги бўлса, турмуш ўртоғим раҳматли Саъдулла Нарзуллаев билан бирга тортганмиз. У киши билан беш йил институтнинг драма бўлимида бирга таҳсил олдик. Улар ижодимни доимо қўллаб-қувватлаб турганлар. Биринчи курслигимдаёқ театрга ишга қабул қилиниб, бош қаҳрамон ролларини ижро эта бошлаганман. Аёл ва актриса сифатида барчасига улгуришга ҳаракат қилардим, яъни телевидениеда концерт бериб, театрга югурардим, театрдан ўқишга, яна рўзгор ишлари... Барибир, завқ билан ижод қилганман. Турмуш ўртоғим билан жуда чиройли ҳаёт кечирдик. Олти нафар фарзандимизнинг таълим-тарбиясида жуда қаттиқ турдилар, барчалари ўқиб, олий маълумотли бўлди. Саъдулла акамнинг менга қилган ёрдамлари жудаям катта. Улар Ўзбекистон телерадиокомпаниясида ўттиз йилдан ортқ хизмат қилдилар. Ҳаммани кадрлайдиган, меҳрибон, камтарин инсон эди. Санъатнинг барча бахти-завқини, машаққатини бирга тортдик. Санъаткор бўламан деган аёл кишининг турмуш ўртоғи ҳам санъаткор бўлиши ёки санъатнинг машаққатини юракдан тушуниши керак экан. Саъдулла акам умри давомида мени севиб, ардоқлади, авайлаб-асради. Шу сабаб ишимиз оиламиз тотувлигига дахл қилмади.

– Сизни, асосан, Муқимий номидаги театр сахнасидаги ролларингиз, телеспектакллардаги образларингиз орқали таниймиз. Кинода сизни кам кўраемиз. Кино соҳасида қандай залворли ролларни ижро этишини хоҳлардингиз?

– Ўзбек оналарининг иродаси, меҳри баланд. Уларнинг сабр-қаноати, қатъияти, оиласига бўлган садоқати олдида доимо бош эгамиз. Ўзи менга кинорежиссёрлар камрок

мурожаат қилишади. Яқинда Тангатопди кишлоғида Маъруфжон Отажонов режиссёрлигида “Армонли дунё” кинокартинаси суратга олинди. Бу фильмда фарзанд доғида куйган она тимсолини яратдим.

– Бу олдинги ролларингизнинг манتيқий давоми бўлиб туюлмади?

– Ҳамма оналар бир-бирига ўхшайди. Тийнатимдаги нимадир – меҳрибонликми, жонқуярликми ролларимда кўчиб юрган бўлса, эҳтимол...

– Нима дейсиз, театр актёри, кино актёри деб мослашув керакми?

– Театр – жонли ижро сахнаси. Томошабин эътиборини, муносабатини ҳис этиб, сахнада қаҳрамон ички дунёси билан бирга яшаб, унинг руҳиятини тўлалигича очиб, табиий, ишонарли, таъсирчан қилиб ёрита олиш керак. Ўйнаётган ролингизга юрагингизни бера олишингиз лозим. Образга қалб қўрини бермадингизми, томошабинни таъсирлантира олмайсиз. Мен ўн олти ёшлигимдан сахнада бош роллар ижро этганман. Театрда “Лайли ва Мажнун” да Лайли, “Тоҳир ва Зуҳра” да Зуҳра, “Равшан ва Зулхумор” да Зулхумор, “Мавлоно Муқимий” да Обидахон каби ролларни йиғлаб ўйнаган сахналаримда, томошабинларнинг ҳам йиғлаб қараб турганларига гувоҳ бўлардим. Бутун вужудим билан, қалбим қўрини бериб ўйнаган қаҳрамонларимни ҳалигача соғинаман.

Кинони суратга олиш жараёни театрга нисбатан анча енгил. Бирор кадр сал ўхшамай қолса, қайтадан тушириш имконияти мавжуд. Кўпчилик актёр, актрисаларимиз олдин театрда ижод қилишиб, кейин кинода ўйнашади. Лекин мен театр сахнаси билан кино олиш жараёнини бир хилда қабул қиламан. Кинода ҳам ҳаракат-ҳолатларни жой-жойига қўйиб ижро этса, ҳеч қанака қийинчилик бўлмайди.

– Инсон камолотида устозларнинг ўрни беқиёс. Шу ўринда устозларингиз ҳақида ҳам тўхталсангиз.

– Лутфихон Саримсоқовани ўзимга устоз деб биламан. У кишининг ижро этган ҳар битта роллари ибрат бўлиб, ижодий фаолиятимда катта мактаб вазифасини ўтади. Устозим билан бир-биримизга бўлган меҳримиз юқори эди. Лутфихоним Саримсоқованинг қўшиқларини ўрганиб, уларни пластинкаларга ёзиб олганман. Лутфихон аямлар “Худо хоҳласа, Одинахон, сиз беш қиррали санъаткор бўласиз”, деб айтардилар. Театр сахнасида қаҳрамон ролларини яратишда Эътиборхоним Жалилова, Ҳамза Умаров, Раззоқ Ҳамроев, Марям Ихтиёрова каби устозларим доим менга қанот бўлишган. Уларнинг ишончлари билан қанчадан-қанча ролларни ижро қилишга муваффақ бўлдим.

– Инсон орзулар билан яшайди. Сизнинг олдиндаги орзуларингиз, режаларингиз?

– Саҳна одамининг орзулари улкан роллар билан боғлиқ бўлади. Кўплаб ажойиб ролларни яратиш, мухлисларимнинг меҳрини қозониш, шунингдек, устозларимдан олган билимларим, ижодим давомида ўрганган тажрибаларимни шогирдларимга ўргатишдан чарчамаслик, ижодда тўхтаб қолмаслик, доимо инсонларга яхшилик улашиш асосий истакларимдан биридир.

– Самимий сўхбатингиз учун раҳмат. Ижодингизга муваффақиятлар тилаймиз!

ДИЛФУЗА сўхбатлашди

Маълумки, санъат инсон руҳиятига, маънавиятига таъсир этиб, уни гўзалликка, эзгуликка чорлайди. Бу борада санъатнинг бошқа йўналишлари қатори тасвирий санъатнинг ҳам ўрни бекиёс. Урганчдаги суратлар галереяси ўттиз йилдан буён Хоразм вилоятида маданий-маърифий муассаса сифатида самарали фаолият кўрсатиб, ўз йўналиши бўйича эътиборга молик тadbирларни амалга ошириб келмоқда. Маданият, санъат, айниқса, музей, тасвирий санъат соҳаси бўйича ҳукуратимиз томонидан белгилаб берилган вазифаларнинг бажарилишини таъминлаш бўйича галерея томонидан муайян ишлар қилинмоқда.

Муассаса Хоразм вилоятида тасвирий санъатнинг замон билан ҳамнафас ривож топиши, шу соҳа вакилларининг ижодий фаолиятлари, уларнинг ўзаро ижодий ҳамкорлиги борасидаги ишларда ўзига хос ўрин тутади. Бу ерда қизиқувчилар мунтазам равишда халқимиз хазинасида сақланаётган рангтасвир, графика, ҳайкалтарошлик, гобелен, анъанавий ва бадий куллочилиқ йўналиши ва услубларида яратилган бебаҳо асарлар билан яқиндан таништириб борилади. Галереянинг тасвирий ҳамда амалий санъат тарихи, назарияси, бугуни ҳақида тарғибот-ташвиқот ишларини олиб боришдаги фаолияти муҳим аҳамият касб этади.

Ўтган давр мобайнида галереяда аҳолига музей хизмати кўрсатиш, тасвирий санъатни кенг тарғиб қилиш борасида бир қанча ишлар амалга оширилди, ўнлаб вилоят, республика миқёсидаги нуфузли кўرғазмалар, шунингдек, турли мавзуларда маданий-маърифий тadbирлар ўтказилди.

Бу галги тadbир Урганч суратлар галереяси томонидан муассаса фаолиятига 30 йил тўлиши, “Обод турмуш йили” ҳамда Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг йигирма икки йиллиги байрамига бағишланиб, “Қадр-қимматим, таянчим ва ифтихоримсан, мустақил Ўзбекистон!” шиори билан ташкил этилди.

Вилоят ҳокимлиги, Маданият ва спорт ишлари бошқармаси, Урганч суратлар галереяси ҳамда Ўзбекистон Бадий академияси вилоят бўлими томонидан Ўзбекистон Бадий академияси бадий ижодкорлар уюшмаси аъзоси, шу академиянинг Кумуш медали совриндори, rassom Мадамин Худойбергеновнинг шахсий бадий кўрғазмаси ташкил этилди.

Ушбу кўрғазма экспозициясидан муаллифнинг ижодий ҳаёти давомида турли жанрларда яратилган олтидан зиёд рангтасвир асарлари ўрин олган.

Юбилей тadbирлари доирасида устоз ҳамда таниқли rassomлар, ҳайкалтарош ва куллолар билан учрашувлар, ижодий мулоқотлар, давра суҳбатлари, маҳорат дарслари каби қатор маданий-маърифий тadbирлар ташкиллаштирилди.

Маримбой ОТАМУРОДОВ

USTOZLIK MARTABASI

Кизалоклардан келажакда ким бўлмоқчисан, деб сўрашса, албатта, ё ўқитувчи ё шифокор деб жавоб беришади. Нозимахон ҳам катта бўлсам, устоз бўлман, дерди. Унинг истаклари бошқа кизлар каби улғайган сари ўзгариб бормади, аксинча, қатъийлашиб, ўз устида ишлашга, устозлари тажрибасини синчиклаб кузатишга боғлаб қўйди. Болаликдаги ўйинлари ҳам “мактаб-мактаб” бўлиб, сингилларини қатор ўтказиб, ўзи устоз бўлиб, уларга “дарс” ўтарди. Мана, ўттиз йилча вақт ўтиб, бугун у ҳақиқий устоз.

1993 йилда мактабни тугатгач, иккиланиб ўтирмай ҳозирги Педагогика университетига кирди. Ўқишни тугатгач, орзулари рўёбини кўрди. У Тошкент шаҳридаги 45-мактабда бошланғич синф ўқитувчиси бўлиб ишлай бошлади. Ҳар хил оилаларда, ҳар хил тарбия топган болалар билан ишлаш бошида осон кечмади. Дарсда бир ўқувчи тўсатдан йиғлаб қолса, бири уйига кетгиси келиб қолар, ҳаммасини ўрнига қўйгунча, 45 дақиқалик дарснинг ярми ўтиб кетарди. Устозлари тажрибасига таяниб, маслаҳатлашиб, билмаганларини сўраб ишини давом эттириверди. Ота-оналар билан ишлашни йўлга қўйди.

Шиддаткор тараккиёт таълим соҳасига ҳам ўз янгиликларини олиб кирди. Янги педагогик технологиялар, мультимедия воситалари ёрдамида дарслар олиб бориш ўз натижасини берди. Нозима Усмонова дарс ўтиш технологияси, таълим ва тарбия самарадорлигини ошириш борасида эришган

муваффақиятлари учун 2008-2009 ўқув йилида илк бор тақдирланди. 2010 йилда “Изланувчан ўқитувчи” номинацияси бўйича, 2011 йилда Баркамол авлодни тарбиялашда кўп йиллик самарали меҳнати ва жамоат ишларидаги фаол иштироки учун туман миқёсида тақдирланди.

Баъзан уни кўчада таниган, танимаганлари ҳам устоз, деб чакириб қолади. У устозликни касб, шараф ва мартаба деб билади. Бу мартабага эришгунча ўтказган беором тунларини, мenden устоз чиқмаса керак, деб йиғлаганларини, ўз устозлари олдига маслаҳат сўраб боргандаги истихोलаларини бугун завқ билан ёдга олади. У ўз ўқувчиларидан юрт ободлиги учун меҳнат қиладиган фидоийлар чиқишига ишонади. Шунинг учун ҳам уларга ватанпарварлик ғояларини сингдиришга ҳаракат қилади.

Шинамгина мактаб ҳовлиси. Нозимахон ўз ўқувчиларини шу ерда кутиб олиб, улар қуршовида синфга отланади. Мана, кўнғирок чалинди. Ҳозир ҳар бир синфда ўқувчилар нимадир ўрганапти. Нозима Усмонова ҳам ўқувчиларига янги дарсни бошлади. Бугунги дарс бўлажак юрт эгаларининг хотирасида бир умр сақланиб қолса ажаб эмас...

*Нигина ФУЛОМОВА,
Тошмирза АҲМЕДОВ*

Ўубтало

Ҳикоя

I

Носни ёмон кўраман...

Ҳар сафар одам гавжум кўча-кўйда ёнки бекат ёнида ёймачилар кўрсаткич бармоқдай ё ундан каттарок салафан халтачаларда нос сотиб ўтиришганига кўзим тушса, ғижиним келади. Бир гал, тасодифан нос растасига бориб қолганимда эса, ўткир ва ачимсиқ ис бир томон, нос хирмони ва уни белкуракда қоплашаётгани томошаси бир томон бўлиб, ўзимдан кетиб йиқилганман. Барибир, димоғимга ўрнашиб қолган ёкимсиз ҳид бир хафтагача кетмади: на фаранг атири ёрдам берди, на “Хэйд энд Шолдерс” шампуни; баайни ичимга кимдир бир белкурак нос ташлаб юборгандай нукул кўнглим айнийди, бошим айланиб, кўзим тинади, ўзим беҳолман, сувдан бошқаси томоғимдан ўтмайди, яна нукул тупураман денг; зингил солиб қарасам, тупугим яшил...

Мен нос нима эканини биринчи марта чамаси олти яшарлигимда, ишкилиб, ҳали мактабга бормаганимда билганман.

Ўшанда биз далада, зах ертўлада яшардик. Йўк, чайла эмас, аник ёдимда, ертўла эди. Яъни трактор дала чеккасидаги тепароқ жойдан чуқур казиб берган, унинг устига беш-олтита ёғоч билан саккиз боғ қамиш ташланган ва номига, сомонсиз оддий лойда суваб кўйилган. Сувоқ аллақачон қақроқ заминдай торт-торс ёрилиб, минг турли жондорнинг маконига айланганди. Шунгами шифт кечаси билан ғичирлаб-кичирлаб, шитирлаб чиқишига кўникиб ҳам қолгандик. Ертўламинг ёнидан факат трактор юра оладиган тизза бўйи тупрок йўл ўтган. Мен баъзан, каерига урсам ҳам думини ташлаб қочадиган калтакесаклар билан жанг қилавериш чарчаган маҳалларим шу йўлга чиқиб, уста эринмай тупроғини элаб ясагандай чиройли урчуксимон чуқурчаларга кизил чумолиларни киритардим-да, улар бир амаллаб судраб чиққан чуллиларни қорайиб-ёрилиб кетган товонимга суртасола югуриб қолардим: шунақа қилган бола чопагон бўлади, деб эшитгандим.

Мана шу эшик ўрнига илвираб қолган қанор осиб кўйилган, зиналари ерни ўйиб ишланган ертўлада эрта

кўклардан то кеч кузгача яшардик. Пахта терими тугаб, томоркадаги ҳосил йиғиштириб олинар, ер шудгорланар, ёмғирли-қорли кунлар бошланар, шундан кейингина дилдираб хўжаликдаги уйимизга қайтардик.

Тўламинг (отам уни шундай атарди) доим зах, муздай ва нимқоронғи бўларди. Керосин бемалоллиги сабаб, кечаси иккита фонус ёкиб кўярдик: бири ташқарига олиб чиқишга, иккинчиси устингга ўрмалаб кетадиган жондор-пондорни кўришга. Айниқса, дала қурбақалари жуда безбет бўлишарди: энди ётган маҳалинг қай бурчакдан келиб қоларди-да, кўкрагингга сакраб чиқиб олар ва муздай оёқларини қорнингга кўйганча кўзларини лўк қилиб, бақрайиб қараб тураверарди; бирини хайдаган захотинг кейингиси пайдо бўларди. Икки марта шифтдан биланглаб тушаётган илонни кўриб қолиб, додлаб юборганим эсимда. Шу сакраб туриб қочаман дейман, қани энди оёқларимда жон бўлса... Биринчи сафар отам лаънати илонни ўроқда уриб-хайдаб солди, “Кўрма, сарик экан, бунинг захари йўк”, деб мени юпатган бўлди; иккинчи гал бир амаллаб кетмондастада уриб туширгач, ташқарига олиб чиқиб, аввал роса тешада туйди, сўнг чалажон илон устига керосин сепиб, ёкиб юборди. Сабабини сўрамасам ҳам, отам тушунтирди: “Шундай қилмасак, бунинг жуфти келиб ўч олиши мумкин”. Буни эшитиб, анча вақтгача тунлари ухламай чиқадиغان бўлдим...

Хуллас, мана шундай тарзда кечаётган одатдаги қайнок саратон кунларининг бирида, тишим бирдан каттик оғриб қолди. Қачон, қаерда шамоллатиб кўйдим, билмайман, аммо дунёда тиш оғриғидан азоблироқ дард бўлмас экан. Жағим лўкиллади, миям пешонамдан отилиб кетгудай даражада оғрийди, дунё кўзимга қоронғи кўришиб кетган, ғужанак бўлиб олганча ертўланинг у бошидан бу бошига инграб юмалайман, йиғлайман. Охири вужудимни тер босди, негадир совқотиб, дағ-дағ қалтирай бошладим...

Вақт эса ўтмас, гўё бу тун, чирилдоқларнинг бепарво чириллаши, қурбақаларнинг мазахомуз қуриллаши абадий давом этадигандек эди.

Даладан қайтиб мени бу ахволда кўрган, ваҳимага

тушиб қолган кетмончи онам бечора ўз билганича даволамоқчи бўлдим, шоша-пиша ёғ қиздирди, кизиган ёғни пахтага шимдириб, оғриётган тишимга босди. Тишим жазиллаб кетди, бир-икки лаҳза ҳеч нимани сезмай, қарахт бўлиб қолдим. Жим бўлиб қолганимни кўрган онамнинг юзи ёришди. Бирок кутилмаганда оғрик янги куч билан ҳужум қилди, миямни ўткир тирноқлари билан ўйиб олаётгандек бўлди, кўзларимдан ўт чиқиб кетди ва мен жон аччиғида додлаб юбордим...

Изиллаб йиғлаган шўрлик онам “Ҳозир, хозир, жоним болам...” деганча фонусни ҳам олмасдан далага чопди. Мен, ҳар қанча азобланаётган бўлмайин, онамнинг нотекис йўлда қоқилиб-суринганча отам томон шамолдай елиб кетаётганини тасаввур этдим.

Отам сувчи эди. Бунақа иссиқ пайтлари ғўзага кечаси сув берилади.

Орадан кийноқли-азобли чорак соатча вақт ўтди ва онам худди тасаввуримдаги сингари шамолдек елиб қайтиб келди. Ёлғиз. Мен ҳатто отамнинг нима деганлигини ҳам билдим: “Қараб турмасам, сув уриб кетади, кейин бошим балага қолади. Ўзинг бир амаллаб тур...”

Отамнинг бу гапларни айтганлиги аниқ, аммо кўшимча равишда яна бир маслаҳат ҳам берган экан, онам келасола шифтга ёпишди ва қийшиқ болор билан камиш орасидан бир шишани олди.

Бу қоғоз тикини, ранги хира тортган шишада нима сақланишини билардим: отам баъзан ҳафсала билан шундан носқовоғини тўлдириб оларди.

Дир-дир титраётган онам ёнимга ўтирди ва жикка ёш тўла кўзларини яширишга уринган кўйи мени аврай бошлади:

– Отанг айтди, шундан бир отимини тишинга кўйсанг, тузаларкан-қоларкан, жон болам...

Дарвоқе, ўрни келиб қолди-ёв, эслаб ўтай, онам носни ёқтирмасди. Отам остонагами, ертўламиз четигами ёки гоҳо, жуда чарчаган кезлари кўрпача ёки олача тагига нос тупурганини кўриб қолса, афти буришиб кетса ҳам индамас, аммо илдам ўрнидан турар ва кетмон ё белкуракни олиб келиб, ўша жойни киртишлаб тозалаламагунча тинмасди. Бунақа маҳаллари отам хижолат чекканини сездирмасликка уриниб, илжайиб кўяр ва керза этиги кўнжигга шапатиланган кўйи:

– Сен бунинг кайфини билмайсан-да, кампир. Билганингда-ку... – деб кўярди.

Бунга жавобан онам норози бўлиб минғирларди:

– Кайфи курсин... Товуқнинг ахлатида кайф нима қилади?

Ҳа, онам нос айнан ўша нажосатдан қилинади деб ишонарди ва балки шу сабабли носдан ирганар, отам сўраган маҳаллари, “Сени чақиб оладими? Бунча...” дея норози бўлиб ғудранишларига қарамасдан шишани икки

бармоғида, ўзидан узокроқда тутиб узатарди...

Мана шу тагида озгина нос қолганлиги кўришиб турган шиша онамнинг қўлида эди.

Онам шоша-пиша шишанинг оғзига бураб киритилган қоғоз тикини олди, худди шу алфозда шишани пастидан кўтариб, кафтига бир отим нос ташлади. Сўнг ям-яшил, митти-митти зўлдирчалардан иборат носга бир муддат қараб қолгач, халқ табобатининг бу нодир намунасини яна менга зўр бериб ташвиқ қила бошлади:

– Қара, шундай тишинга боссанг бўлди...

Ҳар қанча жоним оғриётган бўлмасин, носга қараб, афтим буришиб кетди. Буни иллаган онам:

– Жон болам, одамлар даво деб заҳарни ичади, бу нима бўпти? – деди. Сўнг, менинг ҳамон юрагим чопмаётганини сезгач, кўрсаткич бармоғини лабига ҳўллаб, носга босди ва бармоғига илинган носни ўзининг жағ тишига обориб босди.

– Қайа, жон болам, қайа...

Мен қарадим ва шўрлик онамнинг кўзлари олайиб кетганини кўрдим. Онам аранг гапирди:

– Тупуймай туйсанг бўйди экан... Қайа, бу жуда осон...

Менга ниманидир исботламоқ қасдида онам оғзини очиб кўрсатди. Балки тишига босилган носни намойиш қилмоқчи бўлгандир. Ногоҳ қалқиб кетган, энтиқиб оғзини юмаётган онамнинг томоғидан нимадир “қулт” этиб ўтганини кўрдим.

– Сиз... носни ютиб юбордингиз, – дедим мен онг-тонг қолиб.

– Ҳеч нима қилмайди, жон болам, ҳеч нима қилмайди. Озгинаси даво экан бунинг. Отанг айтди...

Мен қандай қилиб товуқ ахлатининг озгинаси даво бўлишини тасаввур этолмадим. Аммо мулоҳаза юритиб ўтиришга фурсат йўқ, оғрик жонимни буровга олмоқда эди; заҳар бўлмайдим, тузатса бўлди-да.

Мен оғзимни катта очдим.

Онам... зеҳнли аёл эди. Кафтидаги носни аввал пахта орасига солди ва шу пахтани лўқиллаб оғриётган тишимга босди. Оғзимни юмдим.

Биз она-бола мўъжиза кутаётгандек бир сония туриб колдик. Шунда мен... оғриқ тишимдан нималардир жимир-жимирлаб миям томон бораётганини илғадим. Жимир-жимирлар ўтган жойда кон томирларим карахтланар, бамисоли тўнғиб коларди.

Жоним танамни аста-секин тарк этаётгандай бирдан бўшашиб колдим. Тонг сахардан бўён давом этиб келаётган азоб чарчоғи таъсир қилдими, кўзларим юмила бошлади ва мен ёстиққа бошимни қўйдиму, шу захоти уйкуга кетдим...

II

Уйғонганимда тонг отган эди.

Онам бошимда ўтирарди. Қурукшаб қолган оғзим карахт.

– Нима бўлди? – деб сўрай олдим бир амаллаб.

– Нос элителиб, ухлаб колдинг. Энди оғримаяптими?

Шундагина ҳаммасини эсладим. Ажабки, тишим оғримас, озгина симиллаб турар, аммо бу кечаги азоблар олдида ҳеч нарса эмасди.

– Йўқ, – дедим мағрур.

Онам яшнаб кетди. Шунинг устига нонушта қилгани келиб қолган, носнинг шифобахш хусусияти борасидаги маслаҳати тўғри чиққанидан гоят мутаассир бўлган отам жўшди:

– Э, тиш нима бўпти! Лукмон Ҳаким бобомиз бунини кирк бир дардга даво деган. Бош оғриғими, кўз оғриғими, оёқ оғриғими – ҳаммасини тузатади. Ўткир оҳақ қўшилганда, шартта касалликнинг илдизини кесади. Ана ўзим, тунов кунини ичим қотиб қолганди, эрталаб туриб икки отимини тилимнинг тагига ташлагандим, ичакларимни кириб ўтди-кетди. Ўзиям кушдай енгил тортдим...

Алқисса, дастурхон бошида кўтаринки кайфиятда ўтирдик. Менга иссиқ ҳам, совуқ ҳам мумкин эмаслиги боис онам илимилиқ чой қилиб, нонни ивителиб берди.

Нонни шимиб ўтирган пайтим, билмадим, тилим ўша тишимга тегдими, дахшатли оғриқдан кўзимдан ўт чиқиб кетгандай бўлди-ю:

– Вой! – деганча букчайиб қолдим.

Эсхонаси чиқиб кетган онам ўрнидан отилиб турди:

– Оғридимми?

Бош ирғадим.

– Дўхтирга обораман!

Онамнинг қарори қатъий эди. Аммо отам кўнмади:

– Жағ тишининг илдизи бақувват бўлади, бир отим носвой билан кесилиб қолавермайди. Яна икки-уч марта дадил-дадил қўй. Аяма, тугаса, яна опкеламиз.

– Дўхтирга обораман.

Отам ётиғи билан тушунтиришга уринди:

– Бир-икки кун шундай қилиб кўр. Шундаям колмаса, майли, оборсанг оборарсан. Кеча Турди ака келиб, анча бақириб-чақириб кетди. Шийпоннинг ёнида камиш кўриниб копти, ҳозир ўшани бориб чоп. Қолган чопиқчиларгаям тайинлайман.

Турди деганлари ота-онам ишлайдиган шу юз гектарлик пахта майдонининг бригадирини. Шопмўйлов, юзидан кон томадиган даражада семиз, ўзига ёқмаган одамни даладан тиркиратиб қувиб соладиган бу сўконғич одамнинг қаҳри қаттиқ эди. Отам ундан роса кўрқарди,

узокдан жаҳлдор овозини эшитса бас, шайтонлаб коларди... “Қолган чопиқчилар” эса хўжалиқдан қатнаб ишлайдиган кетмончилар эди.

Онам кўнди.

Отам битта нонни белбоғига тугганча далага шошди.

Бегона ўтларни чопишга кетиш олдидан менга жигари туздай ачишиб қараб-қараб қўяётган онам журъатсизлик билан сўради:

– Оғрияптими?

Бола эдим, ҳали онани аяш, авайлаш нималигини, кафтингга санчилган тикан волиданнинг юрагига оғули қилич бўлиб санчилишини билмасдим, шунга тўғриси айтиб қўя қолдим:

– Оз-моз...

Онамнинг нафаси ичига тушиб кетди, сўнг, не бир муддат ўтгач, алам ва ожизликдан дир-дир титраганча, ранги кум ўчган аҳволда шифтдан яна ўша лаънати нос шишасини олиб берди:

– Жуда оғриб кетса... озгина қўй... мана бундай қилиб...

Онам кафтига бир отим нос ташлади, кўрсаткич бармоғини намлаб, носга ботирди ва бармоғини жағига олиб бориб, носни тишига қўйди.

– Кўйдингма?

Мен бош ирғадим.

Онам ташқарига чиқиб, туфлади, томоғини кириб-кириб туфлади, ҳатто ертўламиздан анча узоқлашган маҳалида ҳам қайта-қайта туфлаб кетаётганини кўрдим.

Онам шу кунини ҳар икки-уч соатда мандан хабар олиб туришни удалади, ҳар гал келганида, албатта, тишимга нос қўйиб кетарди. Шу билан носни тугатдик ҳисоб. Охири нос элителибми, яна уйкуга чўмдим...

Шу билан қоронғи тушганда, ғарқ терга ботиб уйғондим. Онам бошимда ўтирарди.

Гўё ҳаммаси ўтиб кетгандек эди: жағимни бир неча марта очиб-юмиб кўрдим, бирон оғриқ сезмадим. Бунини кўриб боши осмонга етган онам ёнидаги нос шишасини меҳр билан силаб қўйди.

Аксига олиб энди дастурхон бошида ўтирганимиз чоғда тишим яна ҳунарини кўрсатиб қолса денг...

“Оҳ-вой”имга чидай олмаган онам пикиллаб йиғлаб юборди. Сўнг:

– Эрталаб дўхтирга борамиз, – дегач, балки ўзини ўзи ишонтириш учундир, иложи борица қатъий оҳангда қўшиб қўйди: – Осмон узилиб ерга тушсам борамиз!

Осмон-ку, узилиб ерга тушмасди, аммо Турди бригадириники тутиб қолиши мумкин эди. Бунини кечки овқатга чопиб келган отамнинг – бу қарорни эшитганидан кейин – онамни чеккароққа имлаб чақириб, ваҳимали шивирлашларидан билиб олдим: “Ҳайдаворади... Ёмон у...” Онам унсиз йиғлади: “Болам қийналиб кетди ахир... Тушунар, уям инсон-ку...” Бирок, отамнинг қуйиб-пишиб изох беришига қараганда, Турди бригадир ҳеч қанақанги инсон эмас, суянадиганлари бор, шу сабабли одамларни сўқиб, ҳақоратлаб, ишдан ҳайдаб ҳузур қиладиган, кейин ҳайдалганларнинг томорқасини ўзи эгаллаб оладиган бадбин ва ёвуз кимса экан.

Онам аввалига ҳеч қандай далил-дастакка кўнмай, ахдида қатъий туриб олди, бироқ томорқа, бўлғуси суннат тўйи масалалари тилга олинганидан кейин бирдан

мунгайиб, қаддиям букилиб қолди...

Ахийри бир қарорга келинди: онам тонг сахарда далага чиқиб, то хўжалиқдан ишчилар етиб келгунга қадар тўрт жўяк ғўзани бегона ўтлардан тозалаб қўяди, шундан кейин мени олиб дўхтирхонага кетади, ҳам бахонада отамнинг нос шишасини тўлдириб қайтади.

Лекин... камбағалнинг ови юрса дови юрмайди, биродарлар. Бизга ўхшаганларни туянинг устиди ҳам ит копади.

Бундан олдинлари ҳам ертўламызда эр-хотин орасида бўлиб ўтган ваҳимали пичир-пичирлар орқали мен баъзи нарсаларни билардим. Бу Турди деганлари ҳар йили ишчиларнинг июнь, июль, август ойларидаги маошларини бермас экан, шундай, ведомостга қўл қўйдираркан-у, чўнтагига ураркан. Биронтаси юрак ютиб сўраб қолса: “Қузда пахта сотиб оламан”, деркан. Яна баланддан ҳам келаркан: “Режани бажарсам, бир сўмига икки сўмдан мукофот оласан-ку, зангар! Сенга яна нима керак? Хизматга тухмат қилмоқчимисан? Ё ҳайдаб юборайми?”

Ишқилиб, ота-онам маошсиз қолган ойда яшаётгандик. Уйда эса ортикча пул йўқ, ҳатто нос сотиб олишга ҳам бир сўм қолмаган.

Ўйлай-ўйлай, бунинг ҳам йўлини топган бўлишди: отам бўлим хўжалиқ мудир Шакар завхоздан ўн-ўн беш пачка ортикча кўк чой олиб қўйган экан-у, аччиқ чойнинг гадоси Садир носфуруш чойга кўнаркан... Дўхтир эса текин... “Картишка” олиб, кирилаверади...

Шиша тагида қолган носни иккига бўлишди, ярмини менга ажратишди, қолгани отамнинг носкадисида ўтди.

Лўқиллаб оғрий бошлаган тишимга нос қўйишди, кейин ота-онам орасида қандай гап-сўзлар бўлганини эшитмадим: ухлаб қолдим.

III

Ниманидир нотўғри ҳисобга олишганми, онам даладан келгунига қадар қуёш тиккага келиб улгурди.

Айни кун исиган маҳали кўчага чиқадиган бўлдик. Ҳаво шу қадар ёнардики, нафас олсанг, ичингга қайноқ олов кираётгандай туюларди. Олис-олисида бўлса сароб тўлқинланаётган сув мисоли жимир-жимир қилади.

Ертўламыздан хўжалиққа қадар саккиз чақиримча келади. Қўлига дермантиндан ясалган зинжирчали корзинка ушлаб олган онам билан зовурдаги омонат кўприқдан амаллаб ўтиб, катта йўлга чиқдик. Кўча четида, олов селини пурқаётган қуёш тигида бир соатга яқин туриб қолдик. Қани энди лоакал битта кўлик ўтса.

Тилим шишиб, оғзимга сиғмай қолди, кўзларим тиниб кетди; нуқул сувни ўйлайман, оғрик ҳам ёдимдан чиққандай. Икки ҳафтача бурун хўжалиқ омборига тележкада бориб, селитра ортиб қайтганимызда отам бекатга етай деган маҳал тракторни тўхтатган, сўнг мени дарахт соясидаги будкага обориб, бир кружка газли сув оберганди. Муздай. Қип-қизил. Симириб ичсанг роҳат қиласан, вужудинг яйрайди, тишларинг музлаб кетади. Ўзиям нақ бир ҳафта таъми оғзимдан кетмай юрди. Яна ўша сувдан ичгим келарди.

Афтидан, бунақанги иссиқда трактори ё машинасида у ёқда турсин, эшакаравасида ҳам кўчага чиқадиган аҳмоқ йўқлигига ишонч ҳосил қилди шекилли, ахийри онам

қўлимдан етаклаб йўл бошлади. Тер шаррос қуйилади, кўзимни ачиштиради, юргим келмайди, норози бўлиб гингшийман, бунақа маҳаллари онам мени, сўлокмондай болани опичлаб олмоқчи бўлиб энгашади, бироқ мен бунга кўнмайман, ортга умид билан қараб қўйган кўйи йўлда давом этаман. Лекин олдинда ҳам, орқада ҳам фақат ва фақат жимирлаётган сароб: сув, сув ва яна сув...

Она-бола не азобда хўжалиқ бекатига етган маҳалимыз – алаимизни келтирмоқчидай – ортимиздан келаётган тележкали трактор бизни қувиб ўтди.

Мен йўлнинг бу ёғини яхши билардим. Бирдан онамнинг қўлини қўйиб юбордим-да, дарахт соясидаги “Газ-сув” будкаси томон чопиб кетдим. Қўриқиб кетган онам ортимдан ҳаллослаб югурди.

Ўйлаганимдай, будкада сув сотишмоқда экан. Муздай газли сув. Сотувчи ўша – ҳамма нимагадир Грик деб атайдиган, (кейинроқ эшитишимга қараганда, асл исми Гадоимурод бўлган, хотинбозлиги билан ном чиқарган бу сотувчи будкасига туташ “алоҳида хона”сини аламзада эркаклардан бири ёқиб юборганидан сўнг тезликда туман марказида яшайдиган учинчи рафикасининг уйига кўчиб ўтган, ўша ердаги дўконда ишлаган, аммо тинмай энига шишиб кетавергани боис ўз вазини ўзи кўтаролмай қолиб ёлғизликда, муҳтожликда, ҳам меҳрга, ҳам нонга зор бўлиб вафот этган; бир гал менга қабристонда тиканак босиб кетган дўппайган жойни кўрсатишди, “Грикники” дейишди) ўттиз беш ёшлардаги, семириб кетган одам пашша қўриб ўтирарди.

Онам етиб келганида мен тўнкарилиб қўйилган кружкаларга кўзим ўйнаб, ютоқиб қарардим. Қуруқшаган томоғимдан хириллаган овоз чиқди:

– Сув. Кружкада...

Онамнинг ранги оқариб кетди:

– Сенга муздай сув бўлмайди. Тишинг оғрияпти-ку.

Аммо мен бу дастакни эшитадиган аҳволда эмасдим, яна такрорладим:

– Сув. Кружкада...

Грик ўтирган жойида онамга каттиқ тикилди:

– Оберинг энди, сингилжон. Сиропсиз стакани уч тийин, сиропли стакани беш тийин, кружкаси ўн тийин, холос...

Онам тамомила эсанкираб, гарангсиб қолди:

– Кетдик, жон болам...

Қуруқшаб, ёрилиб кетган лабларим аранг кимирлади:

– Сув...

Шунда қуйи лабим намлангандай бўлди, уни артдим, кафтимга қараб эса, қон юқини кўрдим.

Ўлай агар, бу жуда таъсирчан чиқди. Ҳатто сотувчининг раҳми келди:

– Ҳай, ҳай, сингилжон, болани қийнаманг. Пул топилади, бола топилмайди...

Шу лаҳзада ўзимни ростдан ҳам жуда-жуда қийналган ҳис қилдим-у, кўзларимга ёш қалқди: дунёда ўзингга ўзингнинг раҳми келишидан аламлироқ вазият йўқ аслида...

Иккиланиб-довдираб қолган онам ногоҳ корзинкасида икки юмалоқ қуруқ чой чиқарди ва сотувчининг олдида қўйди:

– Олинг.

Мустақиллигимизнинг 22 йиллиги тантаналари арафасида Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фамони билан фан, таълим, соғлиқни сақлаш, адабиёт, маданият, санъат, маънавият ва маърифат, оммавий ахборот воситалари ҳамда ижтимоий соҳалар ходимларидан бир гуруҳи мукофотланди. Бундай юксак эътирофга сазовор бўлганлар орасида ўзбек спорти шаънини, доврўғини ҳимоя қилаётган спортчиларнинг устозлари ҳам бор.

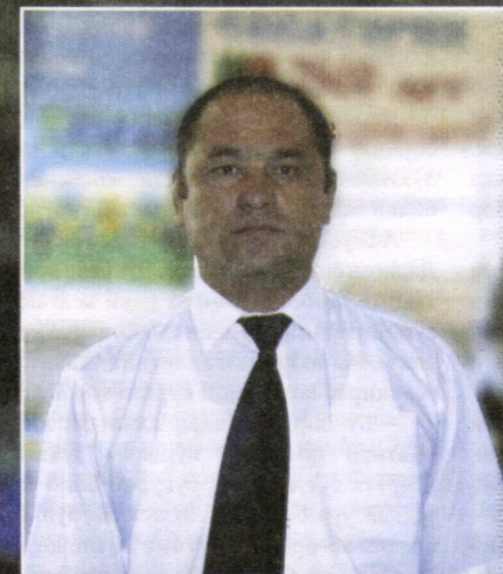
Шогирдлар камолоти устозлар заҳмати тўғайлидир. Юксак эътибор, эътироф ва байрамнингиз қутлуғ бўлсин, азиз мураббийлар!

Ватанимиз мустақиллигини мустаҳкамлаш, миллий ғояни ривожлантириш, маънавиятимизни тиклаш, ўзлигимизни англаш йўлида катта ҳисса қўшган, ёрқин истеъдоди ва ижоди, илмий фаолияти, ҳалол хизмати, ёшларни она-юртга муҳаббат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида соғлом ва баркамол этиб тарбиялаш ҳамда жамоат ишларидаги фаол иштироки учун Футбол бўйича Ўзбекистон ёшлар терма жамоаси бош мураббийи Мусаев Аҳмаджон Расулович, Футбол бўйича Ўзбекистон ўсмирлар терма жамоаси бош мураббийи Нуралиев Дилшод Жўраевич **“Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган спорт устози”** фахрий унвони билан;

Самарали меҳнати ва эришяётган ютуқлари билан мамлакатимизнинг мустақиллигини мустаҳкамлаш ҳамда иқтисодий кудратини оширишга, ёш авлодни миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида тарбиялашга қўшган улкан ҳиссаси, меҳнатсеварлиги, ватанпарварлиги, жамоат ишларидаги фаоллиги билан умумхалқ иззат-ҳурматига сазовор бўлганлиги учун Наманган вилояти Янгиқўрғон туманидаги 31-болалар ва ўсмирлар спорт мактаби мураббийи Абдурахмонов Каримжон Тўхтасинович **“Эл-юрт ҳурмати”** ордени билан;

Мамлакатимизда ҳар томонлама соғлом ва баркамол авлодни вояга етказиш ишига қўшган катта ҳиссаси ҳамда ёшларни Ватанга муҳаббат, истиқлол ғояларига садоқат, соғлом турмуш тарзи тамойиллари руҳида тарбиялашдаги хизматлари учун Самарқанд вилояти, Тайлоқ Олимпия захиралари коллежи миллий кураш бўлими бош мураббийи Бердикулов Баҳодир Дўстмуродович, Футбол бўйича Ўзбекистон ёшлар терма жамоаси катта мураббийи Евстафеев Алексей Владимирович **“Дўстлик”** ордени билан;

Мамлакатимизда амалга ошириляётган маънавий-маърифий ва ижтимоий ислохотлардаги фаол иштироки, самарали меҳнати, ёш авлодни Ватанга муҳаббат, миллий ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат руҳида тарбиялаш ишига қўшган ҳиссаси учун Фарғона ихтисослашган болалар ва ўсмирлар олимпия захиралари спорт мактабининг бокс бўлими мураббийи Эркаев Баҳодир Турғунович **“Шуҳрат”** медали билан тақдирланишди.

Bahodir BERDIQULOV

Aleksey YEVSTAFEYEV

Ў'zbekim sporti

Ahmadjon MUSAYEV

Dilshod NURALIYEV

Грик чойга кўз ташлаб кўйди холос, сўнг хотиржам оҳангда деди:

– Мен давлатга пул топшираман, сингилжон, заварка эмас.

Шундагина онамда ўша сабил колгур ўн тийин йўқлигини тушундим, аммо ҳар доимгидай тушуниш бошқа, амал қилиш бошқа эди ва мен... тентак болаларга хос ўжарлик билан жойимда қакқайиб туравердим.

Онам... шўрлик онам корзинкасидан яна икки юмалок чой олиб, пештахтага кўйди.

– Илтимос, ака...

Аниқ кўрдим: шу сўзларни ўпкаси тўлиб, ёлвориб айтаётган маҳали онамнинг лаблари ҳам, товуши ҳам титраб кетди. Лекин мен... барибир жойимда туравердим. Ичим ёнарди. Мен... мен айна сонияда дунёни бир кружка газли сувга алмаштириб юборадиган даражада телбавор аҳволда эдим.

Грик ўрнидан турди, мурватчани бураб, кружкани вошиллашиб газли сувга тўлдирди, кейинги мурватчани бураб устига мўл-кўл шарбат қуйди, сўнг менга узатди. Мен дунё бойлигига эга бўлган телбадай кружкадаги муздай сувни ютоқиб-ҳансираб ича бошладим.

Шунда, афтидан, мени бир кружка рангли сув учун онасини сотиб юборадиган бола деб ўйлади чоғи, Грик истиҳола қилиб ҳам ўтирмасдан, онамга кўзлари ўйнаб қаради-да, тагдор оҳангда:

– Болани ташлаб келсангиз, сингилжон, ўн сўм олиб кетардингиз. А? – деди.

Нима учун ўша залворли шиша кружка билан хўппасемиз, ҳаммаёғини мой босиб кетган бу одамнинг башарасига туширмадим? Нега ичкарига кириб, семиз корнига тепмадим, хирсли кўзларига чанг солмадим, сочларини юлмадим? Нега?.. Мен ўшанда бу сўзларнинг маъносини тушунадиган ёшда эмасдим, деб ўзимни ўзим ишонтирмоқчи бўламан ва ишонтираман ҳам.

Ерга қараб турган онам миқ этмади. Аммо унинг ранги кўкариб, вужуди нафратдан қалтираб кетганлигини кўрдим, тишлари ғижирлаганини, мушт бўлиб тугилган бармоқлари қисирлаганлигини эшитдим. Шунда ҳам онам мени ташлаб кетмади.

Кружкани кўйиб, катта иш қилиб қўйган одамдай мамнун қайтарканман, онам кўлимни маҳкам ушлаб олди. Мен шунда бу кўл терак баргидай дир-дир титраётганини сездим.

Биз уч-қадам юрдик ё юрмадик, ногоҳ орқамизга нимадир “дўп” этиб келиб тушди. Беихтиёр шу томонга ўгирилдим. Оёғим ёнида бир юмалок чой пачкаси йиртилиб, тупрокка беланиб ётарди.

Грик иккинчи пачкани ҳам биз томон отди:

– Ўзим кал-у, кўнгли нозикман, де. Жулдурвоқи! Хотинининг киссасига ўн сўм солиб қўймаган эр ҳам эрми?..

Мен ҳозиргина газли сув учун тўланган чой пачкаларининг нега бу аҳволга солинаётганига тушунмай, ажабланиб онамга қарадим. Онам кўлимдан силтаб тортиди ва биз тез-тез юриб кетдик.

Кўз остидан қарадим: онам пик-пик йиғларди...

Ў, мухтожлик...

Ў, аблаҳ бола...

IV

Хўжалик марказидаги очик-сочик уйимизга бирров кириб чикдигу (у пайтлари эшикларга кулф ўрнатилмасди) нос олгани жўнадик.

Бахтимизга Садир носфуруш яхши одам экан.

Соқоли кўксига тушган отахон чойни кўриб қувониб кетди, кейин, келинларининг нукул суюк чой дамлашидан шикоят қила-қила кичкина нос қоччасини очди ва бир кўлини биз олиб келган шиша оғзига кўвача қилиб, иккинчи кўлида катта алюмин қошиқча билан бирпасда идишимизни тўлдириб берди.

Чиройи сал очилган онам билан амбулаторияга бордик. Совук газли сув таъсир қилибми, жағим яна лўқиллаб оғрий бошлади. Онамга айтгандим, рўмоли билан жағимни бошим аралаш танғиб қўйди.

Афсуски, шифохона дарвозаси тақа-тақ берк эди. Дарвоза ёнидаги хужрада ўтирган қоровул зерикиб қолган эканми, ишқилиб, нима учун келганлигимизни эринмай суриштирди, шундан кейингина шифохона жамоаси пахта чопикка кетганлигини маълум қилди. Онамнинг эсанкираб қолганини кўрган қоровул далда берди:

– Бу бир томондан яхшиям, қизим. Хўп, ана, тиш дўхтири болангни кўрдиям дейлик. Нима қиларди? Шартта сут тишини суғуриб олиб ташлайди-қўяди. Тиғ теккан урт барибир тиғ теккан бўлиб қолаверади-да. Ёш болани абгор қилиб қўйма тагин, қизим.

Онам қарияга ажабланиб қаради:

– Ахир оғрияпти.

Қоровул пинак бузмади:

– Оғриси бир кун оғрир, ярим кун оғрир, охири тузалиб кетади-ку. Тиғ теккан жой эса бир умр тузалмаслиги мумкин.

Онам йиғлагудай аҳволга келди:

– Унда нима қилай, ота? Боланинг азоб чекишига чидаб бўлмапти.

Кейин онам билан қоровулнинг орасида шундай гурунг бўлиб ўтди:

– Оғриган жойинга носвой қўй, тузалади-қолади.

– Қўйдик, ёрдам бермади.

– Бўлиши мумкин эмас. Кимнинг носийди?

– Садир аканики.

– Э, уям носми? Қўкимдан фарқи йўқ. Мана мен Гулистонга бориб атай ўткиридан опкеламан. Бир синаб кўргин, шу захоти оғрик тўхтамас, бетимга тупур.

Отахоннинг бунчалик ишонч билан гапириши мениям кизиктириб қўйди. Қоровул чўнтагидан чиройли нақшлари бор носкадасини олди-да, онамнинг кафтига бир отим тўкиб берди. Онам уни тишимга босди.

Ҳа, ростдан ҳам ўтқир экан. Бирдан бошим айланиб, ўзимни бехол хис қила бошладим, кўзларим ўз-ўзидан юмилиб кета бошлади.

– Кўрдингми? – тантанавор эълон қилди қоровул. – Буни нос деса бўлади! Тез уйинга обор, бир ухлаб турганидан кейин отдай бўлиб кетмас, келиб менинг бетимга тупур!

Бироқ мен юрадиган аҳволда эмасдим, оёқларим ўз-ўзидан майишиб кетарди. Агар индашмас, қоровулнинг қаравотига ётиб, ухлаб олгудай шаштим бор эди.

Ана шунда... ана шунда онам чўнкайиб ўтирди ва мени, боши айланиб, кўзи тиниб кетаётган сўлокмондай, олти ёшли боласини орқасига опичлаб олди. Тушаман дейман, тушолмайман, гапираман дейман, гапиролмайман: ҳаммасини кўриб-билиб турибман, аммо ҳеч бир ҳаракат қилолмайман, сўлжайиб қолганман.

Онам мени то ертўлага қадар кўтариб келди. Саккиз чақирим йўл эди бу...

Ертўлада кўрпача устига иккаламиз бирга қуладик...

V

Ўшанда, мени саккиз чақиримлик йўлдан кўтариб келганида кўп қийналган эканми, онам уч-тўрт кун кўкрагини ололмай, қув-қув йўталиб юрди. Аммо ишлаш керак эди, далага чиқиш керак эди, Турди бригадирнинг зуғумидан фақат кетмон қутқарарди. Ва онам ўша куннинг ўзида гўзалар орасидаги бегона ўтларни чопишга йўл олди...

Қоровулнинг носи ўткирлик қилдими ё бошқа сабабми, ишқилиб, эртаси эрталабдан, ғарқ терга ботиб уйғонганимдан тиш оғриғидан буткул кутулдим. Шу билан сассиқ нос балоси ҳам ортда қолди.

Бироқ... мен ора-сира кўриб турардим: боши каттик оғрийдими, пешонасини чангаллаб қолган кезлари онам сездирмасдангина шифтдан нос шишасини олиб чиқиб кетадиган бўлди; кейинрок бориб чарчаган, совқотган кезлари ҳам шундай қиладиган одат чиқарди. Кейин эса, мутлақо қутилганда, онамнинг тиши оғриб қолди...

Бора-бора... онам носга ўрганиб қолди. Отам орзу қилган кунлар келди: “чол-кампир” бу яшил балонинг кайфини биргаликда тортадиган бўлишди.

Аммо, Худо шохид, онам менинг, ука-сингилларимнинг олдида нос чекишдан уяларди. Жуда хумори тутиб қолса далага ё ҳовлига чиқиб келарди, бундан олдин ўша далага ёки ҳовлига чиқиш учун минг битта асосли-асоссиз бахона тўқийвериш ўзиям чарчаб кетарди бечора. Бунақа пайтлари мен ҳам, ука-сингилларим ҳам ўзимизни ўнғайсиз сезардик, онамизнинг беўхшов бахоналарини жон-дилимиз билан, шоша-пиша маъқуллашга тушардик. Бундан онам баттар шубҳаланар, бизга синчков кўз ташлар, ниманидир уқиб олишга уринар, аммо охиروқибаг гумонлар тўрида сарсон-саргардон кезган кўйи гўёки яширинча нос чеккани чиқиб кетарди...

Мен эса қайтиб бу балони оғзимга олмадим. Мактабда ўқиб юрган кезларимиз, айниқса, пахтага чиққанимизда синфдошларимиз дефолиациядан сўнг қовжираган пахта баргларини майдалаб-туйиб олишгач, ё папирос қилиб чекишар ёки тил тагига ташлаб, нос ўрнида фойдаланишарди. Аммо мен бунақа нарсаларни кескин рад этдим. Сал кейинрок, бўйимиз чўзилиб қолгач, айрим синфдошларим олифталик қилиб, сигарета билан нос чекишга ўтишди. Бироқ мен бу даврга ҳам қўшилмадим.

Мактабни битирдик. Худонинг инояти билан институтга ўқишга кирдим, уни битиргач эса йўлланма билан шаҳарда ишлашга қолдим. Уйландим, ука-сингилларимнинг тўйларини ўтказдик, икки фарзанднинг отаси бўлдим. Ота-онам қаришди, пенсияга чиқишди, бир уй неварали бўлишди.

VI

Ҳали у ташвиш, ҳали бу ташвиш, бешик тўй, невара тўй, ишқилиб, ҳеч уйимизга етолмаётган онамни ниҳоят бу йил ёзда шартта шаҳарга олиб келдим.

Уйимизнинг бешинчи қаватда эканлигига ўзимиз кўникиб кетгандик, аммо онамнинг ўрганиши бироз қийин кечди, айниқса, лифтва. Неваралари билан лифтва уч-тўрт марта бирга чиққандаёқ роса юрак олдириб қўйган экан, “буларингга дераза-пераза қўймайсизларми” деб ҳаммамизни қулдиргани бир тараф бўлдию, бешинчи қаватдан пиёда тушиб, пиёда чиқиши бир тараф бўлди. Нимаям қилардик. Умуман олгандаям, кенг жойда яшаган одамнинг катаклакдай уйларга, хоналарга мослашиши осон эмас-да.

Мен ишдаман, аёлим ишда, кун бўйи онамнинг олдида ўтиролмаслигимиз аниқ. Ўн ёшли ўғлим мактабдан келасола аввал инглиз тилига чопади, кейин сузишга. Қизалоғимиз ҳали боғчада, уни эр-хотин навбати билан обориб қўйиб, олиб келаемиз.

Аввалига ишдан икки кунга жавоб олиб, онамнинг ёнида бўлдим. Аммо уйда ука-сингилларимдан роса йўл-йўрик олиб келган шекилли, онамнинг ўзи “Ишингдан қолма, мен ўзим ўтиравераман”, деб туриб олди.

Суриштириб кўрдим, ён-атрофдаги қўшниларда ҳам онам гурунглашиб ўтирадиган бирон кампир йўқ эди. Ноилож ўғлимдан илтимос қилдим, икки кунда бир машғулотларидан қолиб, бувисини ҳовлига, болалар майдончасига олиб чиқадиган, бир-икки соат бирга ўтирадиган бўлди. Шанба-якшанба кунлари бу машғулотни эр-хотин ўз зиммамизга олардик.

Ўзимча режалаяндим: онам камида уч ой бизниқида туради, мактаб бошлангач, майли, обориб қўяман. Ўшангача бу ерда маза қилади, егани олдида, емагани кетида бўлади; бозорларга обораман, хоҳлаган нарсасини обораман; болаларига, келинларига совға-салом харид қилаемиз; биргаликда роса шаҳарни томоша қилаемиз, концертларга кираемиз, ишқилиб, бир яйрасин онам бечора.

Бироқ ҳамма ўйлаганларинг ҳам силлиққина амалга ошиб қолавермайди. Аксига олиб, шу ойда менинг ҳам, рафиқамнинг ҳам иши жуда кўп бўлди, том маънода бош қашишга вақт қолмади. Бунинг устига, онамнинг ўзи ҳам бозор-ўчарларга, шаҳар айланишларга унчалик рўйхушлик билдирмади; хонада жимгина ўтириб, уззукун телевизордан кўз узмасди; кечкурун ҳам эрта ётиб қоларди.

– Менимча, онамиз роса чарчаганлар, аввал икки-уч ҳафта яхшилаб дам олсинлар, қолганини кейин ўйлаб кўрамиз, – деб қолди хотиним.

Бу фикр менга жўяли туюлди. Майли, онам аввал яхшилаб дам олсин, чарчоқларидан қутулсин, кейин... кейин...

Шундай, иш қайнаб ётган кунларнинг бирида хотинимнинг ўғлимни уришаётганини эшитдим, бироқ унчалик эътибор бермадим. Хотиним “Сен ваннага йод тўққансан, кейин артиб қўйгансан, лекин доғи қопти”, дерди, ўғлим эса буни тан олмасди.

Бу воқеа эсимдан ҳам чиқиб кетди.

Орадан уч-тўрт кун ўтиб онамнинг кўзлари киртайиб,

кадди янада букчайиброк қолганига эътибор бердим. Тўғриси, зингил солиб қарамасдим ҳам, аммо у кишининг гап орасида минг истиҳола ила:

– Улим, энди мени қишлоққа обориб ташлай қол, – деган илтимосидан кейин хушёр тортиб, шундай қилдим.

Рости, ҳам хайрон бўлдим, ҳам сал ранжидим ҳам.

– Борасиз-да ўша қишлоғингизга, эна, – дедим ўпкалаётганимни таъкидлаш учун сал каттиқроқ овозда. – Ё бу ерда биронтаси сизни хафа қилдими? Агар шундай қилган бўлса, айтинг, ўзим таъзирини бериб қўяман.

Гўё мен ростдан шундай қиладигандай – ў, содда знам-а! – онам чўчиб тушди:

– Унақа дема, болам. Келиним тилла, болаларинг ҳам. Ҳаммаси мени бошига кўтаришади.

Бу лутфда озгина лоф бўлса ҳам, ҳар қалай, хурсанд бўлдим.

– Сизга яна нима керак, эна. Қўлим сал ишдан бўшасин, Чорсуга тушамиз, Ипподромга тушамиз, сизга энг яхши кўйлақлик материаллардан ё бўлмаса тайёр кўйлақлардан сотиб оламиз. Уларни кўтариб борсангиз, қишлоқдаги дугоналарингиз бир аламдан куйиб кетишсин.

Недир демоқ бўлиб оғиз жуфтлаган онам жим бўлиб қолди. Мамнун бўлдим.

– Нима егингиз келаяпти, эна, шундан гапиринг.

Онам... маъёс кулимсиради:

– Бир бурда нонга қорним тўяди, болам.

– Йўқ, эна, – дедим билағонлик билан, – ўғлингиз, келинингиз, набираларингиз даврида танлаб-танлаб энг, сархил-сархил нарсаларни энг! Сизнинг ёшингизда витаминларга эҳтиёж катта бўлади.

Онам индамай қолди.

Шу окшом рафикам билан маслаҳатлашдим ва эртаси куни уйга банандан тортиб лимонгача, новвотдан тортиб асалгача, майиздан тортиб туршаккача олиб келдим. Ширин кулчаларнинг-ку, беш-олти хилини танладим. Рафикам қайнатма шўрва қилиб берди.

Онам шўрвадан икки қошиқ ичди, холос...

Бозорга чиқишни кейинги якшанбага қолдирдик. Хурсанд қилай деган ўйда буни онамга айтдим, “рўйхат тайёрлаб қўяверинг, ҳамма айтганингизни оламиз” дедим.

Шундай кунларнинг бирида аёлим онамнинг тиши қонаганини айтиб қолди. Буни тасодифан кўриб қолганмиш. “Стоматологниям рўйхатга қўшиб қўй, оборамиз”, дедим. Рафикам рози бўлди.

Аммо... Мен сўқир эмасман. Ҳар қанча иш билан банд бўлмайин, онам кўз ўнгимда кундан-кунга сўлиб бораётганини кўриб турардим. Бешинчи каватга ўзи чиқиб-тушадиган онам бирдан ҳолсизланиб, икки қадам юрса ҳарсиллайдиган, кўзлари атрофга қандайдир безовталаниб, ҳадиксираб қарайдиган бўлиб қолди.

Ваҳимага тушиб, шифокор дўстимни чақирдим. У айбдорона кимтиниб турган онамни узоқ текширди, чаккасини қашлаганча узоқ ўйланди, сўнг уч-тўрт хил укол ёзиб бериб кетди.

Қўшни подъезддан ҳамшира чақириб, онамга беш кун уч маҳалдан укол қилдирдик.

Лекин бу ҳам биз кутган самарани бермади: онамнинг аҳволи яхши томонга ўзгармади.

– Эна, сизга нима бўлаяпти? – деб сўрадим охири бир

куни.

Онам қандайдир ўнғайсизланиб, хижолат чекди, кейин оҳиста, аммо ёлвориб сўради:

– Мени... мени қишлоққа обор, улим...

Илтимосдаги айбдорлик оҳанги мени кўркувга солди. Аммо иш... масъулият...

– Бўпти, жума куни ташлаб келаман, – дедим.

Ваҳоланки, онам бу гапни айтган куни душанба эди...

VII

Жума кунга ишхонадан машина чақирдим.

Хотиним ишидан жавоб ололмади, аммо сандигидан бир кийимлик қиммат мато олиб берди.

Қишлоққа қайтаётганимизни эшитган онам шўрлик ёш боладай қувониб кетди. Мен сўнги кунлар ичида биринчи марта онамнинг кўзлари қувончдан чакнаётганини кўрдим.

...Нечукдир ҳаприқиб-ховлиқиб кетаётган онам йўл бўйи шошди, бир эмас, икки-уч марта “Етиб қолдикми?” деб сўради.

Тўғриси, андак оғриндим, буни билдириб қўйиш учун атай ковок солиб ўтириб ҳам кўрдим, аммо онам, мушфик онагинам менинг аҳволимга эътибор берадиган аҳволда эмасди.

Онам қишлоққа шошарди.

...Чошгоҳ маҳал уйга етиб келдик.

Ҳовлидан укаларим, уларнинг хотинлари, бола-чақалари гувиллаб чиқиб келишди. Муштдайгина бўлиб қолган вужуди дир-дир титраётган онамни... кўтариб туширдим. Қучоклашиб кўришишлар бошланди. Отамни сўрадим, мачитда экан.

Онамнинг аҳволини кўрган укаларим безовталаниб қолишди.

Дарҳол ичкарига жой қилишди, ҳаммага жилмайиб қараётган онамни опкириб ётқизишди.

Кимдир мачитга чопди.

Мен ҳайдовчига машинани қаерга қўйишни кўрсата бошладим.

Шунда... деворни ушлаган қўйи, қийинчилик билан том ортига ўтаётган онамни кўриб қолдим. Онамнинг кўлида баклажка кўринди шекилли. “Бадрафҳона бу ёқда эмасди-ку”, деган ўйда шу томонга шошдим. Бирдан йўлимни тўсиб чиққан укам бармоғини лабига босди. Мен беихтиёр жойимда тўхтадим. Афтидан, чол-кампири учун шу тарафда таҳоратхона қуришган.

Укам уйга кириб кетди. Мен айтган жойга машинасини қўйган ҳайдовчи ёнимга келди.

Шу маҳал... онам ўтиб кетган тарафдан заиф инграган овоз эшитилгандай бўлди.

Мен шу томонга чопдим.

Том ортида, тақир ерда онам юзтубан ётарди. Ёнида ичи тўқ яшил тус олган баклажка...

Шўрлик онамни олиб шифохонага чопдик. Аммо онам бу ерда ҳам ўзига келмади.

Мени “Ҳали кўрасиз, тузалиб, кўрмагандай бўлиб кетади, невараларнинг тўйларига бош бўлади...” қабилида юпатганлар қанча бўлди. Дўхтир “Кома ҳолатига қарилик... иммун тизими ишидан чиққани сабаб”, деди. Отам, ука-сингилларим, етиб келган рафикам бош ирғаб

унинг фикрини маъқуллашди.

Ваҳоланки, биргина мен аслида бундай эмаслигини билардим. Мен яна онамни сотгандим. Ўтган гал бир кружка рангли сувга сотган бўлсам, бу гал бир отим носга...

Мен ҳаммасини тушуниб етдим, кейин ҳаммасини аниқладим...

Онам, онагинам шаҳарлик тўнғичининг оила аъзолари олдида нос чекишини билдиргиси келмаган, балки “боламнинг обрўйига тўғри келмас” деб ўйлаган... Она, сенинг бир кунлик ҳаётинг мен нодоннинг бутун умридан авло эмасми, она?! Она, сенинг бир соатлик ҳаётинг менинг бир умрлик обрўйимдан авло эмасми, она?..

Онам, онажоним шаҳарга келган дастлабки кунлари кичкина шишачага солиб олган носидан отган, тупкан тополмаганлиги сабабли, ваннага туфлаган, кейин, чиннидай тоза ванна кўқариб колганини кўргач, ваҳимага тушганча ўз билганича тозаломоқчи бўлган. Хотинимнинг ўғлига бакир-чакирини, йод можаросини эшитгач эса юрак ютиб “Буни мен қилдим” деёлмаган, фақат шундан сўнг минбаъд уйда нос чекмайдиган бўлган... Она, ванна нима экан, полларга тупуриб ташламайсанми, она; поллар нима экан, гиламларга тупуриб ташламайсанми, диванларга, курсиларга тупуриб ташламайсанми, она?! Ҳеч жой тополмасанг, менинг юзимга тупурмайсанми, она?!

Барибир хумори тутавергач, онам ҳовлига чиқиб чекмоқчи бўлган ўша зормандани. Аммо ўғлим билан болалар майдончасига чиққан куни онам шишачани уйда унутиб колдирган. Шунда онам минг истиҳола билан ўғлимга кўрпачаси тагида шишаси қолиб кетганини айтган. Компьютер ўйнаш имконияти пайдо бўлганидан хурсанд ўғлим уйга чошиб чиққан ва шишачани балкондан пастга ташлаган. Тасодифни қаранг, шишача тўғри бир тош устига келиб тушган ва майда-майда бўлиб синиб кетган. Онам, шўрлик онам шиша синиғи аралаш носдан бир отим отган ва шунда тилини яралаб олган... Она, сенинг тилингни яралаган шишани мен ютсам бўлмасмиди, она?!

Ахийри, икки соатлик компьютер ўйинидан сўнг ўғлим пастга тушади. Шунда онам, онагинам қонли тилини яширганча ўғлимга чўнтагидан беш юз сўм чиқариб беради ва “Мадобо йўлингда учраб қолса, озгина нос опке. Учрамаса атай излаб юрма”, дейди. Аммо нос нима, унинг хумори нима эканини билмайдиган ўғлимнинг йўлида нос учраб қолмайди... Она, нега шу топширикни ёр, сабий набирангга эмас, менга бермадинг, дунёнинг носини олиб келиб олдингга уйиб ташламасмидим, она?! Нега мен ғофил, сўқирни бунчалик аядинг, она?! Нега тасодифан оғзингдаги қонни кўриб қолган келинингдан “Тишим қонади”, деб осонгина қутулдинг, она?!.. Мен ҳақиқий фарзанд бўлсам, нега умид-илтижо билан неварангнинг йўлига кўз тикиб ўтирганинг сабабини тушунмадим, она? Нега бир оғиз “Энажон, тиланг тилагингизни”, демадим, бирон тун самимий суҳбатлашиб чиқмадим, болалик йилларимни эсламадим, мени, олти ёшли гўрсўхтани саккиз чақирим жойга кўтариб борганинг учун тиз чўқиб миннатдорчилик билдирмадим, чўпдай бўлиб қолган қўл-оёқларингни силаб чиқмадим, бунинг ўрнига сенинг

қорнингни тўклашу устингни бутлаш ташвишидан бўшамасан, она?! Ахир, ўз оғзинг билан “Бир бурда нонга қорним тўяди”, деб айтдинг-ку, она! Менга яна нима керак эди? Дунёнинг жами сарполари сенинг оний лаҳзалик умринг олдида бир чақалик аҳамиятга эга эмас-ку, она!..

Онам қийнала бошлаган. Шунинг учун тезроқ кишлоққа қайтиб кетишни истаган. Ҳар қалай, у ерда пана-пасткам жой мўл, болалари, келинлари кўришса ҳам ўзларини кўрмаганга олиб туришади. Мен бўлсам...

Ўшанда, биринчи бор айтганидаёқ кишлоққа олиб келганимда онам балки бу аҳволга тушмасмиди... Она, онасан-ку, ахир, нега менга буйруқ бермадинг, “Эй фарзанд, мен сени тўққиз ой юрагим тагида асраб юрганман; туғилганингда бир парча эт эдинг, мен сенга сут бердим, тарбияладим, касал бўлганингда даволатдим, оёғингга кирган тиканни киприкларим билан олиб ташладим; устингга ёққан ёмғир-қорларга соябон, юрган йўлларингга пояндоз, бошингга болиш бўлдим; бешикни тўлдириб ётганингда жажжи қўлчаларингни ўйнаб не-не орзуларга берилдим, “Шу боламнинг пешонаси дўнг, келажакда катта одам бўлиб кетар” деган ўйдан етмиш икки томирим бўшашиб, йиғлаблар олдим, Худодан ўша кунларга етказишини сўрадим; мана энди, ақлинг тўлишиб, катта одам бўлганингда ҳам мен учун барибир бола бўлиб қолсан, шундай экан, қани, хозироқ олдимга туш, мени кишлоққа обориб ташла!” демадинг, она? Нега ўзинг учун оғир лаҳзаларда ҳам мени ўйладинг, она?..

Тамонила холдан тойган, қувватдан кетган мушфиқ онам кишлоққа етиб келганимиздан ўзининг ўткир носидан олгану, том орқасига ўтасола тилининг тагига бир отим ташлаган. Аммо заифлашиб қолган тана энди унинг кучига дош беролмаган...

VIII

Носни ёмон кўраман...

Ҳар сафар, одам гавжум кўча-кўйда ёинки бекат ёнида ёймачилар кўрсаткич бармоқдай ё ундан каттарок салафан халтачаларда нос сотиб ўтиришганига кўзим тушса, ғижиним келади.

Аммо ҳар ҳафта уларнинг биронтасидан нос сотиб оламан.

Носни авайлаб уйимга олиб келаман. Хомам тўрида, зарҳал рамкада онажонимнинг сурати бор. Мен сурат тагидан ўзим ўтган ҳафта кўйган, қуриб-қовжираб қолган носни оламан-да, ўрнига янгисини қўяман. Кейин сурат қаршисида узок туриб қоламан. Хаёлан онажоним билан гаплашаман... Кечаси суратни кучоқлаб ётаман... Бугун сурат ёнида яна битта салафанчага солинган нос пайдо бўлиб қолганини кўрдим. Билдим, бу ўғлимнинг иши. Унга барисини айтгандим, тушунибди...

Она, биламан, беҳуш ётган ҳолингда ҳам сен мени кечиргансан, она! Аммо мен ўзимни ўзим кечиролмасам нима қилай, она, нима қилай?! Бошимни олиб қаёнларга кетай, она?! Мен сенсиз қандай яшай, қандай яшай, она?! Сенсиз кечажак умрим умрми, она?! Уч юз чақирим берида туриб илтижо қиламан, ёлвораман: тузал, она, тузал! Тузал, Она...

Абдуқаюм ЙЎЛДОШЕВ

Ota makon va ona tilga muhabbat mahsuli

Маълумки, инсон руҳиятидаги киндик қони тўкилган тупрокка муҳаббат ҳисси ота-она, жигарлар, қондош-қариндошлар ва юртдошларга бўлган муҳаббат билан коришиқ ҳолда, табиий равишда пайдо бўлади. Ватан қайсидир фарзандисиз, унинг ўзига нисбатан муҳаббатсиз ҳам яшайвериши мумкин. Лекин фарзанд ватансиз, кўнглида унга бўлган муҳаббатсиз яшай олмаслиги аниқ. *“Ватан бўсагадан бошланади. Бўсагасини билмаган, уни севмаган одам Ватанини билмайди ва севмайди. Ватанини англамаган не боис яшаётганлигини билмай ўтади. Англамаслик бепарволикни, бепарволик лоқайдликни, лоқайдлик манқуртликни тугдиради”*, – дейишади устоз-шогирд муаллифлар: Б. Тўйчибоев ва Қ. Қашқирли ўзларининг “Зоминнинг тил комуси” номли (Т.: Akademnashr, 2012. -400 б.) китобида.

Вақти-соати келиб фарзандлар улғайганда тақдир ҳукми билан дунёнинг турли бурчакларига кетиши мумкин бўлсада, уларни ота маконга муҳаббат ҳисси тимисиз равишда ватанга тортиб туради. Айниқса, ҳаёт муаммоларидан толиб, дунё кўзига тор қўринганда, руҳиятига қувват истаб она юртни кўмсайди. Юрт табиати, юртдошлар давраси, туғишганлар дийдори, кадрдонлар зиёратидан кўнглига бир олам куч-қудрат олиб, яна яшашда давом этади. Ижод аҳли кўнглидаги она тупрокка муҳаббат туйғусини бадий сўзга айлантириб, қоғозга тўқади. Илм аҳли эса бу ҳисни илмий асарга айлантириб, миллатдошининг маънавиятига жойлайди.

Шу маънода, “Зоминнинг тил комуси” китобини устоз-шогирд муаллифларнинг ота маконлари Зоминга, унинг табиати, тили ва ўзига хос удумларига бўлган муҳаббати тимсоли дейиш мумкин. Бу битик нафақат муҳаббат, балки жуда катта билим маҳсули ҳамдир. Буни киши китобнинг “Сўзбоши”сини ўқиғандаёқ туюди. Муаллифлар: *“Ҳар қандай маданий ёдгорлик тенгсиз бойликдир. У, биринчи навбатда, элнинг тарихи ва маънавий-маданий даражаси қандайлигидан дарак бериши билан қимматлидир. Ёдгорликлар ўз яратувчиларининг яшаш тарзи, қарашлари, маданияти, маънавияти, ахлоқи, билимининг тарихи ҳисобланади. Лекин маданий-маънавий ёдгорлик ўз-ўзидан тилга қиравермайди. Уларнинг кўнглини англайдиган меҳрли ва синчков тилмочина уларни сўйлатиши мумкин”*, – деб ҳисоблайдилар ва ота макон тарихини битадилар.

Х асрда ўлкамизда бўлган араб сайёҳи Абулқосим ибн Хавқал маълумотлари, Хитой подшоликларига дахлдор “Суй давлатининг тарихи”, “Тан давлатининг тарихи” китоблари, 629-630 йилларда Хитойдан Ўрта Осиёга сафар қилган Сюан Цзяннинг қадимги Уструшона ҳақидаги тадқиқотлари, А. Грицина раҳбарлигида Зоминда олиб борилган археологик изланиш натижалари таҳлилига таянган ҳолда илмий хулосалар чиқариб, Зоминнинг ёши камида икки минг йилдан ортик эканини асослайдилар.

“Дунёдаги ҳар бир халқда шундай ёдгорлик борки, у орқали нафақат миллатнинг тарихи, балки руҳиятини ҳам билиши мумкин” деб ҳисоблаган муаллифлар бу ёдгорлик сўз эканини алоҳида таъкидлашади. Улар зоминликлар томонидан асрлар давомида қўлланиб келинган, аммо глобаллашув даврида унутилиб бораётган шундай бойликни тўплаб, “Зоминнинг тил комуси”ни бунёд этишади. Қомусга бугун фаол истеъмолдан тушиб, фақат қариялар нутқидагина ишлатилаётган, тарихан

эскирган, ҳозирда улар маъносини ифодалаётган нарсасизларнинг ўзи ҳам йўқ бўлиб кетган, агар шу тариха қоғозга “михлаб” кўйилмаса, изсиз кетиши аниқ бўлган сўз, ибора, мақол, матал, топшмоқ, лапар, айтишув, ном, атама, олқиш, қарғиш ва маънавиятга доир бошқа ёдгорликлар жамланган.

Қомусдаги “Китобдан фойдаланиш йўллари” мақоласида ушбу асардан фойдаланиш бўйича йўриқлар берилади. Бу мақола билан танишмай туриб, китобни ўқиб тушуниш қийин кечади. Мақолани луғатнинг калити дейиш мумкин. Унда ўзбек тилининг имло қоидаларидаги жиддий камчиликлар хусусида ҳам сўз юритилиб, уларни бартараф этиш йўллари кўрсатилади.

Даврий матбуотда баъзан тилшуносларнинг ўзбек тилида сингармонизм ҳодисаси бор-йўқлиги ҳақидаги мунозаралари кўзга ташланади. Қомус муаллифлари ўзбек тилида сингармонизм хусусияти борлигини тан олмаслик ҳам ўзбек тилининг ҳолати, ҳам илмий мантиска зид эканини Зомин тумани аҳолиси нутқи мисолида қатъий ва ишончли далиллар билан исботлашади: *“Туркий тилнинг барча шеваларида бўлганидек, зоминликлар нутқида ҳам товуш оҳангдошлиги, яъни сингармонизмга тўла амал қилинади. Зомин шевасида туркий тилларга хос бўлган сингармонизмнинг ҳар уч қонунияти тўлиқ амал қилади. Яъни: а) сўз ўзагининг табиатига қараб қўшимча ҳам қаттиқ ёки юмшоқ; б) ўзакнинг жарангли ёки жарангсиз ундош билан тугашига мос равишда қўшимча ҳам жарангли ёки жарангсиз; в) ўзакнинг лабланган ёки лабланмаган унли билан келишига қараб қўшимча ҳам лабланган ва лабланмаган товуш билан келади.*

Бу ҳолат, табиий равишда, “-қа, -кә, -га, -гә”; “-та, -тә, -да, -дә”; “-ум, -үм -им, -ым”; “-иң, -ың, -ўң, -уң” каби қўшоқ қўшимчаларни юзага келтиради. Бу ҳолат мазкур шеванинг, бир томондан, эски ўзбек тилидан тамоман узоқлашиб кетмаганлигини кўрсатса, иккинчи томондан, унинг умумтуркий тилнинг бир бўлаги сифатидаги универсал ҳодиса эканини хотирага солиб туради”.

Муаллифлар ўзбек тилидаги унли товушларни олтига эмас тўққизга деб кўрсатиб, ўз даъволарини илмий жиҳатидан асослайдилар. Муаллифлар ўзига хос талаффуз қилиниши; эшитилишида фарқланиши; сўз ичида маъно тафовутини юзага келтириши каби талабларга жавоб бера олишидан келиб чиқиб, **Әә; Ё; Ыы; Үү; Өө** товушларининг мустақил фонемалар эканини исботлаб берадилар. Бу унлилар нафақат Зомин шевасида, балки ҳозирги ўзбек адабий тилида ҳам мустақил товуш сифатида мавжудлиги, фақат тилшуносликка доир илмий адабиётларда бу ҳолат тан олинмаётганлиги аномал ҳолат эканини таъкидлайдилар.

Нутқ амалиётида алоҳида товуш сифатида мавжуд бўлгани ҳолда ёзувда икки белги билан ифодалангани учун тобора истеъмолдан чиқиб бораётган ва тилимизнинг фонетик ўзига хослиги йўқолишига сабаб бўлаётган **Ңң** бурун товушининг бугунги кунда “нг” тарзида икки фонема сифатида талаффуз қилиниши ҳақидаги ҳақли фикрга ҳам эътироз билдириб бўлмайди. Ҳозирда ёшлар нутқида “минг”, “ўнг” сўзлари “г” товуши тушириб қолдириб “мин”, “ўн” тарзида айтилишини муаллифлар: *“нотўғри имло қоидаси нотўғри талаффузни ...юзага келтиради”*, – дея изоҳлайдилар. Имло қоидадаги бундай ҳолат табиий равишда шева сўзларининг транскрипцияда

берилишини талаб қиладики, буни тўғри англаган муаллифлар қомуснинг ўқишлилигини таъминлашга эришишган.

“Ўзининг илдизини, ота-боболарининг қимлигини билишга интилиши чин одамга хос бўлган хусусиятдир. ...Ўтмишидан тамомила узилиб, фақат бугуни билан яшайдиган одам манқуртдир. Чунки унинг қўнғлида, хаёлида тананинг эҳтиёжларидан юксакроқ қадриятларга ўрин бўлмайди”. Китобнинг “Ўзликни англаш эҳтиёжи” рукнида халқнинг: “Етти отасини билмаган – кул” нақли келтирилган. Ҳукм тарзида айтилган бу тўхтаб ҳар қандай шахсни ўйлашга мажбур қилади. Чунки ўз этник томирларини билмаслик, асли қаердан эканига қизикмаслик одам руҳиятидаги “мен”ликни, гурур ҳиссини сўндиреди. Бундай қимса ота-боболарининг номи ва шаънини асраш, уларга муносиб бўлиш, масъуллик туйғуларидан маҳрум бўлади.

Қомусда зоминликлар нутқига хос бўлган сўз, ибора, мақол, матал, топишмоқ, лапар, айтишув, ном, атама, олқиш, қарғиш каби тил материаллари, уларнинг урф-одатлари ўз мазмун-моҳиятидан келиб чиқиб “Удумлар – ўлмас қадрият”, “Жой отлари – тарих”, “Мақоллар – эл оқиллиги меваси”, “Ибора – кўпнинг баҳоси”, “Жуммағимдың жуты бар...”, “Айтимларда элнинг руҳи бор”, “Отда қисмат бор ...”, “Қон ютганда қариндош”, “Тана – кўрғон”, “Озикли от хоримас”, “Кийим – нур”, “Элибой атамалари”, “Экинчиликка доир сўзлар”, “Ўйин ўйлатади”, “Олқиш ўздирар”, “Қарғиш тўздирар”, “Қасам урган кўкармас”, “Тирик сўзлар” каби рукнларга тақсимланган.

“Удумлар – ўлмас қадрият” рукни алоҳида диққатга сазовордир. Унда Зомин аҳолисига хос урф-одат ва удумлар қаламга олинган. Маълум бўлишича, зоминликларда инсоннинг серкира ҳаётидаги деярли барча ҳолатларга мос удумлар тизими мавжуд ва уларнинг кўпчилиги ханузгача амал қилиб келинади. Масалан, исм қўйишдаги зоминликларга хос ўзига хусусиятлар, боласининг келажакини тасаввур қилган ҳолда қўйланган аллалар, “бешиккерт” удуми, тўйлардаги айтимлар, кўпқари деярли барча ўзбекка таниш. Лекин “куёвлаш” удуми кўпчилик ўзбек уруғларига хос эмас. Ёки куёнақнинг уч кишидан иборат бўлиши ва куёвнинг икки наварии орқасида келиб ҳар уч қадамда келин тарафга салом солиши ҳам кўпчилик учун ғайриодатий ҳодиса.

Аза маросимларида аёлларнинг айтиб йиғлаши кўпчилик ўзбек уруғларига хос. Лекин бу маросимларда эркакларнинг йиғламай қўйганига анча бўлган. Эркак – қудрат, таянч тимсоли. У жуда камдан-кам ҳолларда кўзига ёш олади. Ҳар ҳолда кўз ёшини атрофдагиларга кўрсатмайди. Лекин эркакнинг йўқлов йиғиси борлиги бугунги ўзбекни хайрон қолдиради.

Қомусдаги “Жой отлари – тарих” рукнида Зоминга хос бўлган қишлоқлар, у ердаги қадимий қалъалардан бино бўлган тепаликлар номи уларнинг бино бўлиш тарихи, сабаблари ҳақида илмий манбалар ҳамда ривоятларга таянган ҳолда маълумотлар берилди. Масалан, “Бешкуби” қишлоғининг ёши 1500-1600 йилга тенг эканлиги таъкидланиб, унинг номи қишлоқда истикомат қиладиган халқнинг тарихи ҳақидаги ривоят билан боғлиқ экани кўрсатилди.

Зомин номининг келиб чиқиши китобда: “Забан” ёки “Зомин” сўзининг келиб чиқиши айрим тилчиларнинг тадқиқотларига кўра, “йам” сўзига бориб тақалади. Уларнинг изоҳлашларича, сўзнинг бошидаги “й” ундосининг талаффузда баъзан “з” товушига, “м” товушининг “б” ундосига айланиши қичқоқ лаҳжасига хос лингвистик ҳодиса экан. Шу ҳодиса амалга ошириши натижасида ерли халқ томонидан “йом” сўзи “зом” ёки “зоб” тарзида айтіла бошланган. Ўзакка жой номини ясовчи “-ын” қўшимчаси қўйилиши билан “Зобин” ёхуд “Зомин” атамаси вужудга келган”, – дея асосланади. Ушбу

фикрнинг исботи учун муаллифлар Ибн ал-Факих, Ибн Хардоз, Ёқуб Ҳамавий, Рашидиддин, Абулғози Баҳодирхон, Абу Райхон Беруний, Ал-Мақсудий, К. Юдахин, Т. Нафасов каби олимларнинг қарашлари, “Темур тузуклари” ва “Бобурнома” асарларига мурожаат қиладилар.

Китобнинг “Қон ютганда қариндош” бўлимида қон-қардошлик даражаларининг тилда акс этиши ғоят нозик кузатилган. Шаҳарлашган улуслар тилида отанинг акаси ёки укаси “амаки” дейилади. Муаллифлар зоминликларда: “...қариндошларни имкон қадар яқинлаштириш, ҳар бир қондошининг ўрни ва қондошлик даражасини аниқ белгилаб қўйишга мойиллик кучли” эканини таъкидлаб: “отанинг укаси ... “амаки” дейилмайди, балки “эка” деб аталади. “Амаки” бўлиш учун қамада яна бир қорин узоқлаштирилиши зарур бўлади. Шунингдек, отанинг акаси ҳам “амаки” эмас, балки ё “бава” ёки “кәттәта” деб юритилади”, – дейишадик, бу гапда ҳақиқат бор. Одатда катта ёшли етти ёт бегона одам ҳам “амаки” саналади. Чиндан ҳам, бир қориндан тушган ака-уқалар болаларининг “амаки” дейилиши жигарларни бир-бирдан узоқлаштиришдан бошқа нарса эмас.

Қомуснинг “Озикли от хоримас” рукнида зоминликлар томонидан тайёрланадиган *жәңчмич, әбит, ақсавлақ, аймаи, быламық, дүмблқувурмач, жуқмаишорпа, кәртқуйруқ, құлчәтәй, кәләгәй, сүзмаймаш, талпық, түймәч, увузаиш, үзмәнтәй, үйүрмә, қағанақ, қайырма, қуртаба, гилмಿಂದи* сингари бир қатор ўзига хос тарзда аталадиган емакларнинг номлари келтирилган. Уларнинг қандай тайёрланиши ҳақида ҳам ихчам изоҳ берилган. Бу емакларнинг кўпчилиги зоминликларнинг чорвадорлиги билан боғлиқ равишда юзага келган.

Китобнинг “Кийим – нур” бўлимида муаллифлар кийимлар, кийиниш одоби ва рўзгор буюмлари ҳақида гапириб фикрларини: “Зомин қишлоқлари аҳолиси ўртасида “жәсләкчә” сўзи мавжуд. Бу атамада “жәсләкчә”ни қимлар қайси пайтдан бошлаб, қай ҳолатларда ётинишигача бўлган жиҳатлар ўз ифодасини топган. Бундан ташқари, зоминликларда “минсәк”, “жәйдә” деб аталувчи кийимлар ҳам бор бўлиб, уларнинг кийилиши маълум ёш, вақт ва мавсумга боғлиқдир”, – тарзида изоҳлайдилар. Бу бўлимда ҳам элибой (чорвадор) ларга хос бўлган: *басма, дзләгәй, жәсләк, жәйдә, жырмач, тамақча, тумак, туматай, чәчбәв* каби, агар изоҳи бўлмаса, замондошларимиз тушунолмайдиган кийим-кечак номлари санаб ўтилган.

“Элибой атамалари” бўлимида тилга эътиборсизлик туфайли бугунги кунда ногўғри қўлланилаётган сўзлар кўпайиб бораётгани қуйидаги мисол ёрдамида кўрсатиб берилди: “...ҳозирги ўзбек адабий тилида “от” сўзи шу туркумга қирадиган жонлиқларнинг умумлаштирувчи номини ифодалайди. Қолбуки, бу мантқиққа тамомила зид бўлиб, тилимизда худди барча бошқа туркий тилларда ҳам бўлгани каби миқлидадиган тўрт оёқли ўтхўр жонлиқ “йилқи” номи билан умумлаштирилган. “От” дейилганда, уч ёшдан охири, кучга тўлган эркак йилқи тушунилади. Шу маънода, қимизни отнинг сүтидан тайёрланадиган ичимлик дейиш қулғили ва аянчлидир”. Бу ҳол чорвачи зоминликлар нутқининг бу борадаги аниқлик даражасини кўрсатади. Шунингдек, матбуотда, баъзан оғзаки нутқда ҳам “йирик шохли қорамол” бирикмасининг ишлатилиши ўринсизлиги: “...миллий тилга белгисандик ва мантқиқдан хабарсизлик белгисидир. Ўзбек халқи минглаб йиллардан буён-бу тушунчани биргина “қорамол” сўзи билан ифодалаб келган. Ҳатто, баъзан элибой ўзбек уни “қора” шаклида ҳам қўллайди. Масалан, “Қалындың үстгә әкә қой, бир қара бәрдә”, – дейилади. Таъкидлаш лозимки, “қорамол” қўшма

сўзи таркибидаги “қора” сўзи бу ўринда рангни билдирмайди. Зеро, оқ, қизил, кўк, сариқ рангдаги қорамоллар борлиги маълум. “Қора” ўзининг асл функциясига кўра, “йирик”, “улкан” маъноларини билдириб, бу атамда кўзда тутилган жонлиқлар кўй-эчки каби ушоқ (майда) моллардан катта эканлигини аниқлатади. Кўй-эчкининг “ушоқмол” деб аталиши ҳам бежиз эмас”, – дея асосланади.

Зоминликларнинг чорвани яхши билишини эса: “Яхши чорвачи бир қарашдаёқ молнинг зотини, сифат-хусусиятларини билганидек, жонлиқнинг жинси, ранги, ёши, белгисини алоҳида сўзлар билан атайдилар ҳам”, – дея изоҳланади.

Комуснинг “Ўйин ўйлатади” бўлимида саналган ўйинлар ва уларнинг хусусиятлари ҳақида гапириб шуни айтиш мумкинки, бутунги болалар, ҳатто кишлоқларда ҳам деярли ҳаракатли ўйинларни ўйнамай кўйдилар. Уларнинг асосий машғулоти ҳозир телевизор ва компьютер бўлиб қолди. Тўғри, булар туфайли ўқувчиларнинг дунёқарши кенгайиб, компьютердан фойдаланишни ҳам ўрганиб бормоқдалар. Бирок, бунинг ўзига яраша салбий томони ҳам борлиги тўғрисида тиббиёт ходимлари, психолог ва педагог мутахассислар айтишмоқда. Қомусда келтирилган “мэк-мэк” чичәмек каби ўйин намуналари кишига ўз болалигини эслатади. “Хуву-хуву” ўйинининг ўзига хос жозибаси одамни хайратга солади.

Китобда ўғил ва қиз болаларнинг ўйинлари маълум жисмоний ва ахлоқий мантикка мувофиқ фарқланиши изоҳлаб берилади: “Ўғил болаларнинг ўйини қизлар ўйинидан вақт жиҳатидан ҳам, характерига кўра ҳам кескин фарқ қилади. Зоминлик қизлар фақат кундузлари ўйнайдилар. Чунки ўрнатилган минтақавий тартиб-интизом ва берилган тарбияга кўра, қизларнинг бемаҳал кўчага чиқишлари маъқул ҳисобланмайди. Ўғил болалар эса, шароитга қараб, баъзи ўйинларни кундузи, айримларини кечаси ўйнайдилар. Ўйин турлари йилнинг фаслига қараб фарқланганидек, улар куну туннинг ҳам маълум бир пайтида ўналган. Ҳатто, тундаги ўйинларнинг айримлари фақат ойда, баъзилари фақат қоронғида ўналган”.

“Олкиш ўздиар” рукнидан ўрин олган мақола – ўзига хос илмий тадқиқот. Халқимизнинг ғоят узоқ тарихига бориб тақаладиган, ўзбек шеваларида “олков”, “олкиш”, “дуо”, “фотиҳа” шаклида қўлланиладиган айтимлар деярли барча туркий халқларнинг қадриятлари ҳисобланади. Олкишларнинг етакчи белгиси кишига тетиклик, бардамлик, омад, хушбахтлик тилаш ва ана шу тилакларнинг амалга оширилишини Тангридан сўраш экани билан фольклор асарлари орасида алоҳида аҳамият касб этади.

Муаллифларнинг халқ орасида энг кўп яратилган, кенг тарқалган, доимий равишда қўлланиладиган ва турли вариантларга эга бўлган дуо-олкишларни тадқиқ қилиб: “... миллий фольклоримизнинг кенг тарқалган тури бўлишига қарамай, олқишлар нисбатан кам ўрганилган. Негаки, олқиш бевосита Аллоҳга дахлдор, инсоннинг диний қарашлари яққол намоён бўладиган ижод тури бўлганлиги учун ҳам илм мафкура етовида бўлган даврларда у миллий фольклорини уноқликда кенг ва пухта ўрганилмаган. Ҳужмрон мафкуравий қарашлар адабиётшуносликни ҳам тўлиқ қамраб олганлиги сабабли ...одамнинг Яратганга сиёиниши, унга муножотини акс эттирувчи оғзаки ижод намуналарини тадқиқ этиши таваккалчиликни талаб этарди”, – тарзида чиқарган хулосалари эътиборга лойиқдир. Китобда олқишлар ишлатилиш ўрнига кўра а) маросимлар таркибидаги олқишлар; б) кундалик маънавий олқишлар тарзида икки қатта турга ажратилади.

Маросим олқишларининг уйлантириш ва қиз чиқариш тўйлари олдиан ўтказиладиган унаштириш, фотиҳа тўйи, тўй

пайти ва тўйдан кейин айтиладиган кўринишлари; ўғил тўйи ва унинг ичига қамраб олинган кураш, кўпқари, кулоқчўзма сингари кўнгилоқар ўйинлар муносабати билан қилинадиган тилак ва дуолар, бешик тўйларидаги олковларнинг турлари хусусида сўз юритилади.

Ўзбекларнинг тўй-маъракалари ҳақида ҳар хил қарашлар мавжуд. Баъзилар халқимизни “бир умр меҳнат қилиб топганини бир кунда елга совуриш”да айбламоқчи бўлади. “Бир кунлик” тўйга етиш – ўзбекнинг бир умрлик орзуси экани кўпда ҳисобга олинмайди. Ўзбек шу кунга етганликнинг шукронаси сифатида фарзандига элнинг дуосини олиб беришга интилади. Мантиқан олганда, ўзбек ҳам кўпчилик бошқа халқлар сингари топганини оиласи ва ўзининг заруратига, юртма-юрт кезиб дунё кўришга сарфлаши мумкин ва шундай қилгани маъқул эди. Лекин ўзбек бутун ҳаётини фарзандларига бағишлаган этнос ва ислом аҳкомларини бир қадар билган, Яратганнинг қудратига астойдил ишонган ҳамда кўпчиликнинг дуоси унга тезроқ етиб боришига умид қилган улус сифатида моддий манфаатидан кўра маънавий хотиржамликка кўпроқ интилади.

Муаллифлар кундалик олқишларни а) учрашув олқишлари; б) дастурхон олқишлари; в) турмушнинг бошқа ҳодисаларига доир олқишлар тарзида уч гуруҳга ажратадилар. Бу гуруҳлардаги олқишларнинг ҳар бири ўзига хос жиҳатлари, айтилиш мароми, ижросиси, фойдаланиш этикети билан фарқланиб туриши кўрсатилиб, олқишлардан бетакрор намуналар берилади. Олкиш ўзбек учун мажбурият эмас, заруриятдир. Тақдирнинг эгаси бўлмиш Яратганга мурожаат қилиб, зарур бўлган барча нарсаларни фақат Ундан ўтиниш ўзбек учун одатий ҳол. Исломда ният амалдан юқори туради. Шу боис олқишларга ҳам шунчаки бир айтим тарзида қаралмай, жиддий илоҳий маъно юкланади.

“Зоминнинг тил қомуси”дан ўрин олган “Қарғиш тўздиар” рукнида муаллифлар халқимиздаги сўзнинг илоҳий қудратига ишонч туйғуси сабабини: “...дунё мавжудотлари орасида фақат инсонгагина насиб этган нутқ бағрига яширинган илоҳий қудратни чуқур туйганликдан”, – деб изоҳлайдилар. Зоминликлар нутқидан учрайдиган қарғишлар а) оддий ва б) вулгар сингари турларга бўлиниб, ҳар бирига хос белгилар кўрсатиб берилади. Аёллар ва эркаклар қарғишларининг ўзига хослиги, уларнинг 1) одамларга қаратилган қарғишлар; 2) хайвонларга қаратилган қарғишлар; 3) табиат ҳодисаларига қаратилган қарғишлар тарзида турларга бўлиниши асосланади. Муаллифларнинг: “...қарғишлар қарғалаётган кишига Яратган томонидан ёмонлик етказилишини тилаш ифодасидир. Қарғишлар... иложсизликдан юзага келади. Негаки, қарғовчи: “Шундай бўлади”, – деб ҳукм чиқаролмайди, тилаганидай бўлдиришни Тангридан сўрайди”, – йўсинидаги хулосалари кишини ишонтиради.

Китобнинг “Тирик сўзлар” рукнидан зоминликлар нутқидан ишлатиладиган, аммо адабий тилимиздан ўрин олмаган сўзлар жой олган. Бу сўзларда элибой элатнинг ҳаёт йўсини, тирикчилик тарзи, турмуш даражаси, руҳияти, кайфияти, туйғулари ва маънавий кифоаси акс этган. Баҳосиз маданий-маърифий ва маънавий бойлик бўлмиш бу сўзлар ўринли-ўринсиз тарзда ўзбек адабий тилига киритилган форс ва араб сўзлари ўрнига истеъмолга киритилса, миллий тилнинг маъно имконияти ортиб, ифода йўсини янада силлиқлашган бўларди.

Босим Тўйчибоев ва Қозоқбой Қашқирли томонидан яратилган “Зоминнинг тил қомуси” асарини тилшунослик ва элшунослик илмларидаги ўзига хос тадқиқот, ота юртга, она тилига бўлган катта эҳтиром маҳсули, деб баҳолаш мумкин.

Қундузой ХУСАНБОЕВА

YURAGIDA CHO'G I BOR SHOIR

Мухиддин Омон – юрагида чўғи бор шоир. Унинг “Кўнгил дарбозаси”, “Толе фасли”, “Мунаввар соғинч”, болалар учун “Дақанг хўроз ва унинг жўжалари”, “Соғломжон алифбоси”, “39 топишмоқ”, “Зехни аъло; тили бурро”, “Бу юмлар тилга кирса” номли шеърый китоблари чоп этилган. Ишк-муҳаббат, садоқату хиёнат, умр ҳикмати, тириклик шевалари, она табиат, беғубор болаликнинг ўй-хаёллари шоирнинг суюкли мавзуларидир.

Шоирнинг таржимон сифатидаги фаолияти ҳам алоҳида эътирофга лойиқдир. Жумладан, жаҳон адабиётининг кўзга кўринган намోндалари: К.Бальмонт, Б.Пастернак, С.Маршак, А.Барто, Л.Каминский, Луис де Камознс, С.Мозм, Р.Блох, Б.Заходер, А.Усачев, Мирзо Ҳасан Қорабоғий сингари кўплаб ёзувчи ва шоирларнинг асарларини ўзбек тилига ўгирган. У 60 дан ортик қўшиқ, бир неча хужжатли фильм сценарийлари муаллифидир.

Мухиддин Омоннинг шеърларида жилваланган табиат лавҳалари, кишлоқ манзаралари шоирнинг кўз ўнгида гавдаланган шунчаки реаллик эмас, улар лирик қахрамон маънавиятининг, кўнглида жамланган ҳиссий-фикрий мазмуннинг шеър бўлиб дунёга келиши демакдир.

Шоирнинг “Ота маконим”, “Қишлоқ”, “Эсон ботир афсонаси”, “Хазонлар бағридан баҳор истадим”, “Ҳақкул бобонинг ўлими ёки ҳақиқатни дафн этганимиз хусусида баллада”, “Иштибоҳ”, “Қоронғу тун хаёллари”, “Пайарик бўйларида” ва бошқа ўнлаб шеърлари она кишлоқ, табиат лавҳаларини яхлит умумлаштирилган ҳолда Ватан тимсолини гавдалантиради. Ватансеварлик, элу юрт корига яраш, она заминга садоқат сингари кечинмалар ортикча ҳайкирик, баландпарвоз ибораларсиз, туйғуларнинг ички товланишлари тарзида ифодаланади. Шу сабабдир улар ўқувчи шуурига ҳеч қандай зўриқишларсиз ўз-ўзидан кўчиб ўтади.

Шоирнинг лирик қахрамони ҳаётдан, тирикликдан томчидек эса-да ҳақиқатни кўришга, топишга ва унга етишишга илҳак. Эзуликка йўғрилган матлаби ҳам ана шунда. Шоир “Баҳор ҳақида”, “Наврўз сабоси”, “Бунча оғир бугун туннинг хаёли”, “Қишлоқ кечаси” каби шеърларида “Инсон табиатдир, табиат эса инсон”, деган Шарқ ҳикматини поэтик тасдиқлашга интилади.

Шоир шеърлятида ҳаётнинг азалий ва абадий ҳақиқатларини тараннум этувчи, маънолар билан тўйинган “Ёмғир дуо ўқир, Дарахтлар сомь”, “Айланар дунё гирён”, “Субҳидам. Чаманда гунча очди кўз” шеърларидан тортиб “Хазонлар бағридан баҳор истадим”, “Етмаганлардан сўранг” сингари ижод намуналари табиат бокира-яшноқ гўзаллиги-ю фикрчан хаёллари билан бирга яшайди.

Мухиддин Омоннинг пейзаж шеърлари ўзига хос қалб

садолари билан қўшилиб кетган ҳаяжонлардир. Буюк мусаввир Ван Гог натюрмортни “сўник табиат” – дейди. Шоирнинг пейзаж тасвирида тириклик нашъу намоси, шодлик сафоларидан кўра ғамнок изтироб кўпроқ. Лекин у ўқувчида синик кайфият уйғотмайди. Табиат тасвиридан сизиб чиқаётган кечинма тириклик – ҳаёт сабоқлари билан уйғунлик касб этади.

Шоир пейзаж тасвири – табиат унсурлари орқали инсоний кечинмалар маънодорлигига, фикр-ўйлар ҳаққонийлигига эришишга интилади.

Мухиддин Омон португалиялик мумтоз шоир Луис де Камознс ижодига муносабати билан ўзбек адабиёти учун янги, тузилишига кўра ўта мураккаб редондил жанрини олиб кирди. Шоирнинг таъкидлашига кўра, бунга Ўзбекистон халқ шоири Рауф Парфининг маслаҳати ва таклифи сабаб бўлган. Рауф Парфи Л.Камознс асарларини таржима учун Мухиддин Омонга топширар экан, унинг ижодидаги редондил жанрига алоҳида эътибор қаратишни таъкидлайди.

Шогирд ўз таржималарини таҳририятга олиб келганда, Рауф Парфи қайта-қайта ўқиб кўради-да, “...мен анча коғознинг бошига етувдим; аммо ўз ишимдан коникмадим. Сизнинг таржимангизда руҳият бор...” – деб таржимонни кутлаганди. Шоирнинг таржимон сифатидаги маҳорати Л.Камознс шеъри руҳини ўзбекчада тиклаб билганлигидир. Шунингдек, адабиётнинг турли йўналишлари, жанрлари, поэтик шаклларида тажрибалар олиб бориши ижодкорнинг ҳар томонлама ўсишига омил бўлди. Унинг арузга ҳаваси бир қатор ғазаллар, рубойлар битишига сабаб бўлди. Яъни “Шамол бағрида бир боғман”, “Кўзларинг”, “Алданмасун” ёки фалсафий йўналишдаги “Эй кўнгил” каби ғазалларини, туркум рубойларини келтириш мумкин. Мумтоз жанрларда қалам сураар экан, ижодкор ташбех, талмех, иштиқоқ, тазод, ружу каби кўплаб кўҳна шеърый санъатлардан унумли фойдаланишга ҳаракат қилади. Ташбехларида ҳам аввалги анъанавий маъно-мазмунни янада чуқурлаштиришга интилади. Масалан, Шарқ мумтоз шеърлятида ёрни гулга, ошиқни булбулга муқояса қилиш одатий ҳол. Аммо, М.Омон ўзининг “Бир гулсан” шеърляда мавжуд ақидани янада теранлаштиради: ёрга “Сен бир гулсанки, илдизларинг менинг юрагим қонини ичиб турибди, илдизларинг менинг бағримда” деган фикрни айтади. Бу янги бир ташбехдир.

Мухиддин Омоннинг болалар адабиётидаги изланишлари ҳам эътиборли ва салмоқлидир. У топишмоқлар, тез айтишлар тарзидаги шеърлярида ҳам ибратли тарбиявий фикрлари билан ёш авлод маънавиятини бойитишга, интеллектуал ўстиришга хизмат қилмоқда. Ва бир йўла болалар адабиёти такомиллига муносиб улуш қўшиб келмоқда. Шоирнинг ижодий фаолияти, изланишлари олмон мутафаккири Гётенинг “Билим-тафаккурни эгаллашнинг ўзи одам учун кифоя қилмайди, уни тараккиёт учун сафарбар қила билиш ҳам керак”, деган ҳикматини тасдиқлашга қаратилгандек кўринади. Хайрли, эзгу амаллар ҳаётий кадри билан нажиб.

Нўъмон РАҲИМЖОНОВ

Озарбайжон аёллари қадим-қадимдан меҳнатсеварлиги, хунармандлиги, гўзал маънавий жиҳатлари билан жамият ҳаётида фаол иштирок этиб келади.

Гўдакларни ширин уйкуга элитган, теран муҳаббат ва қайғу-ҳасрат ифодаси бўлмиш жозибали аллаларни аёл тўқиган. Йигитларнинг мардлиги, қаҳрамонлигини улуғловчи, юрак ёндирувчи ўхшама (лапар)лар муаллифи, не-не баёти, кўшма, нақл ва дostonларнинг ижодкори ҳам аёлдир.

Озарбайжон халқ оғзаки ижодининг ноёб намуналарида аёл қалбининг изтироб ва ҳаяжонлари, орзу-истаклари, озодлик ҳаваси, ишқу муҳаббатга ташна қалбнинг аччиқ аламлари мавж уриб ётади.

Озарбайжон халқи адабиёт тарихига Маҳсатий Ганжавий, Ҳайрон хоним, Фотма хоним Камина, Ошиқ Пари, Оғабегим оға, Хуршидбону Нотавон, Зайнаб хоним Ширвоний каби истеъдодли шоираларни берган. Улар

орасида Маҳсатий Ганжавий, Ҳайрон хоним ва Нотавон алоҳида мавқега эгадир.

Бу уч таниқли озар шоиралари — Маҳсатий Ганжавий, Ҳайрон хоним, Хуршидбону Нотавон ўз орзу-истакларига, дунёкараши, эътиқодларига содиқ, букилмас, матонатли инсон бўлганлар. Маҳсатий эл-юртидан қувгин этилди. Нотавон таҳқир ва ҳасратда умр кўрди. Ҳайрон хоним мажбуран Эронга кўчирилди, севганидан йирок тушди. Табризда узоқ вақт танҳоликда кун кечирди. Бу жасоратли шоиралар ғазалларида ижтимоий ҳуқуқсизлик, адолатсизликка норозилик оҳанглари кучли. Бу уч оташин ҳаётпарвар шоира бир инсонча севиб-севилмоқ, дунё неъматларидан баҳраманд бўлмоқ каби ҳаётий ҳақиқатни ўз сўзлари, алангали созлари билан исбот этиб кетганлар.

Жаннат НАҒИЕВА,
филология фанлари доктори

Маҳсатий ГАНЖАВИЙ Рубоийлар

***

Қалбига ишқ сўзин ёзди қай одам,
Пуч билмас умрида бирор лаҳза ҳам.
Ҳамдам изладик биз умримиз бўйи,
Ёниқ нафас ўлди бизларга ҳамдам.

***

Ишқ гавҳари – лаъли аълодан бошқа,
Ошиқлар юрти – бу маъводан бошқа.
Севги донин терган қушининг уяси
Бир ердир бу икки дунёдан бошқа.

***

Дод юрак дастидан, ишқ дастидан дод,
Бир савдога тушдим мен ҳам умрбод.
Бу оҳу зоримнинг сабабкори – қалб,
Ўлгунча қиларман ишқ дастидан дод.

***

Хунарнинг сафоси аччиқдир мудом,
Хунар сувин ичмас ҳар қандай одам.
Тубан кимсаларнинг жаҳолат феъли
Хунарни шамолга совургай тамом.

***

Булут чақмогида кўрурам сени,
Қуёш қучогида кўрурам сени,
Сувга гарқ бўлмасан яшаб, ажабо
Бу кўз қарогимда кўрурам сени!

***

Менга ошиқлигинг ҳақиқат, эй ёр,
Кўзларинг сўзлайди муҳаббат, эй ёр!
Бир ёлгон гапирдим шўхликка олиб,
На хушки, кечирдинг, боҳиммат, эй ёр!

***

Мўрча босар қайда сочилса шакар,
Лолага бинафша ҳамсоя ўсар,
Қумуш юзларингдан чиқиб бир ханжар
Бу дунё аҳлининг тинчини бузар.

***

Бир нор гули мисли ёнарсан, жонон,
Қуярсан халойиқ кўзидан ниҳон.
Япроғу бутогинг ёнар ловуллаб,
Бўлмоқчисан кимнинг васлига қурбон?

***

Ёсуман ҳавасинг айламиш, гўзал,
Нозларинг минг фитна сўйламиш, гўзал.
Бир чашма кўрдим мен йўлинг устида
Кўзларим ёшидай қайнамиш, гўзал.

***

Шабнам севинчига хабарсан, эй, гул!
Булбулга илҳомсан, хунарсан, эй гул!
Бу латиф ҳуснинг-ла қўрқаман, бир кун
Оёқларга сархуш тушарсан, эй, гул.

Хайрон ХОНИМ**Ғазаллар, мухаммас ва таржибанд**

* * *

Бўйинг сарви сиҳи, зулфунг муанбар,
 Жамолинг Юсуфи Канъона ўхшар,
 Қошинг ошиқларинг қасдига мисли
 Эгилган тийғи сарафшона ўхшар.
 Қиё боқса, кўзунг олгай бу жоним,
 Ёхуда фитнаи даврона ўхшар.
 Омон йўқ, ноз ила тири нигоҳинг
 Юракда ханжари буррона ўхшар.
 Тили булбул, сочи сунбул, юзи гул,
 Тун магар киприги пайкона ўхшар.
 Сени ой жамолинг, эй ҳури жаннат,
 Гулистонда гули хандона ўхшар.
 Эсиб боди сабо, зулфинг тўзитмиш —
 Гул узра дастаи райҳона ўхшар.
 Лабинг кунжида холинг ҳиндуваш бир
 Ўтирган тахт аро султона ўхшар.
 Санинг кўйингда ошиқлар фигони
 Чаманда булбули хушхона ўхшар.
 Шарораи шўрангизингдан эй, ой,
 Бошим ҳам оташи сўзона ўхшаш.
 Кўзум ёши фироқингдан юзимда
 Шашқатор лўлую ғалтонга ўхшаш.
 Агарчи ошиқинг кўндир ва лекин
 Ишонма, қай бири Ҳайрона ўхшар?

БЎЛДИМ

Аё, Наввоб, волаи суҳандон,
 Етишди номангиз, дилшод бўлдим,
 Ғаму дардим зиёда эрди, аммо
 Биҳамдуллоҳ, акун озод бўлдим.

Саросар шеърингиз аз рўйи ҳикмат,
 Шарҳи мазмунлари меҳру муҳаббат,
 Муҳибга раҳмату адвонга зиллат,
 Бу ширин лаҳжага мўътод бўлдим.

Сиза лутфи худо бўлсин муроқиб,
 Ато қилсин мудом аъло маротиб.
 Етар бадхоҳа гар алҳоби соқиб,
 Хор ўлсам-да гар, обод бўлдим.

Фироқ айёмидан чўх нотавонам,
 Алилам, нохушам, афсурда жонам.
 Бу исендан ўзим ҳам бадгумонам,
 Магар ғам тоғида Фарҳод бўлдим.

Дариг тутма дуода Нотавонни,
 Алилу, нохушу афсурда жонни,
 Жанобидан сира йўқдир гумони,
 Агар ёд этмасанг, барбод бўлдим!

* * *

Эй, ваъдаси йўқ, ширин каломинг
 Қилди мени даҳр аро фасона.
 Худ мен каби лак-лак ошиқингни
 Мажнундек айладинг девона.

* * *

Ёрим, манга айла бир наззора,
 Ўлди жигарим ҳазор пора.
 Ҳажрингда менинг хазин кўнглум
 Ҳар лаҳза ёниб сочар шарора.

* * *

Эй боди сабо, сайри гузар қил,
 Фарёд эътибон жаҳонни кар қил.
 Гар оҳу нолаи тингламас ҳеч ким,
 Топ ўзга оҳанг, сози дигар қил.
 Эй, кўз бепарво, тўқ қонли ёшлар,
 Эй нолаи беасар, асар қил.
 Эй бути сангдил тангрим, ўзинг, де,
 Бу ошиқингга зарра назар қил.
 Кўрдинги, сенга йўқдир жавоби,
 Ҳасратларингни сен мухтасар қил:
 «Ё кес бошимни, ё сот бозорда,
 Ё бу кўнгулни ишқдан бадар қил!»
 Қайтгил саҳарлаб сўнг ўз изингга,
 Ҳайрон хазинга бирор хабар қил...

* * *

Хиромон сарвдек васлин кўйида
 Боди сабодек саргардонам, эй дил.

Хуришдбону НОТАВОН

* * *

Ўзини ишқ оловига уриб дилшод парвона,
 Ажаб бир бора ёнмоқдан ўлур озод, парвона.
 Ҳар оқшом кўрди мажлисдақи, шамъ агёрга ёрдур,
 Шу вақтдан касби сўзонлик қилур бунёд парвона.
 Сенга эй шамъ, маломат қилдилар маъшуқ олдинда,
 Агарчи хирмани умринг бўлур барбод, парвона!
 Дема, маъшуқа бепарво, у шамъга юз маломатдан
 Узиб жон тасбеҳ янглиг, вафодан шод парвона.
 Билиб шаъмнинг вафосин, жисму жонин ўт аро отди,
 Ғами ҳижрон дами васлатда этди ёд парвона.
 Жафои ҳажридан жонга етиб, шавқи висол бирла
 Эриб шамъ гулханида, этмади фарёд, парвона.
 Ёнар чун Нотавон хаста мудом ишқнинг оловида,
 Сабур ўл, айла одат шеваи устод, парвона!

Озарбайжон тилидан Ўзбекистон халқ
 шоири Ойдин ҲОЖИЕВА таржимаси

Jamolidan nur olar quyosh

Инсонни унинг рухияти, яъни ақлу заковати бошқаради. Тафаккур имкониятлари эса Аллоҳ томонидан тақдим этилади. Лекин бу иноят ҳар кимга, ҳар қайси халққа насиб этавермайди. Шу боис “Аллоҳнинг назари тушган”, “Хизр назар қилган” деган иборалар пайдо бўлган.

Самарқанд ана шундай бетакрор, беназир, табаррук масканлардан ҳисобланади. Бу ерда дунё пайдо бўлгандан буён ақл-идрок, маърифат ҳукмронлик қилган, десак хато бўлмас. Тўртинчи асрда кучли салтанат ҳисобланган Мароқандни босиб олиш учун келган македониялик Искандар унинг кўрку чиройидан хайратга тушгани фикримизнинг исботидир.

Х асрда эса араб сайёҳи Абулқосим ибн Ҳавқал Мовароуннахрнинг бу гўзал шаҳри ҳақида “олиму фузалоларнинг энг машҳури Самарқандда таълим-тарбия олиб камолотга эришганлар” деб ёзган. Абдурахмон Жомий ҳазратлари эса:

Агар бойликни кўрмоқчи бўлсанг,
Ҳиндистонга бор,
Агар ҳалоллик-поклик истасанг,
Маккага бор,
Агар ҳар иккаласини хоҳласанг,
Самарқандда қол,

деб бежиз айтмаган.

Йўқ-йўқ, бу таърифгина эмас. Илмли одамнинг бари

азалдан шу заминга интилган. Самарқандни соғиниб яшаганлар кўп. Нажмиддин ан-Насафий шу муқаддас заминда 100 дан ортик асар битган.

“Самарқандия” китобида Мовароуннахрда яшаб ўтган мингдан ортик алломалар ҳақида маълумот бор.

Имом ал-Бухорий, Ал-Марғиноний ҳазратлари дил таскинни Самарқанддан олганлар. Алишер Навоий бу муаззам шаҳарга кўнгили майли, соғинчи билан келганлар. Мирзо Бобурнинг бу заминга ҳурматини айтмайсизми?

Маҳдуми Аъзам ёдгорлигида 15 дан ортик ўлкалар подшоҳларининг қабри бор. Улар агар вафот этсалар, айнан шу жойга дафн этишларини васият қилганлар. Шу туфрорни афзал ва кадрли билганлар. Чоқардиза қабристонига дафн этилган 40 минг авлиёю анбиё ҳақида ҳам шундай дейиш мумкин.

У ер юзининг сайқали деб ном олган. Буюк Соҳибқирон Амир Темур бобомиз Самарқандни Мовароуннахрнинг (аслида дунё ярмининг) марказига айлантирди. Шаҳарнинг ўша даврдаги чиройи, нуфузи тўғрисида Испания кироли элчиси Клавио де Гонзалес кўп ва хўп эсдаликлар битди.

Ўтмиши шарафли бу муаззам ва муқаррам манзил Ўзбекистон мустақилликка эришгач, янгича кўрк ва чирой касб этди. Республикамиз Президенти ташаббуси билан ажодлар меросини ўрганишдек савобли иш айнан Самарқандда бошлангани бежиз эмас. Қадимий шаҳардаги Регистон майдони, Шоҳи Зинда, Бибиноним, Улугбек расадхонаси мажмуаларининг таъмирланиши, ўша даврга оид илмий мерос юзасидан олиб борилган тадқиқотлар, имлий анжуманлар Ўзбекистонда маънавий комилликнинг янги босқичини бошлаб берди.

Ҳа, худди шундай бўлди!

Кутубхоналар минглаб ноёб китоблар билан дейди.

БМТ, ЮНЕСКО, кўплаб халқаро ташкилотлар бой маданий меросимиз билан кизиқиб қолишди. Чет тиллар институти очилди. Энди “Шарқ тароналари” гина эмас, деярли барча халқаро анжуманларда шу олийгоҳ талабалари тилмочлик қилишаётди.

Кейинги уч йилда Самарқанддаги коллеж-лицейларнинг ўқувчиларидан 20 нафари турли халқаро олимпиада ва танловлар ғолиби бўлишди. Яқинда эса филология фанлари доктори Шухрат Сирожиддиновнинг “Алишер Навоий: манбаларнинг киёсий-типология, текстология таҳлили” китоби биринчи даражали республика давлат мукофотига сазовор бўлди.

Маънавий жўшқинлик, миллий уйғониш ҳаётда ўз самарасини бераётди. Нафақат қадимий шаҳар, умуман Самарқанд вилояти мустақиллик йилларида чинакамига тараққийга юз тутди. Шу сарзаминда камол топган, халқпарвар Президентимиз бошқа минтакалар сингари Самарқанд вилояти иқтисодий-ижтимоий ривожланиш режасини тузиб берди. Шу асосда қисқа муддатда мисли кўрилмаган бунёдкорлик ишлари амалга оширилди.

Самарқанд автомобилсозлик гигантларидан бирига айланган Ўзбекистоннинг асосий соҳа базасига айланди. Кунига саккиздан “ISUZU” автобуслари ишлаб чиқарётган “Самавто” кўшма корхонаси сафига “MAN” кўшма корхонаси ҳам қўшилди. Бу ердан йилига 2000 дан ортик замонавий юк машинаси жўнатилмоқда.

Вилоятда 17 та гилам заводлари ишлаб турибди. Уларнинг сарқори – “Самантимгилам”. Қизиги шундаки, бир пайтлар гиламларини биз орзу қилган чет эллик харидорлар энди бу маҳсулотни биздан олиб кетишапти.

Эндиликда туман марказлари чинакам шаҳар киёфасини олди. Барчасида истироҳат боғлари, эски бозорлар ўрнида

замонавий савдо мажмуалари қад кўтарди. Ҳозирги кунда ҳар бир қишлоқда маиший хизмат шохобчалари барпо этиш режаси ниҳоясига етай деб қолди.

Жорий йилнинг ўзида қишлоқларда Президент ташаббуси билан қурилатган мингдан зиёд уйларда ҳовли тўйлари ўтказилади. Пулатдархон, Обод маҳалла сингари янги шаҳарчаларда бўлган хорижлик меҳмонлар ҳам Ўзбекистонда олиб борилаётган бунёдкорлик ишларига, инсон эркинлигини таъминлашдаги доно сиёсатга юксак баҳо беришди.

Жорий йилнинг ўтган даврида вилоят бўйича жами инвестициялар ҳажми 1,03 триллион сўмни, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар эса 14,7 миллиард сўмни ташкил этди. Ярим йил ичида 626 та инвестицион лойиҳа ҳисобига 70 мингдан ортик янги иш ўрни яратилди. Бу йил етиштирилган 701 минг тонна доннинг 363 минг тоннаси фермер хўжаликлари оморига келиб тушди.

Буларнинг барчаси вилоятнинг меҳнатсевар, ватанпарвар, тадбиркор аҳли томонидан амалга оширилади. Самарқандликлар мамлакатда олиб борилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотларга муносиб ҳисса қўшишни виждон иши деб билмоқдалар. Шу сабабли Президентимиз ташаббуси билан вилоятда “Давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари фаолиятининг очиклиги тўғрисида”ги конун лойиҳаси синови бўйича ҳуқуқий эксперимент муваффақиятли давом этаётди. Депутатлар, маҳалла фаоллари аҳоли ҳуқуқий савиясини ошириш борасида таъсирчан мулоқотлар уюштиришмоқда.

Бир сўз билан айтганда, Самарқанд вилоятидаги буюк ўзгаришлар кундан-кун юксалаётган Ўзбекистон салоҳияти ва куч-қудратини намойиш этмоқда. Тафаккуримиздаги, шууримиздаги эврилиш эса ажодлар анъанаси изчил давом этаётганини кўрсатиб турибди.

Фармон ТОШЕВ

Xor musiqa san'atida milliy qadriyatlar

Тарихий қадрият ва анъаналаримизга, маънавий меросимизга содиқлик руҳини шакллантириш, ёш авлодни тарбиялашда муҳим аҳамиятга эга. Қадриятларимиздан бири бўлган миллий мусиқа санъатида анъанавий халқ кўшиқчилиги санъатини, шу жумладан, ҳар бир ҳудуд халқ оғзаки ижодиётини ўрганиш муҳим ўрин тутди.

Ўзбекистонда хор мусиқа жанрининг пайдо бўлишида халқ оғзаки ижодини кўп қиррали профессионал хор-вокал мусиқага айлантира олган Мутал Бурхоновнинг ўрни бекиёс. Халқ оғзаки ижодини профессионал хор-вокал мусиқага айлантириш жараёни янги асар яратишдан кам меҳнат талаб қилмайдиган ижодий меҳнатдир. Ушбу жанрнинг ўзига хослиги шундаки, бунда мусиқий асар халқ оғзаки ижодининг турли ҳудудларга монанд услубий ўзига хослиги инobatга олинган ҳолда яратилади. Композиторнинг барча асарлари айни талабга тўлалигича жавоб бериб, юксак бадиий маҳорат билан ижод қилинган.

Шунингдек, Ботир Умиджонов ўзининг хор асарларида ўзбек мусиқасига хос табиатни максимал даражада сақлаб қолган ҳолда, ўзбек халқ куйи маромига мослаб хилма-хил

ижро усулларини эркин кирита бошлади. Шу йўл билан у “Шашмаком”ни бойитиб, янада жарангдор бўлишини таъминлади. Унинг “Лапар”, “Қорасоч”, “Дилиман”, “Мавриги”, “Дилбарим” сингари, Мутал Бурхоновнинг “Зарра гул”, “Гўзал кизга”, “Чаман ичра” каби, Собир Бобоевнинг “Энди сендек”, “Тановар” асарлари ўзбек хор мусиқасининг мумтоз намуналари ҳисобланади.

Ҳозирги кунда ҳар бир хор жамоаси дастурдан ўз жарангдорлиги ва оҳангдорлиги билан ажралиб турадиган Ўзбекистон давлат консерваторияси профессори Ноира Шарофиеванинг “Хоразм навалари”, “Тарона”, “Фарёд”, “Мустаҳзод”, “Ҳазил”, “Наврўз салом”лари жой олган. Мусикаларга замонавий тус бериш йўли билан бастакор уларнинг томошабоплигини таъминлайди. Унинг ижоди мамлакатимизнинг барча ҳудудларига хос фольклор намуналарини қамраб олган. Масалан, “Ўзбекистон тароналари”ни Фарғона водийси, Самарқанд, Хоразм, Қашқадарё йўналишларига хос бўлган куйларнинг ўзаро чақишувидан ҳосил бўлган тож асар деса бўлади.

Ўзбекистонлик композиторлар халқ оғзаки ижодиётига

хор йўналишида мурожаат қилиш билан чекланиб қолмадилар. Мустафо Бафоевнинг “Баҳорий” таронасида халқ кўшиқлари Наврўз байрами кайфиятида янграйди. “Баҳорий”да гуруҳлар ўзаро овоз алмашганларида тўлқинсимон янгроччи хитоблар хорга байрамонга кўтаринки кайфият бахш этади.

Ҳозирги замон композиторлари хор учун яратган асарларида мумтоз шоирлар ва алломалар ижодларига мурожаат қиладилар. Дилором Омонуллаеванинг “Хайём рубойлари” асари вокал-хор доирасида шоир Хайём поэзиясини ўзига хос тарзда талкин қилади. Асар беш мустақил, шунингдек, бир-бири билан узвий боғланган ғоялардан иборат. Унда асосий ғоя шоирнинг дунёқараши, фалсафаси, турмуш тарзи, тақдири ҳамда одамлар бир умр билишга ҳаракат қиладиган ўзлигини англашга қаратилади.

Мустафо Бафоевнинг “Фрески” поэмаси машҳур файласуф, шоир ва шифокор Абу Али ибн Синога бағишланган бўлиб, унга асос қилиб ибн Сино рубойлари олинган. Бу поэма ҳам ҳаётнинг маъносига, атроф-олам муаммолари ечимини қидириш, тушуниш ва топишга ундайди. Поэмада ўз ғоя ва мақсадларига содиқлик илгари сурилган. Мустафо Бафоевнинг яна бир муҳим асари бу арифметика, алгебрага, астрономик ва математик географияга улкан ҳисса қўшган IX аср файласуф олими ал-Хоразмий хотирасига бағишлаб, Жамол Камолнинг “Аллома” шеърига басталанган поэма-кантатадир. Олти қисмдан иборат ушбу хор асарида ёшлик пайтида Бағдодга олиб кетилган кексайган алломанинг ватанини кўмсашлари,

ватанига бўлган хис-туйғулари, фикр ва мулоҳазалари акс эттирилган. Поэманинг олтинчи қисми виқорли жаранглаб дунё илм-фанига улкан ҳисса қўшган ал-Хоразмийнинг шахси улуғланиши билан якун топади.

Ажодларга нисбатан ҳурмат-эътиборда бўлиш, ҳатто улар туғилиб ўсган жойни улуғлаш анъанаси ёш композиторлар томонидан ҳам давом эттирилмоқда. Масалан, Икром Ғойиббоев Чустий ва Машраб шеърларига басталаган тўрт қисмли кантатасида улар туғилиб ўсган Наманган шаҳри улуғланади. Шу билан бирга, кантатада ватанпарварлик, ватанидан фахрланиш хис-туйғулари ҳамда ҳар бир киши ўзи туғилиб ўсган жойни унутолмаслиги, ҳар доим уни соғиниб яшаши қуйланади.

Шу ўринда ёш иқтидорли бастакор Камолддин Азимовнинг асарларини эслаб ўтиш лозим. У Хуршид Даврон шеърига басталаган етти қисмдан иборат “Жаҳон хайратисан, қадим Бухоро!” номли ораторийсини Бухоронинг улуғворлигига бағишлаган. Унда ибн Сино, Накшбандий, Махмуд Торобий каби сиймолар тараннум қилинади.

Ушбу мақолада мамлакатимизнинг миллий анъаналар, тарихий воқеалар ва буюк сиймоларига бағишланган хор асарларининг бир қисмигина келтирилди, холос. Хор кўшиқларидаги хилма-хилликни, жарангдорликни ҳисобга оладиган бўлсак, хор мусиқаси ҳар доим қадим маданиятимизни улуғловчи халқ овози сифатида янграйверишига ишонч билдиришимиз мумкин.

Севара ҚОДИРОВА

O'zbekistondagi birinchi telefilm

Йигирманчи асрнинг энг буюк кашфиётларидан бири телевидение бўлди. Ўтган вақт мобайнида телевидение мўъжизадан ҳаётимизнинг муҳим қисмига айланиб улгурди. Ўзбекистонда телевидение ташкил этилган 1956 йилдан 1971 йилга қадар барча кўрсатувлар фақат тўғридан-тўғри эфирга узатилган. Шу сабабли узилишлар, техник хатолар кўп бўлган. У пайтларда худди ҳозиргидай декорация, павильон ва ёзиб олиш техникаси йўқ эди. Ўзбекистон телевидениесига намоёиш қилинадиган бирдан-бир телемахсулот театрлаштирилган спектакллар эди. Энг оммавий томоша санъати бўлиб қолган телеспектакллар намоёиш этилишини катта-ю кичик бирдай интиқлик билан кутган. Бу эса ўз-ўзидан бадиий телевидениенинг пайдо бўлишига олиб келди.

“Ўзбектеlevision” студияси очилгунга қадар ўтган саккиз йил бадиий телевидение учун чинакам ўсиш даври бўлди. 1961 йил Ўзбекистонда биринчи “Азизахон” телефилми суратга олинди. Мамлакатимиздаги илк телефилмнинг юзага келишига, албатта, театр замин бўлди. Чунки мазкур дебют телекартина истеъдодли театр режиссёри ва театрнинг ажойиб актёрларидан иборат гуруҳ томонидан яратилди.

“Азизахон” телефилми янги жанрнинг пайдо бўлишида ўзига хос тажриба, дастлабки қадам бўлди. Республикамизда телекино яратиш учун етарли шароит йўқлигига қарамадан, ўша пайтда ёш режиссёр Маҳкам Муҳаммедов Ўзбекистон телевидениесига бадиий жанрни бошлаб берди. Ўшанда у атрофига сценарий муаллифи Жонрид Абдуллахонов, оператор Ф.Алимов, рассом В.Субботин, бастакор Сайфи Жалил, овоз режиссёри А.Тўлаганов, монтажчи Т.Усмонхўжаевдан иборат ўз ишининг устаси бўлган гуруҳни жамлади.

Маҳкам Муҳаммедов телефилмни суратга олишдан олдин бир қатор тўсиқларга дуч келди. Шунга қарамай, ижодий гуруҳни ўзбек телевидениесининг биринчи директори Мирсолих Мираъзамов қўллаб-қувватлади. Миллий телевидениенинг раванк топиш йўлида жонбозлик кўрсатган бу инсон телефилм яратишга астойдил хайрихоҳлик кўрсатиб, гуруҳни рағбатлантириб турди.

Маҳкам Муҳаммедов телефилмни суратга олиш учун техника воситалари етишмаслиги, зарур шароит йўқлиги боис, “Ўзбекфилм” киностудиясининг

техникасидан фойдаланишга мажбур бўлди ҳамда картинанинг монтажи ва дубляжини ҳам шу жойда амалга оширди. Унга филмни яратиш билан боғлиқ барча жараёнда “Ўзбекфилм” студияси овоз режиссёри Виталий Арташевский яқиндан ёрдам берди.

Телефилм учун танланган актёрлар ва уларнинг ўз ролларини маромига етказиб ижро қилгани ҳам режиссёрнинг юксак профессионал маҳоратини кўрсатиб, унинг ижодкор сифатидаги тийраклигидан далолат берарди. Ушбу телефилмда халқ артистлари Саъдихон Табибуллаев, Лутфихоним Саримсоқова, Яйра Абдуллаева, Тўйчи Ориповлар асосий ролларни ижро этишган. Жараёнда суратга олиш майдони танланишини ҳам алоҳида қайд этиш зарур. Тасвирга олиш гуруҳи кишлокқа хос манзарани суратга тушириш учун Тошкент вилоятидаги Бўстон кишлоғига ёки кўприк қурилишини ҳаққоний кўрсатиш учун Хумсондаги дарё устига қурилатган янги кўприкка боришига тўғри келди. Барча маиший саҳналар телемарказ биносида суратга олинди. Ичкари билан боғлиқ тасвирлар телемарказ йўлаклари ва ишхоналарида тасвирга туширилди. Қайд этиш жоизки, интерьер билан боғлиқ тасвирлар бевосита ҳаётдан олинди. Бу лавҳаларда рассомнинг юксак маҳорати яққол кўринади. Оператор профессионалларга хос иш тутганидан шаҳар хонадонлари кўриниши ҳам, кишлокдаги уй манзараси ҳам ҳаётнинг аини ўзидагидек кўрсатилган.

Телефилм бошланишидаги дастлабки кадрлар бутун сюжет учун муқаддима саналади. Кино ёш келинчакнинг кишлокқа – қайнона-қайнотасининг уйига келиши билан бошланади. Унинг севгилиси кишлокдан унча узок бўлмаган жойда, дарё устига катта кўприк қурилишига раҳбарлик қилади. Шаҳарлик киз йўлда келгунича кишлокдаги шароит ва ҳаёт тарзи тўғрисида ўйлаб, кўркувга тушади. Унга кишлок жуда ёқимсиз бўлиб туюлади. Қахрамон қизнинг машина ҳайдовчиси билан кишлокқа боргунча мулоқот жараёни жуда чиройли ракурсда суратга олинган. Оператор аини кадрларда қувнок кишлок киши ва ўзига ишонган, дадил шаҳарлик қизнинг характерини аниқ кўрсата олган.

Келинни қайнотаси кутиб олиши саҳнасида ўзбекона меҳмондўстлик ва келинга меҳр ва эътибор жуда таъсирчан гавдалантирилган. Филмдаги ёрқин, гўзал – ёмғир ёғиш саҳнаси телемарказ олдидаги кўчада

суратга олинган. Бунинг учун ёнги ўчирувчилар машинасидан фойдаланилган. Операторнинг зукколиги ва топқирлиги, техник гуруҳнинг баҳамжихат иш олиб боргани туфайли айни лавҳа жуда ишонарли чиккан. Шаррос ёмғир билан боғлиқ айни ҳаяжонли кўриниш сюжет воқеаларига шиддатли тус бериб, ходисалар қандай кечишига қизиқишни кучайтиради.

Миллий куй ва кўшиқлар филмнинг бадиий-эстетик таъсирчанлигини кучайтириб, жозибаторлик бахш этган.

Сўнги сахна ҳам жуда таъсирчан чиккан. Ёш келин қайтаётиб, қайнотаси ва қайнонасининг меҳр тўла қарашларини, самимиятини эслайди ва қишлоқда қолишга аҳд қилиб, машинани яна ортга қайтаради. Филм якунидаги айни лавҳаларда қаҳрамоннинг муҳаббатга садоқати ёркин намоён бўлади ва томошабинлар бу келинчакни яхши кўриб қолишади.

Телефилми суратга олиш жараёни тўрт ой давом этган. Махсус комиссия – бадиий кенгаш томонидан ижобий баҳоланган “Азизахон” телефилми эфирга узатилиб, томошабинлар ўртасида муваффақият қозонди. Филм мутахассислар томонидан ҳам юксак

баҳоланган. Ана шундай муваффақиятдан кейин телефилм 90 нусхада кўчирилиб, яқин хориж давлатлари телевизион каналларида намоёиш қилинган.

Ушбу дебют янги жанрнинг шуҳрат топишига сабабчи бўлди. Бунинг натижасида бошқа республикаларда ҳам телефилм суратга олиш бошланиб, дастлаб бир, икки кейин кўп қисмли телефилмларни суратга олишга киришилди. Айни филм янги жанрга ҳаёт бахш этиб, шу йўналишда кўплаб картиналар яратилишига туртки бўлди. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, ўзбек телевидениесининг асосчиларидан бири Маҳкам Муҳаммедов ўзининг биринчи – “Азизахон” телефилми билан кўплаб издошлари ва шогирдлари учун ибрат намунасига айланди. Мазкур телефилм республика телевизион жанрида янги даврини бошлаб берди. Режиссёр Маҳкам Муҳаммедов эса телевидение намоёндаларининг бутун бир авлодини тарбиялаб, телевидениедаги янги йўналиш асосчисига айланди.

Элдор ЙЎЛДОШЕВ,

Ўзбекистон Давлат Санъат ва маданият институти докторанти

San'at marketingi – san'at targ'iboti

Санъат маркетинги – соҳа бозорида вужудга келадиган иқтисодий муносабатларни фаоллаштириш, санъат асарларини яратиш ҳамда тарғиб қилиш муаммоларини комплекс, тизимли ҳал этиш услубларини ўрганати. Бундан ташқари, санъат бозорида вужудга келадиган ўзгаришларга тезда мослашиш, томошабинларга табақали ёндашиш, рақобатдош янги асарларни вужудга келтириш ва уларни яратишни ташкил этиш, таъсирчан рекламани ривожлантириш санъат маркетингининг бирламчи мақсадларидандир.

Санъатда рекламани ташкил этиш молиявий таъминот билан ҳам боғлиқ. Етарли маблағ билан таъминланган корхоналаргина ёркин рекламани ярата олади. Театр ўз жамоасининг имижини яратиш учун коммуникатив алоқалар билан ўзаро келишишга мажбур. Бу қуйидагиларда кўринади: 1) Маркетинг коммуникацияси; 2) Савдо орқали шахсли мулоқотлар; 3) Реклама каналлари орқали шахссиз мулоқотлар. Шахсий савдо рекламадан самарасизроқ. Рекламанинг бир марта тайёрланиши, нархининг қулайлиги ҳам қўл келади. Тайёрланган ушбу реклама такроран барча ОАВларда бирданига узатилиши ва бир вақтнинг ўзида миллионлаб аудиторияга ахборот бериши мумкин. Бирок савдо ходими бирор ташкилотга бориб, ўша куннинг ўзида чипталарни сотиб келиши ҳам мумкин. Рекламада бу иш бирданига амалга ошмайди. Иккинчидан, реклама улгуржи савдони амалга ошира олмаслиги мумкин. Унинг таъсир кучи секин, аммо узок ва давомли эканлиги яхши. Яъни реклама қисқа вақт

оралиғида катта аудиториялар билан мулоқот қилишга имкон берса, савдо ходими оз сондаги томошабинларга маълумот бера олади.

Бугун мамлакатимизда реклама соҳаси шу қадар ривожланиб бормоқдаки, аҳоли ахборотларнинг барчасини қабул қилиш, танишиб чиқиш имкониятига эга эмас. Кейинги маълумотларга кўра, одамлар бир кунда 600 га яқин реклама хабари таъсирга учрайди. Бу катта-кичик хабарларнинг ҳаммасини ҳам ўзлаштириш мумкин эмас. Истеъмолчи ёркин, диққатини жалб қиладиган, эстетик дид билан тайёрланган рекламагагина эътибор қаратади.

Санъатда реклама эълони мантикий ва яқунланган фикрни ифодалаш шарт. Уларнинг таъсирини таҳлил қилиш шуни кўрсатдики, баъзи бир реклама кўринишлари бошқаларидан кўра кучлироқ натижа беради. Санъат корхонасининг раҳбарияти, яъни реклама берувчилар қисқалик, лўндалик тарафдорлари бўлиб, асосий, моҳиятни очувчи ибораларни маъқул кўришмоқда.

Бугунги кунда мамлакатимизда реклама фаолиятини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилган. Юртимизда юздан ортқ реклама агентликлари фаолият олиб бораётганлиги фикримизнинг ёркин далилидир. Реклама агентликлари томонидан амалга оширилаётган эстрада ва кино санъати рекламаларининг сезиларли тарзда ўсганлиги ҳам соҳанинг ривож топаётганидан далолат беради.

Омина АЗИЗОВА

Халқимизнинг маданий меросларидан бири бўлган ўзбек қарсақ санъати миллий санъатимизнинг қадим бир бўғини ҳисобланади. Ушбу санъатни ривожлантириб, унга сайкал бериб, аждодларимизнинг айтиб ўтган лапарлари, термалари, маросим, ҳазил кўшиқларини сақлаб қолган ва намоён қилаётган Булунғур замида қайта жонланган “Чавқи” фольклор жамоаси ва ушбу жамоанинг репертуаридаги икки юздан ортиқ бебаҳо кўшиқлари эътиборга моликдир.

“Чавқи” ансамбли 1986 йилда Булунғур туманида ташкил этилди. Бу ансамблни ташкил қилишни фольклор санъатининг жонкуяри устоз санъаткор Сувонкул Абдуқодиров ўз зиммасига олган. У киши қадимий кўшиқларни яхши биладиган, чавқи ўйинларини кўрган кекса авлод вакиллари билан суҳбатлашиб, улардан халқ ўйинлари, лапарлари, термалари, қарсақ ўйинларини ёзиб олди ва қайта умр бағишлади.

“Чавқи” ансамблининг бошқа жамоалардан фарқи шундаки, улар нафақат бир ҳудудга тааллуқли бўлган қадимий ашула ва рақсларни ёки халқ ўйинларини, балки бутун ўзбек миллатининг тарихи билан боғлиқ қадимий, унут бўлаётган қарсақчилик санъатини юзага чиқарди.

“Чавқи” ансамбли репертуари асосан баҳорий куй-кўшиқлардан иборат. “Жилгўжа”,

“Наврўз алёри”, “Сумалак сайли” каби ашулалар шулар жумласидандир. “Чавқи” репертуаридаги барча ашула, лапарлари, ўйин-томшаларида халқимизнинг қадим-қадимдан сақланиб келинаётган удумлари қарсақлар ёрдамида ижро этилади. Биргина “Жилгўжа” композициясида элимизнинг ахиллик билан, кишдан эсон чиқиб, омборида қолган-қутганини бўлишиб, баҳорги юмушларга ҳамжиҳат бўлиб тайёргарлик кўришлари кўшиқ қилиб қуйланган.

“Чавқи” кечаси ўйналадиган ўйин ёки “базм” деган маънони билдиради. Бу санъат тури юртимизнинг тоғли ҳудудларида, хусусан, Бахмал, Ғаллаорол, Зомин, Пайарик, Жомбой, Ургут, Булунғур туманларида асрлар давомида кенг тарқалган халқ ўйини ҳисобланади.

OTALAR IZIDAN

Каттақўрғондан элимизнинг кўплаб бахшию шоирлари, олиму фозиллари етишиб чиққан. Бу элнинг бахшиси куйласа, булбуллар тин олган. Бу элдан чиққан олимлар ўзи билган-билмаганларини ўрганган, қатор муҳим мавзуларда тадқиқот олиб борганлар. Каттақўрғон бугун ҳам фозил фарзандлар ўстириб, юртга кўшмоқда. Шундайлардан бири олим Боймурод Султоновдир.

Боймурод болалигидан илмга қизиқиши туфайли ўрта мактабни тугаллаш учун олис Каттақўрғон шаҳрига уч йил катнади. Сўнг Самарқанд Давлат университетининг Физика факультетига ўқишга қабул қилинди. 1969 йилда университетни муваффақиятли тамомлаб, Ўзбекистон Фанлар Академиясининг Марказий Осиёдаги ягона Ядро физикаси институтига йўлланма олди. Бу ерда у

таниқли олим, профессор В.А.Мўминов раҳбарлигида илмий тадқиқот ишларини олиб борди ва номзодлик диссертациясини ёқлади. Қатор йиллар ана шу қутлуғ даргоҳда халқ хўжалигининг муҳим тармоқларидаги муаммоларни ҳал этиш билан боғлиқ ишларида фаол катнашди.

Бундан 35 йил муқаддам Боймурод Султоновнинг ҳаётида янги саҳифа – устозлик фаолияти бошланди. У Жиззах давлат педагогика институтига ишга таклиф қилинди. Бу ерда у “Умумий физика кафедраси”да катта ўқитувчи, доцент, кейинчалик кафедра мудири лавозимларида астойдил меҳнат қилди. Ўзига, шогирдлари ва ҳамкасбларига талабчан домла кафедранинг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, илмий изланишлар учун кенг ва қулай имкониятлар яратишга ҳаракат қилди. У томонидан тайёрланган “Квант физикасидан ўқув амалий машғулотлари” қўлланмаси кафедрада янги махсус курс очилишига сабаб бўлди. Шунингдек, домланинг тинимсиз изланишлари, машаққатли меҳнатлари туфайли атом ва ядро физикаси мутахассислиги учун дастур ишлаб чиқилди ва кейинчалик у қўлланма сифатида нашр этилди.

Боймурод Султонов ўзи билган билимларни, ҳаётий тажрибаларини ёшлар билан баҳам кўради. Уларни ўқитиб, тарбиялаб, чин олим, мутахассис даражасига етказишни орзу

Sehrlı qarsaklar

“Чавқи” ўйини ўз даврининг миллий санъати ҳисобланиб, меҳнаткаш халқнинг санъатга бўлган талабини маълум даражада қондириш билан бирга кишиларни ҳамжихатлик руҳида тарбиялашда муҳим вазифани бажарган.

Ансамбл репертуаридаги халқ термалари, лапарлари ва кўшиқлари бир қарсақ, уч қарсақ, беш қарсақ, етти қарсақ, кўш қарсақ, майда қарсақ усулларида ижро этилади.

Ижро услуби ўзгача бўлган ушбу жамоа 1988 йил Москва шаҳрида ўтказилган халқаро фолклор ансамбллари фестивалига Ўзбекистон Республикаси номидан қатнашиш учун юборилди. Саҳнага чиққан 91 ёшли Ҳасан бобо, 88 ёшли Шариф бобо, 85 ёшли Эшонкул боболарни кўрган томошабинлар уларнинг қарсақ чалиб кўрсатган томошалари, тушган рақслари, ҳазиломуз ҳаракатларини кўриб, ҳайратларини яшира олмадилар. Дунёнинг ҳеч қайси мамлакатада мусиқа асбобисиз қарсақдан оҳанг олиб томоша кўрсатадиган санъат тури йўқлигини таъкидладилар.

“Чавқи” фолклор ансамблининг қадимий санъатлар ичида ажралиб туриши шунданки, бунда кўшиқлар фақатгина қарсақдан оҳанг олиб ижро этилади, жараёнда

ҳеч қанака мусиқа асбобларидан фойдаланилмайди.

Жамоа 2002 йил баҳорида ЮНЕСКО ташаббуси билан ўтказилган “Бойсун баҳори” халқаро фолклор фестивалидаги иштироки учун Махсус диплом, 2004 йили Республика Маданият ва спорт ишлари вазирлигининг эътирофи билан “Йилнинг энг яхши фолклор жамоаси” номига сазовор бўлди. 2005 йил Жиззах шаҳрида ўтказилган Ўзбекистон миллий спорт турлари ва халқ ўйинлари фестивалида қатнашиб, “Энг яхши ўйин кўрсатган эрақлар” номинацияси бўйича тақдирланди.

Ансамбль ЮНЕСКО ва “Фонд форум” ташаббуси билан қадим Хива ҳамда Тупроккальа ҳудудларида ўтказилган “Асрлар садоси” фестивалларида фаол иштирок этиб, томошабинлару чет эллик меҳмонларнинг эътиборини қозонди ва махсус мукофотлар билан тақдирланди.

Миллий санъатимиз жавоҳирлар тўла сандиқ мисолидир. Нафақат фолклор санъати, балки миллий санъатимизнинг ҳали ўрганилмаган жанрларини кидириб топиш ва сайқаллаш бизнинг вазифамиздир.

Малоҳат АБДУҚОДИРОВА

қилади. Шу сабабли домла институт қошидаги иқтидорли болалар лицейида ҳам астойдил меҳнат қилмоқда. Чунки устоз ўзи ўқитиб, тарбиялаётган иқтидорли болалар орасидан юртимизнинг фахри бўладиган инсонлар етишиб чиқишига ишонади. Домланинг суҳбат-маърузалари, чиқишларини нафақат ёшлар, балки ўқитувчилар ҳам катта қизиқиш билан тинглайдилар. У кишини саволларга кўмиб ташлайдилар. Чунки ёшлар бундай устозлар илмидан кўпроқ баҳраманд бўлишни исташади.

Домла кўплаб муҳим ўқув қўлланмалари, олтмишдан ортиқ илмий-услубий ва оммавий мақолалар, рисоалар эълон қилди. Боймурод Султонов бобоси Нурмон шоирнинг изидан бориб, ўзбек халқининг ҳақиқий тарихини ўрганиш, қоронғу саҳифаларини ёритиш масалаларига ҳам катта эътибор бера бошлади.

Боймурод Султонов ўзбек уруғларидан Найман уруғи этнографиясини ўрганиш ва ёритишга астойдил киришди. Изланишлари маҳсули ўларок “Илиги тўқ халқнинг бир бўғини” рисоласини эълон қилди. Ушбу рисолага “Ачамойли” уруғи аҳли фарзандларининг ҳаёти ва ижодига оид саккиз мақола намуна сифатида киритилган. Тиниб-тинчимас олим, устоз яқинда Нурмон шоирнинг шогирди Хурсанд бахшининг ҳаёти ва ижодига бағишланган ҳужжатли-бадий дostonини ёзиб тугаллади.

Бугунги кунда домланинг юзлаб шогирдлари республикамизнинг қатор вилоят ва шаҳарларида, халқ хўжалигининг турли соҳаларида фидокорона меҳнат қилиб, юртимиз тараққиётига ўз хиссаларини қўшиб келишмоқда. Кўп йиллик самарали меҳнати учун Б.Султонов “Халқ таълими аълоҳиси” кўкрак нишони, ўнлаб Фахрий ёрликлар билан тақдирланди. У нафақага чиққандан кейин ҳам қарийб беш йил Жиззах олий авиация билим юртида умумтехника фанлари кафедрасида профессор лавозимида астойдил меҳнат қилди. 2008 йилда ўзи туғилиб ўсган Нурбулоқ қишлоғида “Нуроний” жамоат фондининг марказини бошқариб, тўй ва маъракаларни ихчам ва мазмунли ўтказиш, ёш оилаларни мустаҳкамлаш, ёшлар учун янги иш ўринлари яратиш, кексалар ва ёрдамга муҳтожлар ҳолидан хабар олиш, ҳашарлар уюштиришга бош-кош бўлмоқда.

Боймурод Султоновнинг оиласига, фарзандларига, уларнинг яшаш тарзига афродагилар ҳавас билан қарашади ва хурмат қилишади. У турмуш ўртоғи Рўзигул опа билан етти нафар фарзандини ўстириб, улғайтириб, ўқитиб элга қўшди. Улар ота-оналарининг бахти, фахри десак, муболага бўлмайди. Муҳими, улуғ сулоланинг эзгу анъаналарини фарзандлар, набиралар изчил давом эттиришапти.

Ғайрат ДОНИЁРОВ

Эҳтиёт бўлинг, гул!

Гулни севмайдиган инсон борми? Гул инсонга хуш кайфият ато этади. Гули бор хонадон ёки ишхонага кирсангиз, беихтиёр кайфиятингиз кўтарилади. Улар она табиатнинг бир бўлаги сифатида биз билан ёнма-ён яшайди. Гуллар уйдаги ҳавони тозалайди. Ҳаводаги зарарли моддаларни сўриб олади.

Бироқ биологлар уйда ботаника боғи яратишни тавсия этмайдилар. Чунки гули кўп уй тез-тез шамоллатиб турилмаса, бу жойдаги гулларнинг фойдасидан зарари кўп бўлади. Гуллар ҳавони тозалаши билан бирга ўзларидан заҳарли моддалар ҳам чиқаради.

Айниқса заҳарли бўлган хона гуллари қуйидагилар:

1. Фикус – (*ficus*) ҳамшибаҳор

Фикуснинг поя ва баргларида заҳарли модда мавжуд бўлиб, уларнинг шираси терига тегса, яллиғланиш келтириб чиқаради. Бундан ташқари ушбу гул ўздан аллергияга сабаб бўлувчи модда чиқаради. Ушбу гул таъсирида бронхиал астма келиб чиққан ҳоллар ҳам маълум.

2. Олеандр – (*nerium*) самбитгул

5 метргача узунликда ўсувчи, ўздан муаттар ис таратувчи бу ўсимликда хилма-хил кимёвий моддалар мавжуд бўлиб, улардан баъзилари тиббиётда қўлланилади. Гуллари кўпайиб кетганда хиди бош оғриғига сабаб бўлади. Уруғлари ва шираси заҳарли ҳисобланади. Шунинг учун бу гулни парваришлаганда қўлингизга қўлқоп кийиб олишингиз, унинг ёнига болаларни яқин йўлатмаслигингиз лозим.

3. Пахиподиум – (*pachypodium*)

Пахиподиум ёки Мадагаскар пальмаси. Кактуслар оиласига мансуб бўлиб, пальма дарахтини эслатгани сабаб Мадагаскар пальмаси номини олган ушбу ўсимликнинг барглари заҳарли. Унга зинҳор болалар ва уй ҳайвонларини яқинлаштирмаслик керак.

4. Диффенбахия – (*dieffenbachia*)

Диффенбахиянинг шираси заҳарли бўлиб, терига, шиллик қаватлар ва кўзда яллиғланиш келтириб чиқаради. Оғизга тушганда шиллик қаватларни шишириб юборади. Бу ўсимликнинг кам миқдордаги шираси мушукни ўлдиргани фанга маълум. Шунинг учун гулнинг шохларини кесганда, кўчат қилаётганда эҳтиёт бўлмоқ лозим.

5. Монстера – (*monstera*)

Ялтироқ ва чиройли қирқилган баргли бу ўсимлик йиртик филодендрон деб ҳам аталади. Бу ўсимликнинг ярим метргача борадиган баргларида шиллик қаватларни ачиштирадиган ва яллиғлантирадиган, сўлак ажралишини кучайтирадиган, ҳазм аъзоларини бузиб, қайт қилдирадиган заҳарли модда бор.

6. Спатифиллум – (*spathiphyllum*)

Кўп миқдорда заҳарли моддаларни ютиш хусусиятига эга бўлган ушбу ўсимликнинг шираси заҳарли. Ушбу шира терига тегса, узоқ вақт битмайдиган яра пайдо қилади. Гўзал ва жозибали бу гул парваришда инжиқ бўлиши билан бирга заҳарли ҳам экан.

7. Пуансеттия – (*poinsettia*)

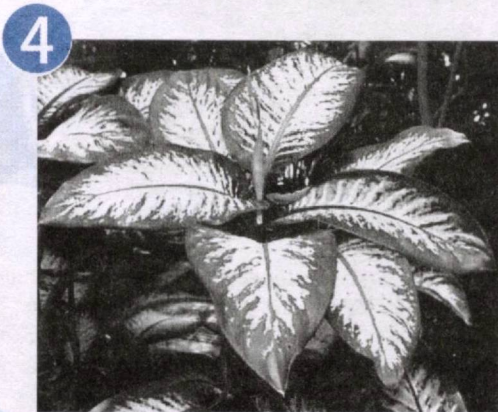
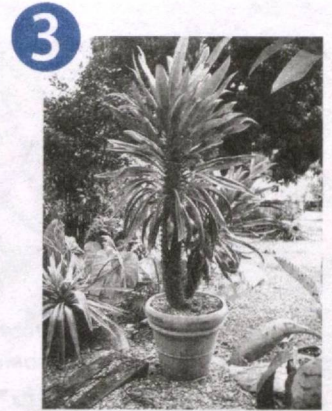
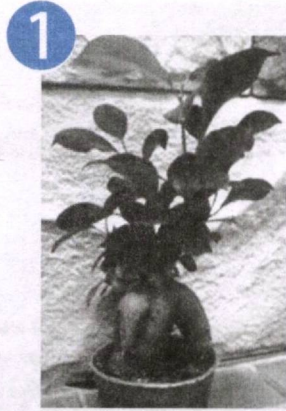
Кўзни кувонтирувчи бу ўсимликнинг барги ёки поясидан чиққан шира қўлингизга тегса, терини кизартиради. Мабодо кўзингизга тегса, кўзингиз маълум муддат кўрмай қолиши ҳам мумкин.

8. Азалия – (*azalea*). Альп атиргули

2-2,5 ой давомида бўлиқ гуллаб турадиган, хушбўй ушбу гулда руҳий таъсир этувчи модда мавжуд бўлиб, унинг хиди бошни айлантиради. Ҳавоси алмашмайдиган жойларда ҳатто ҳушдан кетишга сабаб бўлади.

9. Печакгул – (*hedera*)

Печаклар туркумига оид ўсимлик ҳаводаги заҳарли моддаларни кўплаб миқдорда ютиш қобилиятига, баргига бактерия ва замбуруғлар тушса, ўлдириш хусусиятига эга. Шу билан бирга ҳавони тозалайди. Бироқ барглари заҳарли. Бир неча йилда бир марта гуллаб, гули ёқимсиз хид таратадиган печакгулнинг мевалари баргидан ҳам заҳарли бўлади. Шунинг учун унинг гулларини териб ташлаш керак.

Гуллар қандай бўлмасин, бизга завқ берадиган яратиқ. Фақат улар “табиати”ни тўлиқ билмасдан хонадонларда асраш, парваришлашда эҳтиёт бўлиш лозим. Айниқса, бу жсараёнларга болаларни жалб қилмаслик лозим. Гулни севинг... гулдан эҳтиёт бўлинг!

Муҳиддин ТИНИБЕКОВ
тайёрлади

Kuzgi libos

Эрталаб ишга отланар эканмиз, кийимлар жавони олдига келиб, бугун нима кийишни ўйлаб қоламиз. Бу масала, айниқса, кузнинг ўзгарувчан об-ҳаволи кунларида янада долзарб. Ўзи кузда қандай кийинган маъқул, бу мавсумга мос либос танлашда нималарга эътибор қаратмоқ лозим, кузга мослик фақат либос билан чекланиб қоладими? Бу кузда мутахассислар бизга қай услубда кийишни маслаҳат беришади? Шу каби саволларга жавоб олиш мақсадида Ўзбек Миллий академик драма театри либослар бўйича расмони Севара Зуннуновага мурожаат қилдик. Ушбу мутахассиснинг малакали маслаҳатларини Сизгада илдиндик.

Миллийлик, замонавийлик ва мавсумга мослик

Биламизки, куз тонги салкин, куни офтобли, кечи яна салкин бўлади. Табиийки, кийимларимиз ҳам шунга мос бўлиши керак. Эрталаб совқотиб турмаслик, тушда иссиқдан беҳаловат бўлмасликда асосий либосимиз устидан кийиладиган кардиган ёки туникага ўхшаш кийим асқотади. Олдиндан айтиб қўяй, мен миллий либослар ва миллий матолар тарафдориман. Кардиганни бўз адрасдан ёки икки томонлама килиб, астарини бир рангда, аврасини адрасдан килиб, ичидан бир қатор синтефон кўйиб, тикиб кийса бўлади. Жинси шимлар бичимини сал кенгрок қилиб, бўз адрасдан деталлар ишлатса бўлади. Орқа тарафини бир ранг, аксини адрасли килиб, машинада чок бериб кийиш мумкин. Адрасдан пиджак кийса бўлади. Пиджак тўлалигича адрасдан бўлиши ҳам шарт эмас. Унинг ёқаси, энги ёки чўнтагида адрас ишлатиш кифоя. Қолаверса, пиджакни безатишда миллий нақшларимиз унсурларидан ҳам фойдаланиш мумкин.

Бу мавсумда сарик, кўк, ёрқин ва тўқ сиёҳранг, кул ранг, мошранг, зайтун ранг, новвот ранг, зумрад ранг, жигар ранг, олов ранг, кизил ранг урфда. Айни рангдаги либосларни танлашда киши урфга эмас, ўзининг рангига аҳамият бериши лозим. Қорачадан келган аёллар ёрқин рангли либос танлашда эҳтиёт бўлганлари маъқул. Оппок аёлларга бу борада ҳеч қандай тўсиқ йўқ.

Кўпчилик кизлар мода талабига мувофиқ дея қалта кийим кийишни одат қилишган. Бироқ бу мавсумда узун либос яна урфда. Демак, бемалол узун кийим танлавериш мумкин. Шунингдек, миди бичимидаги кўйлақлар ҳам урфдан узоклашмади.

Тор-кенглик борасида, яхшиси, ҳар ким ўз қоматидан келиб чиққани маъқул. Негаки, бирдай ўта тор кийим тўлачадан келган аёллар чиройига чирой қўшмайди. Бундайлар қоматига мувофиқ равишда тепаси тор ва этаги кенгрок кўшбичим либос танласалар, яхши бўлади. Озгинлар кийими эса қопга ўхшаб турмаса ёки озгинликларини ҳаддан ортик бўрттириб юбормаса, бас, айтарли чеклов йўқ.

Кузги пойафзал

Ҳозир асосан пошнасиз оёқ кийим кенг тарқалган. Буни кўпчилик қулай деб ўйлайди. Аслида эса, бундай пойафзалда бутун юк фақат товонга тушиб, оёқ тез чарчайди, қон томирлари фаолиятида ноқулайлик туғилади. Оёқ кийимида қулайлик учун бир оз бўлсада пошна бўлиши шарт. Бунда ҳам саломатлик асралади, ҳам чиройга чирой қўшилади. Пойафзал танлашда ҳам унинг материалига эътибор бериш лозим. Улар асосан (ҳеч бўлмаса, оёқни кўпроқ қоплайдиган қисми) табиий бўлгани маъқул.

Айнан кузга мос оёқ кийими танловида унинг ёпиклиги, ёздагидан баландроқлиги, сув ўтказмаган ҳолда “нафас олувчанлиги” муҳим. Пошнанинг баланд-пастиги эса аёлларнинг бўйи, борадиган жойига мос бўлиши шарт. Қундалик пойафзаллар пошналари эса бу мавсумда бир оз калинлашган.

Куз об-ҳавосидаги соч турмаги тўғрисида

Бувиларимиз аёлларга, кизларга сочни ёйиб юришни маслаҳат бермаганлар. Уларнинг айтганларида хикмат кўп. Ҳозир буни ҳаммага уқтира олмаймиз. Соч турмагига келадиган бўлсак, кизларимиз сочини майда ўриб юришларини хоҳлардим. Ҳозир соч ўришнинг бир-биридан фарқли усуллари кўпайган. Қолаверса, ўрилган сочлар ҳозир урфда. Айниқса, кузнинг ёғин-сочинли, шамол-тўзонли кунларида бу ниҳоятда қулай ҳам. Ўрилган соч билан кузда рўмол-шарф ўралиши ёки ҳозир урф бўлган эркачка бичимдаги шляпалар кийилишини ҳисобга олганда ҳам соч турмагининг бузилишидан хавотир бўлишнинг ҳожати йўқ. Бунда ҳам ташки кўринишинингизнинг умумий услубига мосликка аҳамият бериш лозим. Зеро, соч аёлнинг ярим хусни.

Аслида кийим, турмак, пардоз аёл учун бор-йўғи зеб, ҳолос. Аёл кўркемлиги эса кўнгишларда бўлади. Кўринишинингиз кўнглингиздек кўркем бўлсин!

Нигина ҚОДИРОВА тайёрлади

Шарафиддин Али Яздий асари									1	Шудгордаги ариқ	Абв Райхон Бевний асари		
Энг баланд чўққи	Бурж	Нил бўйидаги тўғон	"Темир хотин"нинг исми	Сўзлаш қобилияти	Дарс берувчи аёл						Лаҳза	2	
3			Муносабат, боғланиш	Ҳидсиз газ									
	4	Безак, зеб							Сўз кўрки				
		5		Кўчма ўчоқ	Ҳорижий валюта						Америка тоғлари		
	Америка тўтиси	Физик зарра			Учили кескир асбоб				Уя				
			Тақдир								Буй		
	Механик зина	Бахт, толе			Шифобахш ширинлик				7		Миллий либос		
			МУАММОНОМА						8				
	Адабий жанр	Пойтахти Доҳа	17	10	5	1	2	*	17	15	4	Тонг	
			6	12	8	2	5	2	*	1	18	Инкор	
		9	6	10	5	1	*	7	2	16	Ёқутистон дарёси		
			6	12	8	5	2	*	3	1			
	Иш ҳақи	Кўк-лам ойи	11	10	5	*	7	1	11		Мато	10	
			4	2	17	1	*	17	15	4			
	Ғолиб		17	10	5	1	*	7	2	16	...ишора		
			1	16	2	9	13	4					
11		Шамсий ой	5	1	14	10	2	19	Немис футболчиси	Саломатлик гарови	Рақам, миқдор		
	Вақт, замон	Она ватанимиз	*****										
		12											
						13							
		14	Марказ	Рақс кечаси	Эътибор, ҳиммат	Помидор шарбати	Биринчи инсон						
Жингалак соч					Отулов анжомиди	15							
			16	Яхши, ортиқ	Мўътабар зот	Чин...	Тақинчоқ						
17		Ҳордиқ				18					Вилоят (арабча)		
			Фан	Эл, қабилла			Куз меваси	Мўътабар инсон					
	Тепалик ер	Босиқ, оғир	Ширинлик				Музыка					19	

Тузувчи: Фозилжон ОРИПОВ

СКАНВОРД-МУАММОНОМА

Сканвордни ҳал этгач, жавоблар ёзилган рақамли хоналардаги ҳарфлар асосида шакл марказидаги муаммонгани топинг. Бунда улардан икки мисра хикмат ва унинг муаллифи бўлган улуғ мумтоз мутаффакир шоир номини билиб оласиз.

«ШАХМАТ» ЧАЙНВОРДИНИНГ ЖАВОБЛАРИ:

1. Ютук. 2. Қосимжонов. 3. Вариант. 4. Турнир. 5. Разряд. 6. Дуранг. 7. Гроссмейстер. 8. Руден. 9. "Оскар". 10. Рокировка. 11. Абулфатх. 12. Ҳиндистон. 13. Нимцович. 14. Чибурданидзе. Ерменков. 16. Витольд. 17. Шоҳ. 18. Хужум. 19. Менчик. 20. Катак. 21. Кубок. 22. Компаниис. Стейниц. 24. Цейтнот.

МУАММОНОМА

Калит сўзлар: 1. Хўжаев. 2. Аъзамов. 3. Гамбит. 4. Андерсен. 5. Кишт. 6. Ласкер. 7. Очко Ваганян. 9. Ок.
Таъриф: Шахмат-ақли чархлашда бетакрор восита бўлиб, инсониятнинг мўъжизакор ихтиро

IBRAT

Вир mahmadona qurbaqa bo'lgan ekan. Ko'lmakdagi yashil ko'rpasiga chiqib olib o'tgan-ketganga o'zini maqtangani-maqtagan ekan. O'zi bir qurbaqa bo'lsa, nimasini maqtaydi, deysizmi? Mana eshiting:

Vaq-vaqa-yu, vaq-vaqa,
Mening otim – qurbaqa.
Zo'r hofizman shunaqa,
Kuy-qo'shig'im vaq-vaqa.
Bir kuni toshbaqa unga dakki beribdi:

– Buncha tinmay vaq-vaqalaysan, bu ko'lmak bitta seniki emas-ku. Men tuxum qo'ygan edim. Ularga tinchlik kerak. Sen bo'lsang bu yerda o'zingdan boshqa hech kim yo'qday "sayraganing-sayragan", – debdi xavotirga tushib.

– Mendek erkin, ozod baxtiyor yashaganingda, sen ham ovozingni baralla qo'yib, sayragan bo'larding. Senga achinib ketayapman. Tosh qo'rg'on ichida yashash senga osonmas. Balki shuning uchun ham sening qulog'ingga qo'shiq yoqmas, – debdi qurbaqa unga kinoya bilan.

Gap kor qilmaydigan orsiz qurbaqa kuylashda davom etibdi:
Vaq-vaqa-yu, vaq-vaqa,
Mening otim – qurbaqa.
Zo'r hofizman shunaqa.
Kuy-qo'shig'im vaq-vaqa...

Ko'p o'tmay toshbaqaning bolalari tuxumini yorib chiqibdi. Jajji toshbaqachalarni ko'rgan ona toshbaqa behad suyunibdi.

Qurbaqa esa hamon tinmay qo'shiq kuylarmish. Toshbaqa yaxshi gapirib ham, yomon gapirib ham uni qo'shiq kuylashdan to'xtata olmabdi. Nihoyat, toshbaqa qo'rqqan voqea yuz beribdi. Toshbaqachalar bir-ikki kun o'tib ko'zlarini ochishi bilan o'zidan-o'zi kuylay boshlabdi.

Vaq-vaqa-yu, vaq-vaqa,
Mening otim qurbaqa,
Zo'r hofizman shunaqa.
Kuy-qo'shig'im vaq-vaqa...

***
– Meni olqishlang. Men – yangi fikrman. Hech joyda aytilmagan fikr, deb maqtanibdi yangi fikr.
– Olqish olish uchun yangi fikr bo'lishing yetarli emas. Avval odamlar uchun qanchalik foydali ekanligingni isbotlashing kerak, – debdi ming yillardan buyon yashab kelayotgan eski fikr.

Hidayat OLIMOVA

5200

“O'ZBEKISTON POCHTASI” OAJ jamoasi barcha ustozlarni
1 oktabr – O'qituvchi va murabbiylar kuni bilan tabriklaydi.

Bayramingiz muborak bo'lsin, aziz o'qituvchilar!

ISSN 2091-5330

OBUNA DAVOM ETMOQDA

Indeks: yakka obunachilar uchun – 820, tashkilotlar uchun – 806.